Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 12 мая 1989 г. № 19 (3481) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

АРКЕСТРАЎ ЗВОНКІХ МЕДЗЬ...

Час мяняе захапленні. На жаль, у апошні час становіцца ўсё меней прыхільнікаў і ў духавой музыкі, без якой раней не абыходзілася кожнае, больш-менш урачыстае мерапрыемства. І хоць і сёння ў парках і скверах, на плошчах і вуліцах у час розных святаў гучыць медзь аркестраў, але трэба шмат яшчэ зрабіць, каб вярнуць духавой музыцы колішнюю папулярнасць.

І вось 9 Мая, у Дзень Перамогі, адбылося Рэспубліканскае свята духавой музыкі. Такога відовішча жыхары і госці сталіцы рэспублікі раней не бачылі. Амаль тысяча музыкантаў з'ехалася ў Мінск з усіх куткоў Беларусі—у свяце прынялі ўдзел дваццаць духавых аркестраў.

Удзельнікі свята ўсклалі кветкі да помніка У. І. Леніну на плошчы і да Вечнага агню на плошчы Перамогі, а потым марш-парадам прайшліся па Ленінскім праспекце і вуліцы Янкі Купалы да плошчы Парыжскай камуны. Тут, у скверы ля Тэатра оперы і балета БССР, адбыўся тэатралізаваны канцэрт.

У канцэрце прынялі ўдзел самыя розныя калектывы — фальклорна-духавы ансамбль «Капыльскія дудары» і народны харэаграфічны ансамбль «Чараўніцы», узорны ансамбль танца «Равеснік» Палаца культуры Белсаўпрофа і фальклорна-інструментальны ансамбль «Спадчына» Мінскага інстытута культуры... Гучалі трубы духавых аркестраў Белдзяржкансерваторыі, Гродзенскага, Магілёўскага, Маладзечанскага, Мінскага музычных вучылішчаў. А ўражанні ад выступлення зводнага духавога аркестра і ўвогуле немагчыма перадаць словамі...

Урачыстае закрыццё Рэспубліканскага свята духавой музыкі прайшло ля мемарыяла «Мінск—горад-герой». Апошні акорд яго—мелодыя «Слаўся» М. Глінкі — супаў з першымі залпамі святочнага салюту ў гонар 44-ай гадавіны Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

НАШ КАР.

Свята Перамогі... У гэты дзень, як ні ў які іншы, паяднаны між сабой і наш гонар, і наш смутак, і наш боль. Гонар за тое, што савецкі народ не толькі сам выстаяў у барацьбе з фашызмам, але і выратаваў усё чалавецтва ад карычневай чумы. Смутак і боль, бо такой вялікай цаной было заплачана за гэта — цаной дваццаці мільёнаў жыццяў. Мы памятаем гэта заўсёды, і сведчанне нашай удзячнай памяці — кветкі, якія ніколі не вянуць ля магіл, абеліскаў і манументаў.

Здымак зроблены 9 мая на плошчы Перамогі ў Мінску.

У НУМАРЫ:

УСПОМНІМ УСІХ, ХТО ПРАЖЫЎ ЖЫЦЦЁ ДАСТОЙНА

Дзесяткі тысяч людзей прынялі ўдзел у мерапрыемствах Дня памяці, які прайшоў у рэспубліцы 9 мая

Курапаты... Востры боль сціскае сэрца пры ўпамінанні гэтага слова. Пяць дзесяцігоддзяў назад тут абарвалася жыццё тых, хто гэтак жа, як мы сёння, працавалі, марылі, кахалі...

Як вядома, Урадам рэспублікі прынята рашэнне аб увекавечанні памяці ахвяр масавых рэпрэсій у Курапатах. Пачата работа па падрыхтоўцы і правядзенні адкрытага конкурсу на праект помніка і добраўпарадкаванне лясного масіву. І хоць дзяржава бярэ на сябе фінансаванне ўсіх работ, многія калектывы і асобныя грамадзяне жадаюць унесці і свой уклад у гэту высакародную справу. Таму і адкрыты ў рэспубліканскім жылсацбанку мэтавы рахунак нумар 702903, на які кожны жадаючы можа пералічыць любую суму.

Напярэдадні 9 мая ў Курапатах быў закладзены памятны камень. Да невядомых магіл у знак смутку і памяці аб ахвярах сталінскіх рэпрэсій ляглі жывыя кветкі. Разам з мінчанамі ў жалобнай цырымоніі прынялі ўдзел таварышы Я. Я. Сакалоў, М. В. Кавалёў, іншыя кіраўнікі Кампартыі Беларусі і Урада рэспублікі.

Па загаду сэрца, па поклічу памяці прыйшлі тысячы людзей на Чыжоўскія могілкі ў Мінску, каб ушанаваць памяць воінаў-афганцаў. Строга і ўрачыста ўшанавалі памяць загінуўшых воінаў-інтэрнацыяналістаў і ў Віцебску. Яшчэ на дзвюх плітах мемарыяльнага комплексу «Брэсцкая крэпасць-герой» з'явіліся прозвішчы. З невядомасці вярнулі навуковыя супрацоўнікі мемарыяла намесніка палітрука 125-га стралковага палка Пятра Нікіціна і камандзіра 455-га стралковага палка Яна Ліцыта. Сімвалам вечнай удзячнасці маладзечанцам, якія аддалі свае жыцці ў барацьбе з фашысцкімі захопнікамі, стала «Сцяна памяці», адкрытая 9 мая.

Гэтыя магілы не дарэмна называюць брацкімі. Пакутнікі і героі, барацьбіты і бязвінныя дзеці ляжаць у іх побач. Мінскае гета... Ля старажытнай Нямігі гітлераўскія акупанты расстралялі пяць тысяч вязняў — дзяцей, старых, жанчын.

9 мая тысячы мінчан прыйшлі да сціплага помніка на вуліцы Мельнікайтэ. У многіх з іх — баявыя ордэны. Гэта ветэраны патрыятычнага падполля, партызанскага руху, цудам уцалелыя вязні гета. Адкрыў мітынг прафесар Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута М. Данцыг. Народны дэпутат СССР, народны пісьменнік Беларусі В. Быкаў сказаў:

— Мы стаім на касцях ахвяр фашызму, і мы абавязаны іх помніць. Наша памяць — адзіная плата, якую могуць аддаць жывыя мёртвым. У іх былі мары і задумы, якія трэба будзе ажыццявіць нам. Гэта наш абавязак і абавязак наступных пакаленняў. Знішчыўшы фашызм, мы ладзім жыццё вялікай шматнацыянальнай сям'і. На беларускай зямлі спакон веку быў вялікі вопыт сумеснага жыцця беларусаў і яўрэяў, рускіх і татар, літоўцаў і украінцаў. Нам заўсёды хапала зямлі і хлеба, але не хапала свабоды і справядлівасці. І за іх мы змагаліся разам, не азіраючыся на нацыянальнасць.

●

Мерапрыемствы ў рамках Дня памяці прайшлі практычна ва ўсіх гарадах і вёсках Беларусі. У Мінску таварышы Я. Я. Сакалоў, М. В. Кавалёў, іншыя кіраўнікі Кампартыі Беларусі і Урада рэспублікі ўсклалі кветкі на магілы вядомых партыйных і дзяржаўных дзеячаў, вядомых гаспадарчых кіраўнікоў, работнікаў навукі і культуры. Мітынгі і ўскладанні кветак, мінуты маўчання адбыліся на многіх гарадскіх і сельскіх могілках, ля помнікаў ахвярам фашызму ў месцах масавых расстрэлаў людзей, на брацкіх магілах і мемарыяльных комплексах.

Па матэрыялах БЕЛТА.

СУСТРЭЧЫ НА «АЛЕІ ДРУКУ»

Ажыўлена было ў мінулую нядзелю ў Цэнтральным дзіцячым парку імя Максіма Горкага ў Мінску, дзе праходзіла традыцыйнае свята друку, тэлебачання і радыё.

Як і ў мінулыя гады, сёлета галоўная алея парку стала «алеяй друку». Рэспубліканскія газеты, а таксама некаторыя шматтыражкі ля маляўніча аформленых стэндаў разгарнулі свайго роду аператыўныя прэс-цэнтры.

Не засталіся ўбаку ад свята і работнікі сталічных выдавецтваў і кнігагандлю. Афармляліся папярэднія заказы на кнігі наступнага года, завязваліся ажыўленыя гутаркі чытачоў з выдаўцамі. Тут жа можна было набыць кнігі, у тым ліку і такія, якія звычайна ў магазіне свабодна не купіш. Што ж, свята ёсць свята...

Яго, дарэчы, упрыгожылі выступленні шматлікіх мастацкіх калектываў як прафесійных, так і самадзейных. На галоўнай і летняй эстрадах радавалі майстэрствам ансамбль «Неруш» Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна і народны ансамбль «Церніца» Палаца культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча, ансамбль народнай музыкі «Жывіца» і ансамбль «Карагод» Дома культуры тонкасуконнага аб'яднання імя Ц. Я. Кісялёва....

Як звычайна, працавалі кірмашы народных рамёстваў і выстаўкі-продажы твораў прафесійных і самадзейных мастакоў. Запрашала палявая кухня, дзе можна было пачаставацца салдацкай кашай (прытым бясплатна), а побач паставілі сваю паходную палатку журналісты газеты Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі «Во славу Родины».

У фае Мінскага планетарыя жадаючыя знаёміліся з электроннай сістэмай «ІнфаТАСС», дзякуючы якой можна аператыўна атрымліваць і перадаваць інфармацыю з розных куткоў нашай планеты.

Журналісты ўсклалі кветкі да помніка У. І. Леніну ля Дома ўрада, да абеліска на плошчы Перамогі, да памятнага знака Уладзіміру Амельянюку — рэдактару падпольнай газеты «Звязда», якая выходзіла ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

НАШ КАР.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

«Я—ЗА ДЭМАКРАТЫЧНЫ ВАРЫЯНТ ПЕРАБУДОВЫ...»

Гутарка з кандыдатам у народныя дэпутаты СССР па Гродзенскай тэрытарыяльнай акрузе № 560, доктарам гістарычных навук, прафесарам Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Янкі Купалы М. А. ТКАЧОВЫМ

— Міхаіл Аляксандравіч, у першым раўндзе барацьбы за мандат народнага дэпутата СССР вас напаткала няўдача на самым пачатку — акруговы сход не зарэгістраваў вас, як кандыдата. Што змусіла ці натхніла вас на тое, каб уступіць у другі раунд выбарчага спаборніцтва?

— У самым пачатку выбарчай кампаніі мне давялося перанесці аперацыю, у выніку я не мог прысутнічаць на згаданым вамі акруговым сходзе. Гэта адна з прычын таго, што змушаны быў датэрмінова выбыць з барацьбы за галасы выбаршчыкаў: ката ў мяшку, як гэта здаралася раней, сёння прадаць цяжка. Гэта — першае. Па-другое, тады мяне вылучылі толькі два калектывы. А чым менш калектываў, тым менш іх прадстаўнікоў на акруговым сходзе і тым меншая падтрымка кандыдата. Але нават і ў такой сітуацыі на сходзе за мяне прагаласавала больш за сто чалавек. Думаю, што калі б я прысутнічаў на сходзе, змог бы больш грунтоўна акрэсліць сваю платформу, выявіць сваю пазіцыю. Цяпер жа мяне вылучыла кандыдатам значна большая колькасць калектываў. Апошняя акалічнасць таксама падштурхнула прадоўжыць барацьбу за дэпутацкі мандат.

Дарэчы, калі ўжо зайшла гаворка пра акруговыя сходы, хачу сказаць, што выбары народных дэпутатаў павінны быць прамымі і тайнымі. Акруговыя сходы, як паказаў вопыт іх правядзення, у многіх выпадках ператвараліся ў фільтры для адсейвання «няз-ручных» кандыдатаў. Такая ж негатыўная думка ў мяне і ў адносінах да практыкі выбрання дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый. Вырашаць, хто варты дэпутацкага мандата, павінен народ і толькі народ.

— Далейшая дэмакратызацыя дзяржавы, праблемы экалогіі і культуры, павышэнне дабрабыту народа — асноўныя раздзелы вашай перадвыбарчай праграмы. На ажыццяўленне яе патрэбны немалыя сродкі. Дзе іх узяць ва ўмовах дэфіцыту дзяржаўнага бюджэту?

— Карацей кажучы, пытанне зводзіцца да таго, ці рэальная мая праграма? Так, рэальная. Надзвычайная сітуацыя, у якой апынулася наша эканоміка, прадвызначае і надзвычайныя меры. Мяркую, што, наладзіўшы строгі кантроль дэпутатаў над бюджэтам краіны, над расходаваннем усіх матэрыяльных і фінансавых рэсурсаў, мы адшукаем немалыя сродкі для ажыццяўлення тэрміновых сацыяльных праграм. Нават сёння, не кажучы пра ўчарашні дзень, народныя грошы яшчэ вельмі часта без аніякае карысці літаральна закопваюцца ў зямлю. Узяць хоць бы шматлікія праекты Мінводгаса. А колькі паглынае ўтрыманне непамерна раздутага кіраўніцкага штата?

— Маеце на ўвазе пераразмеркаванне нашага не надта шчодрага пірага?

— Лічу, што гэта не проста пераразмеркаванне. Перагляд структур капіталаўкладанняў, на мой погляд, павінен адначасова стаць адпраўным пунктам і для аздараўлення эканомікі, яе пераарыентацыі на вытворчасць дзеля чалавека, а не на вытворчасць дзеля вытворчасці. Паступовае адмаўленне ад утрымання стратных прадпрыемстваў. Рэзкае скарачэнне аб'ектаў прамысловага будаўніцтва з працяглым тэрмінам акупнасці. Хіба гэта не пачатак аздараўлення эканомікі?

Калі ж браць праблему глыбей, дык пад дэмакратызацыяй дзяржавы я разумею не толькі дэмакратызацыю грамадства і стварэнне неабходных для гэтага прававых інстытутаў. Дэмакратызацыя дзяржавы мае на ўвазе і дэмакратызацыю эканомікі. Гаворачы пра гэта, я зыходжу з таго, што права на існаванне маюць усе формы ўласнасці. Якая з іх больш жыццёвая і карысная, пакажа практыка. Неабходна таксама цалкам ліквідаваць жорсткую цэнтралізаваную сістэму кіравання эканомікай, даць рэгіёнам, асабліва прадпрыемствам, большую самастойнасць на аснове гаспадарчага разліку. Неабходна значна скараціць колькасць галіновых міністэрстваў, а функцыі тых, што застануцца, павінны быць перагледжаны.

Чым менш будзе начальнікаў у працоўных калектываў, тым лепш. Ролю рэгулятара павінен і абавязаны выконваць рынак. Свае інтарэсы дзяржава зможа аберагчы пры дапамозе цэн, падаткаў, дзяржзаказаў і г. д.

— Асобным пунктам у вашай праграме вылучана пытанне аб адраджэнні, ролі і значэнні моў тых народаў, якія далі назвы рэспублікам, аб наданні ім статуса дзяржаўных на тэрыторыі гэтых рэспублік. Ці не ўшчамляе гэта правы і інтарэсы прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, што жывуць у рэспубліках?

— Не, не ўшчамляе. Наданне статуса дзяржаўнай, скажам, беларускай мове не адмяняе права людзей на свабодны выбар мовы зносін, мовы, на якой яны хочуць вучыць сваіх дзяцей. Больш таго, я глыбока перакананы, што ніякі ўказ ці закон не загадае чалавеку, на якой мове яму размаўляць. А вось павышэнне аўтарытэту, прэстыжу, пашырэнню сферы афіцыйнага ўжытку беларускай мовы статус дзяржаўнасці паспрыяе. Незайздроснае становішча, у якім апынуліся нашы культура і мова, не можа не выклікаць трывогу. І тое, што пра гэта «забыліся» многія кандыдаты, пацвярджае вастрыню сітуацыі. Спадзяюся, што прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, для якіх Беларусь стала родным домам, разумеюць: страта беларусамі сваёй духоўнай самабытнасці (а мова менавіта той стрыжань, што падтрымлівае яе) будзе не толькі нашай, але і агульнаславянскай, агульначалавечай бядою. Гэты тэзіс справядлівы і для любой іншай мовы, любога іншага народа. Становішча ў эканоміцы, дзе пануе дэфіцыт, надзвычай складанае. Аднак духоўнае жабрацтва, што спараджаецца працэсамі дэнацыяналізацыі, з'ява не менш небяспечная.

Што датычыць рускай мовы, дык за ёй, лічу, таксама ў заканадаўчым парадку павінен быць зафіксаваны статус (ці функцыя) мовы міжнацыянальных зносін. Карацей кажучы, мы не павінны страціць тое, што маем сёння. Адмаўленне ад рускай мовы, у чым зусім беспадстаўна абвінавачваюць прыхільнікаў нацыянальнага адраджэння, было б найвялікшай памылкай, самаабкрадваннем. Гэта, нават у прынцыпе, немагчыма, калі ўлічваць ўзаемапранікненне нашых культур, інтэграцыю народнай гаспадаркі.

Але, гаворачы аб рускай і беларускай мовах, нельга забываць аб тым, што свае інтарэсы ў моўнай палітыцы маюць і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, што жывуць у нашай рэспубліцы. Скажам, палякі. Яшчэ пасля вайны ў Гродне былі і беларускія, і польскія школы. Дзе яны цяпер?

Я лічу, што ў будучым Законе аб мове павінны быць цвёрдыя гарантыі, якія б забяспечвалі ўмовы для беспераш-коднага вывучэння, развіцця і ўжытку ўсіх моў, што бытуюць на тэрыторыі рэспублік.

— Перадвыбарчая барацьба — гэта барацьба палітычная. У сувязі з гэтым хацелася б пачуць, якое яно, ваша палітычнае крэда?

— Поспех перабудовы, пачатай па ініцыятыве «зверху», немагчымы без магутнай падтрымкі «знізу», без арганізацыі шырокага народнага руху за вяртанне да сацыялізму ў ленінскім яго разуменні. Другое—гэта барацьба са сталіншчынай ва ўсіх яе праявах. Калі мы не адужаем негатыўныя тэндэнцыі ўчарашняга дня — усё пойдзе прахам.

— Міхаіл Аляксандравіч, гавораць, што вы — член аргкамітэта народнага руху за перабудову «Адраджэнне». Ваш рух у Беларусі — гэта рэальнасць ці нешта міфічнае?

— Працуе аргкамітэт нашага руху, ёсць праект праграмы. Чаго няма, дык гэта ўзаемаразумення і кантакту з некаторымі кіраўнікамі партыйных і савецкіх органаў, і аб гэтым можна толькі пашкадаваць. Робіцца выгляд, што ініцыятары стварэння народнага руху за перабудову «Адраджэнне»— гэта жменька экстрэмістаў, а гэта ўсё ж не так.

Каб грамадскасць уведала праўду, трэба апублікаваць праект праграмы «Адраджэння», абмеркаваць яго, у адкрытай дыскусіі высветліць: *добры ён ці дрэнны.*

Ініцыятыўная група ў праекце праграмы востра паставіла шэраг экалагічных пытанняў. Сярод іх галоўны — вынікі чарнобыльскай катастрофы ў рэспубліцы. З гэтага ніхто не рабіў сакрэту. І ўлады тут жа перахапілі ініцыятыву, правялі ў Мінску шырокую нараду, нарэшце-такі апублікавалі карту забруджвання тэрыторыі рэспублікі (праз тры гады пасля аварыі!), прынялі рашэнне ў бліжэйшы час распрацаваць скарэкціраваную праграму ліквідацыі вынікаў Чарнобыля.

Міжволі ўзнікае пытанне: што рабіла ўрадавая камісія цэлыя тры гады? Дзе элемен-

гарныя рэчы — дазіметры індывідуальнага і калектыўнага карыстання? Якая ў нас радыяцыя па абласцях і ў нашай Гродзенскай вобласці, у прыватнасці? Для кожнага жыхара Беларусі гэта не пустыя пытанні.

Думаю, што нават па гэтым прыкладзе можна меркаваць як аб рэальнасці руху «Адраджэнне» (хоць пакуль што гаворка ідзе толькі пра ягонае арганізацыйнае станаўленне), так і аб тым, ці патрэбен ён рэспубліцы.

— Вашы адносіны да таго, што адбываецца ў Прыбалтыцы, дзе народныя рухі разгарнулі сваю дзейнасць вельмі шырока?

— Прыбалты першымі паставілі пытанне аб лёсах нацый. Яны настойліва шукаюць шляхі вырашэння сваіх праблем. Гэта выклікае сімпатыі, хоць паасобныя заявы і дзеянні, на маю думку, пазбаўлены палітычнай мудрасці.

Віна за перакосы ў народных рухах Прыбалтыкі ляжыць на бюракратычнай машыне, якая дзесяцігоддзямі спараджала там масу выбухованебяспечных праблем, без меры размяшчаючы прамысловыя прадпрыемствы саюзнага значэння. У той жа Эстоніі, скажам, па-варварску эксплуатуючы нетры, дашчэнту знявечылі прыроду гэтай маленькай рэспублікі...

На мой погляд, мы недастаткова інфармаваны аб тым, што адбываецца ў Прыбалтыцы. Памятаеце, у лістападзе-снежні мінулага года папаўзлі чуткі аб тым, што ў Літве «нашых» б'юць. Ніводнага пераканаўчага факта пра некарэктныя адносіны літоўцаў да сваіх суседзяў не было прыведзена. Затое рэакцыя на чуткі была самай што ні ёсць экстрэмісцкай. Памятаю, у Лідзе, дзе выступаў з лекцыяй, бачыў такую карціну: бегае мужчына вакол аўтамашыны з літоўскім нумарам і крычыць: «Як жа гэта? Навошта колы папрабівалі? Я ж свой, беларус, да бацькі прыехаў...»

Узнікаюць пытанні: хто і дзеля чаго распаўсюджваў гэтыя чуткі, каму гэта выгадна?

Трэба гаварыць народу ўсю праўду. Не праходзіць міма станоўчага, указваць на перакосы. Нам усім, як паветра, патрэбна праўда. І не толькі аб падзеях у Прыбалтыцы.

— У Гродне вас больш ведаюць, як кіраўніка самадзейнага клуба «Паходня». У артыкуле пра дзейнасць клуба «Хто мы такія», апублікаваным у «Гродненской правде», вы гаварылі аб «палітызацыі самадзейных клубаў». Што вы маеце на ўвазе?

— Мы займаемся краязнаўствам, гісторыяй. Гісторыя непазбежна выходзіць на палітыку. У клубе абмяркоўваецца кожны ўказ, матэрыялы пленумаў. Падымаюцца пытанні міжнацыянальных адносін. Члены клуба жывуць натуральным жыццём грамадства. Таму не так даўно і парашылі называць сябе так: гісторыка-культурны і палітычны клуб «Паходня». У рабоце клуба ў сувязі з гэтым нічога не змянілася. Праўда, цяпер чамусьці на пасяджэнні да нас ходзіць не адзін, як раней, а два інструктары райкомаў партыі — Кастрычніцкага і Ленінскага. Але, у прынцыпе, з партыйнымі органамі горада адносіны ў нас склаліся добразычлівыя. Мне імпануе пазіцыя першага сакратара абкома КПБ Л. Г. Кляцкова, які сказаў пра самадзейныя клубы: «Усё, што ідзе на карысць сацыялізму, нельга не вітаць».

Палітызацыя — непазбежнасць сённяшняга дня. Усё, што нас акружае, пранізана сёння палітыкай па імені Перабудова. Слова «палітыка» ў літаральным перакладзе з грэчаскай азначае дзяржаўныя ці грамадскія справы. Грамадства нарэшце глытнула кіслароду галоснасці і дэмакратызацыі. Ідзе абуджэнне ад духоўнага застою, пачынаецца ломка непрыступных, як раней здавалася, бастыёнаў руціны, коснасці, дагматызму.

З кожным разам усё больш людзей прыходзіць на грамадска значныя мерапрыемствы «Паходні». Усё больш людзей разам з намі падымае голас у абарону прыроды, стараецца абудзіць у сваіх суседзяў, калегаў па рабоце цікавасць да гістарычнага мінулага народа, да роднай мовы і культуры, да нацыянальных сімвалаў...

Так што сёння ўжо цяжка замоўчваць, аспрэчваць ці ставіць пад сумненне дзейнасць падобных на наш клубаў ці аб'яднанняў. І тым не менш паасобныя таварышы не могуць змірыцца з думкаю аб страце імі манапольнага права на ісціну, на палітыку. Але калі раней у ход ішла няпраўда ў аўдыторыях альбо са старонак друку, дык цяпер усё часцей на дапамогу прыцягваецца закон...

— Маеце на ўвазе Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, якім унесены дапаўненні і змяненні ў кодэкс БССР аб адміністрацыйных правапарушэннях?

— Не толькі. Ужо ў гады перабудовы прыняты цэлы шэраг антыдэмакратычных, на маю думку, і антыканстытуцыйных заканадаўчых актаў, вытрыманых у манеры «трымаць і не пускаць». Скажам, дапаўненні да Закона аб кааперацыі, Указ аб правядзенні мітынгаў і маніфестацый, аб рэгламентацыі допуску журналістаў на мітынгі і дэманстрацыі... Цяпер вось гэты Указ...

Момант, які мы сёння перажываем, куды больш складаны, чым здаецца на першы погляд. Сёння сутыкнуліся два варыянты перабудовы: апаратны і дэмакратычны. Было б наіўна думаць, што Сталін памёр, што сталіншчыны, з яе магчымасцю любога самавольства, больш няма. Сталіншчына — занадта прадуманая, занадта жывучая сістэма, каб адмерці за такі кароткі час. Катэгорыі, якімі мысляць і сёння вельмі многія ў розных эшалонах улады, выпрацаваны менавіта гэтай сістэмай. Так што сёння, на пятым годзе перабудовы, мы маем патрэбу ў гарантыях сацыяльнай і прававой абароны ў выглядзе аўтарытэтных і ўплывовых грамадскіх фарміраванняў, здольных сказаць «не» неўміручым адэптам сталіншчыны.

Які выгляд набудуць гэтыя грамадскія фарміраванні, якія будуць у іх назвы — фронт, рух ці саюз — не мае значэння. Галоўнае — кожны член сапраўды дэмакратычнага грамадства павінен мець магчымасць выказваць і адстойваць (законнымі, канечне, метадамі) сваю думку.

— «Дэмакратычны варыянт перабудовы»... Ці не зводзіцца ён да ідэі шматпартыйнасці, у пэўным сэнсе абстрактнай.

— Не, не зводзіцца. І ідэя шматпартыйнасці якраз не абстракцыя. Ва ўмовах шматпартыйнасці будуюць сацыялізм ГДР, ЧССР, ПНР, НРБ. Шматпартыйнасць дае знаць аб сабе ў Венгрыі. Важна адно: каб паспяхова вырашаліся задачы сацыялізму, каб народ быў сыты, абуты, апрануты, меў жыллё, быў адукаваны, культурны, міралюбны. Хто стане адмаўляць, што адзін розум добра, а два — лепш? А калі тры? У нас, думаецца, было дастаткова часу, каб пераканацца: манаполія ў любой галіне неэфектыўная і прыводзіць да дрэнных вынікаў.

Разам з тым, я не прыхільнік штучнай шматпартыйнасці. Для ўсяго павінна быць аб'ектыўная неабходнасць. Ва ўсякім выпадку мы павінны памятаць аб лёсе нашага народа, нашай краіны, і для мяне не можа існаваць прымат нейкай палітычнай ідэі, якая працуе на шкоду чалавечаму шчасцю. Менавіта таму я ўспрымаю ідэю дэмакратычнага варыянта перабудовы як ідэю сацыялізму з чалавечым абліччам, як ідэю вяртання да ленінскіх нормаў ва ўсіх сферах нашага жыцця.

Калі выказаць яе коратка, дык яна зводзіцца да максімальнай свабоды для ўсіх жадаючых працаваць і зарабляць, а таксама да надзейных сацыяльных і палітычных гарантый чалавеку працы (любой грамадска карыснай працы). Асноўнымі крыніцамі гэтых гарантый будзе пад'ём эканомікі, вызваленай ад наручнікаў і ашыйнікаў адміністрацыйна-бюракратычнай сістэмы. Немалаважным лічу таксама стварэнне інстытута незалежнага друку, інстытута незалежных суддзяў, поўнае размежаванне выканаўчай і заканадаўчай улады... Проста і геніяльна гэтая ідэя выражана ў ленінскіх лозунгах «Зямля — сялянам, фабрыкі — рабочым, улада — Саветам».

— Якой вам бачыцца роля народных дэпутатаў СССР (і ваша, у прыватнасці, калі вы будзеце выбраны) у сённяшніх працэсах? Ці можа дэпутат у цяперашніх умовах уплываць на развіццё падзей, на фарміраванне палітыкі?

— І можа, і павінен. Гэтак жа, як і любы іншы савецкі чалавек. Так, у нас яшчэ не ўдалося па-сапраўднаму ўмацаваць і пашырыць дэмакратычныя інстытуты, здольныя цвёрда кантраляваць палітычнае і гаспадарчае жыццё краіны. Але перадумовы для гэтага створаны. Хоць бы, напрыклад, цяперашнімі выбарамі. Калі платформа дэмакратычнай перабудовы збярэ нават невялікую групу дэпутатаў, абстаноўка на пасяджэннях Вярхоўнага Савета, на з'ездах народных дэпутатаў зменіцца прынцыпова.

Разам з тым трэба рэальна ацэньваць сітуацыю. Калі гаварыць аб рэформе палітычнай сістэмы краіны, аб сапраўдным прыцягненні шырокіх пластоў насельніцтва да кіравання дзяржавай, дык перабудова не павінна абмежавацца толькі працэдурай выбараў. Для глыбокіх пераўтварэнняў мала выбраць аднаго дэпутата з некалькіх кандыдатаў. Галоўнае: якія функцыі будуць выконваць выбраныя дэпутаты. Ці будуць яны валодаць сапраўднай уладай, правам прымаць рашэнні аб выкарыстанні капітальных укладанняў, фінансавых рэсурсаў, матэрыяльных сродкаў...

Асноўная дэфармацыя нашай палітычнай сістэмы, мне здаецца, у тым, што адміністрацыйны апарат, выканаўчыя органы падмялі пад сябе дзяржаўную ўладу — Саветы. Існуюць так званыя «закрытыя» артыкулы бюджэту, рашэнні па важнейшых пытаннях эканамічнага і палітычнага жыцця часам усё яшчэ прымаюцца келейна... Іншымі словамі, пад рэальную дэмакратыю яшчэ трэба падвесці надзейны падмурак эканамічнай і палітычнай незалежнасці дэпутатаў.

Відаць, не варта недаацэньваць усіх цяжкасцей гэтай справы. Разлічваць на тое, што бюракратычны апарат без бою здасць свае пазіцыі, прынамсі, наіўна. Аднак пытанне стаіць занадта востра: або ўсё застанецца па-ранейшаму і мы будзем канчаткова адкінуты на перыферыю прагрэсу, або пойдзем на радыкальнае абнаўленне і рушым наперад.

Інтэрв'ю правялі
В. ДЗМІТРЫЕЎ і
М. МАРКЕВІЧ.

г. Гродна.

Ганарар за інтэрв'ю аўтары пералічваюць на рахунак Беларускага фонду культуры на помнік К. Каліноўскаму ў Гродне.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ У РЭДАКЦЫЮ

«АДЗІНАЕ ВЫЙСЦЕ — ПРАВАВАЯ ДЗЯРЖАВА...»

Менавіта гэтыя словы прагучалі адразу, без ніякай замінкі, услед за «добры дзень». І сказаны былі катэгарычна, пераканана.

— ...І таму я, уключыўшыся ў перадвыбарную барацьбу, актыўна агітую за Ігнатовіча Мікалая Іванавіча.

— Вы ў яго «камандзе»?

— Афіцыйна — не. Але выступаю на мітынгах і заклікаю галасаваць 14 мая за Ігнатовіча. Я знаёмы з яго праграмай, ведаю яго асабіста—гутарыў з ім у яго рабочым кабінеце ў пракуратуры (205-ы пакой),—і перакананы, што менавіта такія людзі, такія юрысты патрэбны ў Вярхоўным Савеце СССР. Для таго, каб зрабіць нашу дзяржаву сапраўды прававой.

— Сур'ёзны вы агітатар... Прадстаўцеся, калі ласка.

— Шынкевіч, Мікалай Васільевіч... Атрымліваю ваенную пенсію. Па інваліднасці.

— Служылі ў арміі?

— У арміі, у МУС. Падвяло здароўе.

— Адкуль родам?

— З-пад Чашнікаў. Бацька працаваў на торфазаводзе «1 Мая». Жылі ў пасёлку прадпрыемства, там я і вучыўся. Тады яшчэ была беларуская школа...

— Дзякуй. Вернемся да нашага кандыдата ў дэпутаты. Што вас у ім прываблівае?

— Ну, вы ж ведаеце пра яго ролю ў нашумелых мозырскай, потым віцебскай справах. Ён думаў не аб кар'еры, не аб прасоўванні па службовай лесвіцы — аб справе. Сумленна выконваў свой службовы абавязак.

— Вы знаёмы з перадвыбарнай праграмай кандыдата?

— Так. Пазнаёміўся і зразумеў: вось гэта мой кандыдат. Платформа Мікалая Іванавіча не лозунгавая, не завучана-шаблонная, а жывая, прасякнутая жывой думкай. Мы ўсе даўно засумавалі па такой вось жывой, свабоднай думцы... Калі я пазнаёміўся з платформай Ігнатовіча, то канчаткова зразумеў: не будзе ў нас парадку да таго часу, пакуль замест беззаконня не прыйдзе закон, не будзе створана прававая дзяржава. М. І. Ігнатовіч лічыць, што павінна быць забяспечана рэальная, а не толькі дэкларуемая, роўнасць грамадзян перад законам, што павінна існаваць заканадаўчая забарона якіх бы там ні было рэпрэсіўных акцый, што неабходна адрадзіць пракурорскую дзейнасць у яе ленінскім разуменні і г. д. Ігнатовіч — за справядлівасць, юрыдычную і сацыяльную, за гуманныя адносіны да чалавека, ён мысліць адначасова па-дзяржаўнаму шырока і па-чалавечы натуральна... Я нават прысвяціў яму верш і чытаў яго на перадвыбарных сходах. Хочаце паслухаць?..

Не, не зрабіць нам смелы паварот
З машынаю бюракратычнаю іржавай,
Пакуль не дакранецца ўвесь народ
Да кіравання ўласнаю дзяржавай.

І не схавае ўвесь славесны дым
Калдобіны азмрочанай дарогі.
Пакуль Саюз не стане прававым —
Не знаць перабудове перамогі.

Закон адзін для ўсіх — на тым стаю!
Пагэтаму, духоўны мой сародзіч,
На выбарах свой голас аддаю
Я за тваю платформу, Ігнатовіч!..

— Пішаце вершы? І, магчыма, друкаваліся?

— Пішу. Калі служыў у арміі, пісаў даволі многа і друкаваўся ў часопісах «Советский воин» і «Дальний Восток» (я тады пісаў па-руску), у калектыўных зборніках. У 1979 годзе быў нават лаўрэатам — аднаго ўсесаюзнага літаратурнага конкурсу, прысвечанага пажарнай справе. Мой верш «Балада аб выратаванай бальніцы» заняў трэцяе месца. Для выдавецтва «Юнацтва» падрыхтаваў зборнік вершаў для дзяцей... Дарэчы, Ігнатовіч таксама піша вершы.

— Яшчэ адзін доказ, што чалавек ён неардынарны?

— Выдатны чалавек. Асоба. Мае свой погляд, сваю пазіцыю. І ў той жа час сціплы, уважлівы, гаворыць з табой, як роўны з роўным. Я падумаў пры сустрэчы, што ён як быццам народжаны для таго, каб дапамагаць людзям, змагацца за справядлівасць. Дзякуючы яму ў мяне і выспела перакананне, што перабудова не можа быць паспяховай без усталявання прававой дзяржавы...

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

ДАВЕДКА АД РЭДАКЦЫІ. М. І. Ігнатовіч нарадзіўся ў 1940 годзе ў вёсцы Аляхоўшчына Баранавіцкага раёна. Беларус. Пасля заканчэння школы працаваў слесарам на заводзе, служыў у арміі. У 1968 годзе з адзнакай скончыў юрыдычны факультэт БДУ імя Леніна. Працаваў следчым Слуцкай міжраённай пракуратуры, старшым следчым пракуратуры Мінскай вобласці. З 1976 года і па сённяшні дзень следчы па асабліва важных справах пры Пракуратуры Беларускай ССР, старшы саветнік юстыцыі. Член КПСС з 1971 года.

Балаціруецца кандыдатам у народныя дэпутаты па Мінскай — Заводскай нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе № 65.

НАПЕРАДЗЕ — ЭКАЛАГІЧНЫ З'ЕЗД

«ЛіМ» паведамляў ужо, што ў Мінску, у Доме літаратара, праходзіла рэспубліканская ўстаноўчая канферэнцыя Беларускага экалагічнага саюза. Быў выбраны рабочы камітэт для распрацоўкі праграмы саюза і падрыхтоўкі экалагічнага з'езда. З'езд мяркуецца правесці ў Мінску ў чэрвені.

У склад рабочага камітэта ўвайшлі акадэмікі АН БССР Я. Сушчэня і Р. Гарэцкі, доктар біялагічных навук Т. Раманава, пісьменнікі А. Карпюк, В. Казько, Я. Лецка, І. Новікаў, В. Якавенка, мастакі В. Грамыка, А. Марачкін і іншыя.

Камітэт прыняў зварот да працоўных калектываў, усіх грамадзян рэспублікі, у якім выказваецца глыбокая занепакоенасць экалагічным становішчам на Беларусі: мялеюць і забруджваюцца рэкі і азёры, зніжаецца ўрадлівасць глебы, за апошнія гады знікла шмат відаў расліннага і жывёльнага свету, незваротна страчваюцца мінеральныя рэсурсы. Становішча ў рэспубліцы асабліва пагоршылася ў сувязі з чарнобыльскай катастрофай. Да хімічнага забруджвання паветра, вады, нетраў, прадуктаў харчавання дадалося яшчэ больш небяспечнае—радыеактыўнае. Разбураючы прыроду, мы абкрадваем і сябе, і нашых дзяцей, і ўнукаў, будучыя пакаленні. Аўтары звароту заклікаюць пераадолець экалагічнае бескультур'е, бо здароўе прыроды — наша здароўе.

Беларускі экалагічны саюз прапануе паўсюдна ствараць экалагічныя гурты і аб'яднанні, дружыны «зялёных», браць на ўлік усе крыніцы забруджвання ў гарадах і вёсках, на прадпрыемствах. «Дзейнічайце! Толькі дзеянні прывядуць да поспеху ў ахове прыроды»,— сказана ў звароце.

Пазнаёміцца са статутам БЭС, прыняць удзел у дапрацоўцы яго дакументаў да з'езда, выказаць свае заўвагі і прапановы можна, звярнуўшыся на адрас камітэта: 220029, г. Мінск, вул. Старавіленская, 5, Беларускае аддзяленне Савецкага фонду міру, БЭС.

З пошты «ЛіМа»

• Галасуем за новае выданне.
• Хто падтрымае гамяльчан?
• Тэатр — вачыма эканаміста.

□

НЕКАЛЬКІ гадоў назад я працаваў у трэсце, які вёў работы на хімічных заводах. Калі бываў на тых заводах, кожны раз здзіўляўся, — як у такіх умовах могуць працаваць людзі! Кожны год асноўныя цэхі гэтых заводаў спыняюць работу на адзін-два месяцы, каб правесці так званыя прыпынначныя, запланаваныя рамонты. Гэта неабходна рабіць, каб пазбегнуць аварый, бо ржа скрозь раз'ядае метал. Вось у артыкуле «Пейзаж з паліфемам на фоне хімзавода» («ЛіМ» за 17.III. г. г.) адзначана, што аднойчы, у святочны майскі дзень, пры нармальным надвор'і на «Хімвалакне» ў Светлагорску рухнуў комін. Сапраўды, гэта так і было. А здарылася аварыя таму, што металічныя расцяжкі, якія ўтрымлівалі комін у вертыкальным становішчы, саржавелі і абарваліся. Па шчаслівай выпадковасці стопяцідзесяціметровы комін упаў паміж цэхамі, а ўпадзі ён трохі правей? Мог бы выбухнуць кіслародны цэх.

Яшчэ хацеў бы сказаць пра так званыя прафесійныя захворванні. Памятаю, папытаўся ва ўрачоў Салігорскай завадской паліклінікі, чаму за першыя 15 год існавання завода было зафіксавана 150 хворых, а ў наступныя гады гэтыя лічбы сталі ў некалькі разоў меншыя? Здавалася б, лічбы павінны расці, бо абсталяванне на заводзе зношваецца, павялічваецца загазаванасць на працоўных месцах. Урачы шчыра сказалі, што раней ім неяк удавалася быць незалежнымі, а цяпер яны ўсё больш залежаць ад мясцовых улад. Кожную ж хваробу можна кваліфікаваць па-рознаму. Напрыклад, ад выпадаў хімічнай вытворчасці могуць узнікнуць розныя хваробы. Ну, напрыклад, гіпертанія. Але паспрабуйце каму даказаць, што гэта хвароба прафесійная. Гіпертанія можа ўзнікнуць ад розных прычын. Ва ўсіх выпадках урачы ставяць дыягназ—агульнае захворванне. Вось і атрымліваецца: паказчыкі па ахове працы на заводзе паляпшаюцца, а здароўе людзей пагаршаецца.

Другі раз, каб супакоіць людзей, кажуць, што ГДК шкодных рэчываў не так уж намнога перавышаюць нормы. Але ж гэтыя рэчывы ўздзейнічаюць на арганізм чалавека не разава, а пастаянна, таму яны назапашваюцца ў арганізме чалавека і прыводзяць урэшце да цяжкіх захворванняў.

Л. СПЕВАК,
інжынер.

г. Мінск.

□

НА СТАРОНКАХ вашай газеты з'явілася нямала артыкулаў, у якіх крытычна разглядаюцца працы па гісторыі Беларусі. Сапраўды, аналітычная, канструктыўная крытыка, крытыка па сутнасці справы спрыяе развіццю гістарычнай навукі ў рэспубліцы. З цікавасцю бý успрынялі артыкул у «ЛіМе» ад 7 кастрычніка 1988 года рэдактара часопіса «Советское славяноведение», кандыдата гістарычных навук А. Каўко «Гісторыя: настаўніца і выхавацелька» (водгук на кнігу «Хрестоматия по истории Белоруссии. С древнейших времен до 1917 г.» Мінск, выд. БДУ імя У. І. Леніна, 1977). Думаем, што дактары гістарычных навук А. П. Ігнаценка і У. Н. Сідарцоў могуць быць удзячнымі аўтару публікацыі за разбор складзенай імі хрэстаматыі, указанне на недахопы, тым больш, што за 11 гадоў з часу выдання, кніга так падрабязна не рэцэнзавалася.

Аднак, на жаль, аўтар рэцэнзіі ухіліўся ад аналізу хрэстаматыі ў цэлым, засяродзіўшы ўвагу больш на праблеме нацыянальнага руху на Беларусі ў перыяд капіталізму, абвінаваціўшы складальнікаў у ігнараванні гэтага важнага фактару гісторыі беларускага народа. Сапраўды, у хрэстаматыі адчуваецца недахоп дакументаў гэтага плана. Але, даючы такую ацэнку, патрэбна ўлічваць той час, калі гэтае выданне выходзіла.

Не сакрэт, што нават да цяперашняга часу праблема нацыянальнага руху на Беларусі недастаткова распрацавана, а ў сярэдзіне 70-х гадоў, калі стваралася хрэстаматыя, дакументы па гэтай праблеме амаль не публікаваліся (ды і зараз мы іх маем небагата). Хоць, мы памятаем, рэдакцыя «ЛіМа» тады правяла вострую дыскусію па гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры (гл. «Заўвагі гісторыка» — 6.01.1970 і «Адказ гісторыку» — 3.03.1970).

У гэтай сувязі неяк не да месца гучаць абвінавачванні некаторых гісторыкаў у «нелюбові да народа», адсутнасці «здольнасцей» і г. д., на якія ўказалі супрацоўнікі навуковага праектна-тэхнічнага аб'яднання «Белбуднавука» ў пісьме, змешчаным у «ЛіМе» (20.01. 89). Магчыма, гэта і справядліва ў адносінах да тых, хто ў застойны час нічога не стараўся рабіць для прапаганды роднай гісторыі. Аднак жа... Не ўсім вядома, што ў працэсе падрыхтоўкі нават гэтага варыянта хрэстаматыі яе складальнікі натыкаліся на кансерватыўнае процідзеянне і нават на «абяцанні», што такая кніга не пабачыць свет. Калі б А. Ігнаценка і У. Сідарцоў паддаліся націску і адмовіліся ад сваёй задумы, выкладчыкі і студэнты і цяпер наўрад ці мелі б дапаможнік, у якім ёсць шмат дакументаў, якія паслядоўна адлюстроўваюць эканамічную і сацыяльна-палітычную гісторыю краю, класавую і нацыянальна - рэлігійную барацьбу мас. Для таго, каб упэўніцца ў гэтым, дастаткова азнаёміцца з пералікам змешчаных у хрэстаматыі дакументаў.

Вядома, з пазіцый сённяшняга дня, з развіццём гістарычнай навукі становіцца ўсё больш бачным і тое, чаго складальнікам хрэстаматыі не ўдалося дасягнуць, як яе трэба перапрацоўваць і дапаўняць. І мы за перавыданне найбольш цікавых кніг з гістарыяграфічнай спадчыны Беларусі, забяспечаных кампетэнтнымі прадмовамі і каментарыямі. Таму давайце перш за ўсё ацэнім, што змаглі зрабіць А. Ігнаценка і У. Сідарцоў у той няпросты час, і пажадаем ім грунтоўна дапрацаваць і падрыхтаваць новае выданне першай хрэстаматыі па дакастрычніцкай гісторыі Беларусі для вышэйшых навучальных устаноў у адпаведнасці з тымі заўвагамі, якія выказваюць сапраўды зацікаўленыя чытачы. Гэтае выданне пажадана ажыццявіць з прадмовай і каментарыямі на беларускай мове.

В. ЦЯПЛОВА, В. РУДКІН,
Я. НЕСЦЯРОВІЧ, У. СОСНА,
супрацоўнікі кафедры гісторыі БССР БДУ імя У. І. Леніна.

□

СЯРОД НАВУКОЎЦАЎ і чыноўнікаў сёння нямала людзей, якія чамусьці баяцца нацыянальнай гісторыі і ўсімі сіламі намагаюцца адгарадзіць ад яе ўсіх нас. З нейкай асаблівай заўзятасцю яны накідваюцца на гістарычную сімволіку, на герб «Пагоня» і бела-чырвона-белы сцяг. Пры гэтым дзесяткі, калі не сотні разоў паўтараецца адзін і той жа аргумент: у час Вялікай Айчыннай вайны гэтымі сімваламі карысталіся паслугачы фашыстаў. Быццам яны ўсё гэта і прыдумалі.

А колькі было тых паслугачоў, якія па сваіх ідэйных перакананнях служылі фашыстам і для якіх тыя сімвалы маглі мець нейкае значэнне? Я не ўпэўнены, што набралася б некалькі дзесяткаў.

Вядома, быў «батальён», была «самаахова», былі паліцаі. Але ў кожным народзе знойдуцца людзі, гатовыя на любую брудную работу. Для іх ніякія сімвалы не маюць значэння.

Практычна гербам «Пагоня» і бела-чырвона-белым сцягам карысталіся чужынцы, тыя ж самыя, што гаспадарылі ў Доме ўрада ў Мінску, ва ўсіх школах, бальніцах, на вакзалах. Дык што з гэтымі ўсімі будынкамі рабіць, калі іх фашысты апаганілі? Можа, таксама разбурыць? Зрабіць тое ж, што і з мінскай Нямігай, што рабілася з рознымі цэрквамі, касцёламі і іншымі помнікамі архітэктуры?

Ёсць яшчэ і больш сур'ёзнае пытанне. Пад ідэйным прыкрыццём якіх сімвалаў знішчаліся людзі — мільёны савецкіх людзей, беспартыйных і камуністаў, рэвалюцыянераў з ленінскай гвардыі і самых сціплых працаўнікоў — у Курапатах, на Салаўках, па ўсёй велізарнай краіне? І ці вінаваты гэтыя сімвалы, што з імі нехта так абыходзіўся?

У намаганнях бэсціць «Пагоню» — прытым без усякай меры — выяўляецца нястрымнае жаданне расправіцца з гістарычнай, а заадно і з нацыянальнай свядомасцю народа, знішчыць яе разам з мовай. У гэтым уся бяда. А тое, што ў беларускага, літоўскага, польскага народаў быў нейкі Грунвальд і што там «Пагоня» натхняла нашых продкаў — прафесійных фальсіфікатараў гісторыі зусім не цікавіць.

А што сказаць можна пра сцяг? Спалучэнне бела-чырвона-белага колеру не мае за сабой такой багатай гісторыі, таксама, як і зялёнага з чырвоным. Але пры гаворцы аб гэтых сцягах не ўлічваецца адна акалічнасць. Чырвоны — гэта не толькі колер пралетарскага сцяга, сімвал сацыялістычнага руху, але і колер сцягоў, пад якімі воіны-беларусы і літоўцы змагаліся супраць крыжакоў, у тым ліку і пад Грунвальдам. «Пагоня» красавалася на чырвоным фоне сцяга. Так што чырвоны колер мае свае глыбокія гістарычныя карані.

А белы? Чамусьці мы забываем, што Русь у нас, як сказаў Францішак Багушэвіч, — **«не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная** яна была, а **белая**, чыстая: нікога не біла, не падбівала, толькі баранілася». Дык чаму ж гэты белы колер — колер першароднай чысціні, што так надзейна захаваўся ў нашай назве, у найменні ўсяго народа, не павінен захавацца і ў сцягу?

Спалучэнне белага і чырвонага ёсць у нашых суседзяў — палякаў. Паўтараць польскі сцяг у нас няма падставы. А гэта значыць, што патрэбна нейкае іншае спалучэнне, але іменна белага і чырвонага колераў. Гэтага патрабуе гісторыя, гэта апраўдваецца і сучасным станам. Між тым супраць спалучэння белачырвона-белага колераў пакуль што ніхто не выказаў хоць колькі-небудзь пераканаўчых довадаў.

Уладзімір КАЗБЯРУК,
кандыдат філалагічных навук.

г. Мінск.

□

СА ЗДЗІЎЛЕННЕМ прачытаў неяк у друку заметку з прапановай паскарачаць раённыя газеты, зрабіць адну рэдакцыю на 3—4 раёны.

Якія ж довады на карысць гэтага меркавання прыводзяцца? Аказваецца, гэта эканамічна выгадна. Па-другое, «у кожным нумары «раёнкі» немагчыма даваць цікавыя і праблемныя матэрыялы», піша аўтар. Толькі хацелася б спытаць: а ў той жа занальнай гэта можна зрабіць. А ў іншых газетах кожны выпуск мае такія матэрыялы? Ды і наогул: друкаванае слова кідаюць на вагі — выгадна ці не? Ніби пра выраб галёшаў ідзе размова.

Памятаю, у часы Хрушчова была ўжо такая завіруха наконт скарачэння раённых газет. Паразганялі іх работнікаў, потым цэлымі гадамі не маглі ўкамплектаваць рэдакцыйныя штаты.

А ў нас, на Беларусі, тут узнікае і яшчэ адна праблема. Родная мова і так загнана ў запечак, дык яшчэ і раёнку знішчыць? Газету, з якой кожны сельскі чытач пачынае праглядваць пошту?

І яшчэ. Якой бы змястоўнай ні была занальная газета, яе тыраж застанецца ў межах таго раёна, дзе яе пачнуць выпускаць. А то і ўпадзе. Бо каму ахвота будзе чытаць звесткі з трох суседніх раёнаў?

А. ГОЛУБ,
член КПСС, калгаснік.

в. Пратасы
Акцябрскага раёна,
Гомельскай вобласці.

□

ПРЫЕМНА ўразіла аб'ява Гомельскага дзяржаўнага універсітэта імя Ф. Скарыны аб прыёме студэнтаў на першы курс завочнага навучання: на ўсе спецыяльнасці, акрамя спецыяльнасці руская мова і літаратура, уведзен уступны экзамен па беларускай мове і літаратуры (пісьмова) замест ранейшага па рускай (або беларускай) мове і літаратуры. Ужо ад многіх гамяльчан даводзілася чуць, што беларускую мову цяпер трэба вывучаць сур'ёзна.

На жаль, іншыя гуманітарныя вышэйшыя навучальныя ўстановы рэспублікі, у тым ліку і БДУ імя У. І. Леніна, пакуль не падтрымалі гэта пачынанне гамяльчан. На мой погляд, для сапраўднага, а не на словах, пашырэння сферы ўжывання беларускай мовы неабходна ўвесці пісьмовы экзамен па беларускай мове і літаратуры ва ўсіх без выключэння ВНУ рэспублікі, а для абітурыентаў з іншых саюзных рэспублік дазволіць здачу ўступнага экзамена па рускай мове і літаратуры. Пры гэтым зрабіць абавязковым вывучэнне беларускай мовы ўсімі студэнтамі двух першых курсаў усіх ВНУ, як, напрыклад, у Літве, дзе студэнты рускамоўных груп вывучаюць літоўскую мову.

Тым самым будзе зроблена добрая перадумова для паступовага пераходу на беларускамоўнае навучанне ў вышэйшых навучальных установах Беларусі. Усё вышэйсказанае справядліва і для іншых форм прафесійнай адукацыі (тэхнікумаў, вучылішчаў і г. д.).

Ніякага прымусу з боку дзяржавы (чаго асабліва баяцца «дэмакраты», якія гадамі ігнаравалі беларускую мову) тут няма: кожны чалавек мае права карыстацца любой мовай, але і дзяржава, рэспубліка мае такое ж права выкарыстоўваць сваю нацыянальную мову ва ўсіх сферах жыцця.

М. ХАДОРКІН,
начальнік аддзела Гомельскага хімзавода імя 50-годдзя СССР.

□

ДАЗВОЛЬЦЕ зірнуць на праект «Праграмы развіцця тэатральнай культуры ў Беларусі» («ЛіМ», 5 мая г. г.). Увогуле, я станоўча ацэньваю вынесены на абмеркаванне дакумент. Але ёсць і дзве заўвагі. Папершае, безумоўна, неабходна пашырэнне і ўзмацненне матэрыяльнай базы тэатраў, аднак за кошт каго і якіх сродкаў? Мяне, напрыклад, адказ на гэта пытанне, дадзены ў І раздзеле — аддаць на разгляд Саветаў народных дэпутатаў, не задавальняе. Лічу, што гэта толькі агульная прапанова. З майго пункта гледжання, трэба весці размову аб тым, каб у планах эканамічнага і сацыяльнага развіцця адпаведных Саветаў народных дэпутатаў асобным пунктам былі прадугледжаны фінансавыя сродкі на гэтыя мэты. Тым больш пра гэта трэба весці размову, бо з наступнага года рэспубліка пераходзіць на так званы рэгіянальны гасразлік, што, адпаведна, павінна даць магчымасць грамадскасці ўплываць на размеркаванне ўласных мясцовых ці рэгіянальных фінансавых сродкаў.

Па-другое, значная частка III раздзела (я б назваў яго эканамічным) носіць дэкларатыўны характар. Прыкладаў багата, возьмем толькі адзін. Так, пасля знаёмства з пунктам аб устаноўцы стабільных эканамічных нарматываў, лімітаў капітальных укладанняў і г. д. напрошваецца пытанне: хто павінен распрацоўваць і ўстанаўліваць тыя нарматывы? Альбо яшчэ — што маецца на ўвазе пад неабходнасцю вяртання творчай прафесіі ў тэатры статусу «свабоднай прафесіі»? Можна толькі здагадвацца.

Такім чынам, хачу падкрэсліць яшчэ раз, трэба абмяркоўваць канкрэтныя эканамічныя прапановы, а не нейкія агульныя думкі, якія проста ствараюць ілюзію іх значнасці. Лічу, што эканамічная частка Праграмы распрацавана не да канца. А калі не будзе сапраўднага эканамічнага забеспячэння, то цяжка будзе што-небудзь ажыццявіць. Усё можа так і застацца на паперы.

К. ЛАГОЎСКІ,
кандыдат эканамічных навук.

г. Мінск.

Пленум праўлення СП БССР

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СВЯДОМАСЦЬ І КУЛЬТУРА СЛОВА

Уступнае слова Максіма Танка

МЫ САБРАЛІСЯ на чарговы пленум праўлення СП Беларусі ў дні, калі толькі што прайшлі сходы працоўных нашай краіны, прысвечаныя дню нараджэння Уладзіміра Ільіча Леніна. Да яго савецкія людзі зноў і зноў звяртаюцца, каб асэнсаваць сувязь цяперашняга курсу развіцця нашага грамадства з ленінскімі ідэямі.

Адной з галоўнейшых умоў таго, каб стаць «цалкам сацыялістычнай краінай», Ленін лічыў **«велізарнае павышэнне культуры»**. І сёння поспех справы рэвалюцыйнай перабудовы грамадства залежыць ад глыбіні спасціжэння ленінскай тэарэтычнай спадчыны ў галіне нацыянальнага будаўніцтва, духоўнага росту народаў нашай краіны, іх кансалідацыі і падтрымкі ў пераадоленні нашых недахопаў.

Ёсць неаддзельныя паняцці — як святло і сонца, зямля і жыццё... Такімі ж неаддзельнымі з'яўляюцца і паняцці нацыянальнай свядомасці і культуры слова. На гэта заўсёды звярталі ўвагу многія з выдатнейшых прадстаўнікоў нават тых народаў, перад якімі, здавалася б, ніколі не стаяла, як, напрыклад, перад намі, на працягу амаль усёй нашай гісторыі, фатальная пагроза: быць ці не быць?

І хоць на свеце налічваецца больш 25 тысяч моў, кожная з іх мае сваё непаўторнае гучанне, сваю гісторыю, паданні, легенды. І таму страта кожнай з іх з'яўляецца не меншай стратай у духоўнай культуры чалавецтва, як тыя, якія заносім у Чырвоную кнігу беззваротных нашых экалагічных страт.

Ёсць яшчэ адна небяспечная з'ява: засмечванне мовы чужаземнымі словамі без аніякай на гэта патрэбы. Чытаю «Праўду» і часта дзіўлюся, што нават такая багатая руская мова бяцца не можа абысціся без розных брыфінгаў, хобі, спонсараў, сервісаў, кэмпінгаў, менеджэраў, допінгаў... На гэту, ненармальную з'яву першыя звярнулі ўвагу французы, аб'явіўшы вайну англасаксаму засмечванню мовы, на сваіх вуліцах, у прэсе, аўтобусах, метро, развесіўшы афішы: «Калі заўтра наша мова будзе мёртвай, вы будзеце яе забойцамі».

А што ўжо гаварыць аб стане культуры і мовы ў нас, калі ўсё было пушчана не толькі на самацёк. Мова наша засмечвалася іншамоўнымі словамі, цэлымі, пад капірку перанесенымі недарэчнымі лексічнымі і сінтаксічнымі спалучэннямі сказаў і слоў. Агулам, планава праводзілася выжыванне беларускай мовы са школ і ўсіх устаноў, бо лічылі, што не крызісныя з'явы ў эканоміцы, навуцы, грамадскім жыцці, а нацыянальныя мовы і культуры з'яўляюцца амаль галоўнымі перашкодамі на шляху да камунізму, які павінен быў, як вядома, наступіць ужо ў 1980 г. А калі ўлічыць і тое, што пераход народа на іншую мову заўсёды змушае замаўчаць многіх майстроў культуры, а то і проста не з'явіцца на свет, што, скажаючы гісторыю народа, разбураючы яго шматвяковую спадчыну і мараль,— мы асуджаем сябе на страты, якія не паддаюцца ніякаму ўліку. І невыпадкова XIX партыйная канферэнцыя звярнула ўвагу на неабходнасць праяўляць больш клопату функцыяніраванню нацыянальных моў у розных галінах грамадскага і культурнага жыцця і вывучэння мовы народа, чым іменем называецца рэспубліка, усіх, хто пражывае на яе тэрыторыі. Бо ў нацыянальнай самабытнасці, арыгінальнасці, лепшых дасягненнях культуры і мовы кожнага народа — неацэнная багацце інтэрнацыянальнай культуры ўсяго чалавецтва. І яго неабходна аберагаць, як і экалогію, асяроддзе, неабходнае для жыцця на зямлі. І хоць усё гэта азбучныя ісціны, але ў нас часта можна пачуць: а не нацыяналізм гэта? Не! Нацыяналізм пачынаецца з узвышэння сябе, з нераўнапраўнага стаўлення, неаб'ектыўнага і нігілістычнага да другіх народаў, да другіх культур. Тут неабходна помніць аб тым, што знікненне нацыянальных моў і культур нат найменшых народаў — гэта высыханне і адміранне тых крыніц і рэк, якімі папаўняюцца моры і акіяны. А літаратура без нацыянальнай мовы, як і культура без нацыянальных форм, робяцца безаблічнымі і ніякімі. Усе віды мастацтва маюць сваю айчыну, якой яны абавязаны сваім з'яўленнем на свет і сваім духоўным развіццём.

Я не буду спыняцца на шматлікіх негатыўных фактах, якія прывялі да ненармальнага становішча ўвесь уклад нашага жыцця, у тым ліку культуру і мову. Аб іх гаварылася і да іх мы яшчэ не раз будзем вяртацца.

Віна тут і на нашай гісторыі, якая склалася так, што самаму мудрагелістаму драматургу не прыйшоў бы такі вар'яцкі сюжэт у галаву — з такім трагічным фіналам сталінскага генацыду, які апусташальным смерчам прайшоў па ўсёй савецкай зямлі. Яго адчулі і далёка за межамі яшчэ на рубяжы 30-х гадоў, калі па фальсіфікаваных абвінавачваннях былі арыштаваны і рэпрэсіраваны многія дзеячы братніх камуністычных партый, і асабліва ў былой Заходняй Беларусі ў 1939—1941 і першыя пасляваенныя гады. Не знаю, ці гэта гісторыя знойдзе калі свайго летапісца, бо пісаць тут трэба і крывёй незлічоных ахвяр, і крывёй свайго сэрца. Але белыя старонкі гісторыі не могуць далей заставацца пустымі. І гэта ў першую чаргу адносіцца да нас, пісьменнікаў, бо заданнем літаратуры было і застаецца змагацца ў любых умовах за жыццё, за праўду.

Як вядома, пэўныя крокі ў гэтым напрамку робяцца, як і на самым галоўным напрамку — вывучэння беларускай мовы, якой даўно пара вярнуць статус дзяржаўнай. А то адбываецца нешта незразумелае. У адных саюзных рэспубліках родная мова лічыцца дзяржаўнай, а ў другіх — не. А без заканадаўчага рашэння гэтага пытання, што б мы ні рабілі ў сферы ўжывання беларускай мовы, яна няспынна будзе скарачацца. За прыкладамі не трэба далёка хадзіць. Колькі год мы ўжо аб гэтым гаворым, а ўсе вялікія нарады, пленумы, урачыстыя сходы ў рэспубліцы як праходзілі, так і праходзяць на рускай мове. Толькі яшчэ на сесіі Вярхоўнага Савета БССР можна пачуць на беларускай мове голас вядучага старшыні і, як ні дзіва, выступленне міністра фінансаў БССР тав. Шацілы. Бадай што ні ў адной установе і сёння няма ні машынкі з беларускім шрыфтам, ні машыністкі, якая б друкавала на беларускай мове. І гэта ў Беларускай рэспубліцы! Статус дзяржаўнасці беларускай мовы неабходны яшчэ і таму, што ён ніякім чынам не абмяжоўваў бы рускай мовы, якая раней, як у іншых рэспубліках, дзякуючы блізкасці нашых народаў, стала мовай братэрскіх сувязей. І авалоданне ёю застаецца важнейшым прынцыпам нашай шматнацыянальнай дзяржавы — Саюза свабодных і раўнапраўных рэспублік.

Тут хацелася б адзначыць і абнадзейваючыя мерапрыемствы ў гэтым напрамку Цэнтральнага Камітэта КПБ і ўрада рэспублікі, якія, спадзяёмся, дапамогуць выправіць дапушчаныя дэфармацыі ў развіцці нашай культуры і мовы, якая сёння, у пару свайго росквіту, з гонарам можа выконваць сваю місію ва ўсіх сферах грамадскага і культурнага жыцця.

Зразумела, што для авалодання беларускай мовай неабходны час, і да тых, хто яе вывучае, трэба падыходзіць з добразычлівасцю і разуменнем.

Апошнія гады значна вырасла зацікаўленасць да вытокаў нашай культуры, гісторыі, бо не на пустым жа месцы, пазбаўленыя сваіх каранёў і глебы, яны развіваліся, занепадалі і зноў і зноў адраджаліся. Ды, відаць, і рангі нашы пара ўстанаўліваць не па бібікаўскім ваенным парадку, па якім той калісьці ў Кіеўскім батанічным садзе загадаў усе расліны садзіць не паводле сістэматычнай класіфікацыі, а паводле росту. Ды ў літаратуры, мастацтве гэтыя рангі часта маюць пераходнае і часовае значэнне, бо ў мастацтве ніколі не было так, каб нейкі стыль ці ўзор быў універсальным на ўсе часы. Слушна пісаў калісьці вядомы драматург Пётр Турыні: калі б мы нічога не хацелі змяніць, то павінны тады былі б працаваць у пахавальным бюро.

Час перабудовы, галоснасці — гэта час бескампрамісных ацэнак нашых дасягненняў, удач і няўдач. Ацэнкі ж фактаў і падзей толькі з сённяшніх пазіцый рэдка калі былі праўдзівымі. Гэта адносіцца і да мастацтва. Будучыня нашай літаратуры ва ўсебаковым развіцці ленінскіх нацыянальных традыцый да ўзняцця іх да інтэрнацыянальнага гучання. І нам неабходна помніць яшчэ адну ленінскую ісціну, што «літаратурная справа менш за ўсё паддаецца раўненню, нівеліраванню, панаванню большасці над меншасцю... У гэтай справе безумоўна неабходна забеспячэнне большага прастору асабістай ініцыятывы, індывідуальным схільнасцям, прастору думкі і фантазіі, форме і зместу».

Гаворачы аб культуры, мы часта спасылаемся на статыстычныя дадзеныя: колькі раней было ў нас і колькі зараз школ, бібліятэк, клубаў, газет, часопісаў і г.д., хоць з падобных лічбаў цяжка зрабіць нейкія вывады аб узроўні культуры, бо фактам з'яўляецца пранікненне чужой нам субкультуры, якая прапаведуе розныя атупляючыя культы, разбэшчанасць, наркаманію, гвалт. Магчыма, гэта з'явілася і з недаацэнкі сваіх нацыянальных традыцый і спадчыны і іх стабільных, універсальных вартасцяў і асаблівасцяў.

Мне здаецца, не можа нас задаволіць і работа з маладымі, якія часта трымаюцца на водшыбе ад старэйшых. Але ўсіх нас радуе, што значна расшырыліся магчымасці выхаду іх твораў у свет, да чытачоў. Як вядома, ёсць некалькі дарог у літаратуру: адны—ідуць па ёй, другія—бягуць, трэція — любяць ехаць па ёй на цыркавым балагане з крыкам і звонам, забываючы, што ніводзін вялікі не можа быць большым за народ.

Наглядаем зараз цікавую з'яву—небывалы рост усякіх груп, мастацкіх і літаратурных аб'яднанняў, хоць у гэтым ёсць пэўная даніна модзе.

У свой час нат каранаваныя асобы, потым іх фаварыты ўстройвалі літаратурныя і канцэртныя вечары, потым—былі салоны, пазней—кафэ, дзе збіраліся розныя славутасці, мелі свае месцы, выступалі і нат пісалі творы. Гэтыя клубы, кафэ былі амаль ва ўсіх краінах Еўропы. Былі і ў дарэвалюцыйнай Расіі, у Петраградзе, Маскве, Варшаве, Кіеве, нат у Вільні, як вядомы рэстаран «Штраль», які часта наведваў і Янка Купала са сваімі сябрамі.

Важна, каб сённяшнія нашы аб'яднанні былі сапраўднымі творчымі цэнтрамі, каб яны працавалі на перабудову, на адраджэнне нацыянальнай свядомасці нашага народа, і каб магнітныя стрэлкі на іх компасах не круціліся на ўсе 360°, а ўпэўнена паказвалі сацыялістычны напрамак нашага развіцця, дружбы, адзінства, адказнасці за кожную сваю справу, за кожнае слова.

У час работы пленума.

Даклад Алеся Яскевіча

У сваёй занепакоенасці найцяжэйшым становішчам роднага слова ў рэспубліцы ўсе мы выходзім з неабходнасці тэрміновага канстытуцыйнага забеспячэння нашай мове дзяржаўнага статуса, як найважнейшага неад'емнага права нацыі.

Гэта юрыдычна прыпыніць пачаты з канца XVII ст., а фактычна з часоў Люблінскай уніі нацыянальны крызіс, які ўчынілі нам, па сутнасці, браты-славяне, дамогшыся, што слаўны здаўна між народамі край наш, паводле вядомага ў мінулым веку выслоўя, апынуўся ўжо і «між славян забытым».

Вернутая Беларусі ў Кастрычніку «Дэкларацыяй правоў народаў Расіі» дзяржаўнасць на справе вельмі хутка была перакрэслена сталінскай палітыкай нацыянальнай аўтаноміі, а затым калі не больш яшчэ закідана ў пару хрушчоўскай «адлігі» і надта ж вынаходлівыя на патаемнае нацыянальнае стрымліванне брэжнеўскія застойныя часы.

Якое яно сёння, наша слова, перад сваім паваротным лёсам? І як нам ад плачу-нараканняў пра запушчанасць справы, ад чаго столькі — да знявернасці ўжо — перагарэла нацыянальнай энергіі, перайсці да практычных захадаў, каб павярнуць у адваротным напрамку разагнаны двума вякамі працэс нашага абезнацыянальвання?

Пра нацыянальную свядомасць, што да люблінскага няшчасця наш народ, як і іншыя, яднала і аберагала ад згубных дзеянняў, не сказаў ніводзін з нашых афіцыйных гісторыкаў, але сказаў чалавек, варты назвацца сённяшнім нацыянальным падзвіжнікам. Маю на ўвазе публікацыю Міколы Ермаловіча «Старажытная Беларусь» у часопісе «Маладосць» (1988, №№ 7—12).

З мноства мудрых выказванняў пра адзінства мовы і нацыянальнай свядомасці самае блізкае нашым сённяшнім адчуванням я адшукаў у спадчыне беларускіх культурных падзвіжнікаў XIX стагоддзя.

«Родная мова, — пісаў А. Ельскі, — у дакладным значэнні ёсць самая любімая спадчына нацыі: праз яе пасрэдніцтва лягчэй за ўсё пранікнуць у душу нацыі, закрануць пачуцці, праясніць розум, падштурхнуць адпаведную думку, заклікаць да дзеяння, змагацца са страсцямі, ствараць дабрачыннасці!».

Цудоўна развіўшыся ў класічную пару свайго станаўлення і паслужыўшы дзяржаўнай мовай тром этнасам у Вялікім княстве Літоўскім, а затым пасля нацыянальнай бяды 1696 г., ужо праз перыяд больш чым стогадовай закансерваванасці ў вусным стане ўзнавіўшы новы свой літаратурна-кніжны статус цалкам на базе народнага слова, — мова наша з-за гэтай сваёй двухполюснай прыроды ў вачах сусветных лінгвістычных аўтарытэтаў уяўляецца сапраўдным эксперыментальным запаведнікам. Беларусь называюць жывым куткам былога славянства, забытай свежасці, мова якой, паводле П. А. Бяссонава, захавала ў сабе найбольш арыгінальна-першабытных рысаў.

Праз наша і ўкраінскае слова славянскія мовазнаўцы (асаблівая цікавасць у рускіх даследчыкаў) адшукваюць ключы да сваіх каранёў, старых моўных працэсаў, бо ўстаноўлена, што сапраўднае адчуванне нацыянальным носьбітам сваёй мовы магчыма толькі ва ўсёй гістарычнай повязі часоў праз высвечванне першакаранёвай вобразнасці ў яе ўнутранай форме.

У цяжкія становішчы трапляюць нашы лінгвісты на міжнародных форумах, нічога не застаецца, як адводзіць убок вочы на запытанне, што сталася з нашай нацыяй, якая дапусціла занікненне старажытнейшай у славянскім свеце, некалі гэткай паўнаплыннай моўнай рэчкі.

Сёння мы многае аддалі б за цвярозы аналіз рэчаў, за разумныя пераходныя прапановы, якія б дапамаглі зрушыць з месца гару нашых моўных клопатаў.

Якія б звышнамаганні мы ні прыкладалі, усё ж спадзявацца на рэальныя зрухі, відавочна, можна толькі пасля нашага прымірэння і шчырага паразумення з мовазнаўцамі. Запушчанасць справы патрабуе ад усіх нас крынічнай шчырасці, а яна, недагаворанасць, выявілася з першых жа крокаў у нашых сённяшніх дыскусіях аб мове. Мы нібыта ўявілі, што зможам самі ўправіцца ва ўсім без спецыялістаў.

Сітуацыя зноў нагадала злашчасную пісьменніцкую дыскусію 1934 г. з нагоды рэформы правапісу беларускай мовы. У сваіх сённяшніх выступленнях мы ў нешта паставілі, напрыклад, працу лінгвістаў над шасцітомным «Тлумачальным слоўнікам беларускай мовы», хоць добра ведалі, што над складальнікамі (зрэшты, асноўную працу прарабіў М. Лобан) вісеў страх абвінавачванняў, прамых даносаў, якія дапамаглі поўнаму знішчэнню — да адзінага чалавека — усяго даваеннага мовазнаўчага атрада рэспублікі. Кажуць, засталася толькі адна Л. Ф. Шаталава, што выконвала тэхнічную працу пры слоўнікавай картатэцы. Не стала ўжо патрэбы і ў самім мовазнаўчым інстытуце, які намінальна далучылі да Інстытута літаратуры.

Вядома, у сённяшніх, расчышчаных перабудоваю ўмовах ад мовазнаўцаў, як і ад усіх нас, патрабуецца карэннае абнаўленне, праца да самаахвяравання, наватарскія даследаванні таямніц нашай мовы, якія так далёка яшчэ ад разгадкі.

Ад гэтага таксама ў немалой ступені будзе залежаць вяртанне мовы да нацыі, узвышэнне яе міжнароднага прэстыжу.

Ад нас увогуле патрабуецца ў найбліжэйшы час скласці мноства шматлікіх слоўнікаў і слоўнічкаў самага разнастайнага прызначэння. Чытач даўно ўжо чакае ад нас ілюстраванага слоўніка асноўных пабытавых рэалій беларуса, лексікона рэдкай старабеларускай лексікі, слоўнічкаў (таксама ілюстраваных) беларускай флоры і фауны, нацыянальныя найменні якой мы катастрафічна губляем.

І вядома ж, у цэнтры ўвагі нашых мовазнаўцаў і надалей будзе заставацца разлічаная на многія дзесяцігоддзі праца па складанні «Слоўніка жывой беларускай мовы», увасабленне ў жыццё запаветнай мары М. Я. Байкова, які праз умелую арганізацыю краязнаўчай карэспандэнцкай сеткі змог за якое-небудзь дзесяцігоддзе сабраць двухмільённую слоўнікавую картатэку. Яна была знішчана пасля вайны ўжо пры адбудоўванні руін акадэміі, а, магчыма, і па ўказе зверху як «нацдэмаўская».

Нам ніяк нельга недаацэньваць слоўнікавую працу. Увасобяць слоўнікі паўнату нацыянальных лексічных скарбаў — усё гэта назаўтра стане здабыткам нашага сярэдняга носьбіта мовы, бо мізэрнай збіральная слоўнікавая праца — увачавідкі змізарнее і літаратурная мова.

Я ніякім чынам не хачу зменшыць адказнасць пісьменніка ў адраджэнні роднай мовы, у сваёй моватворчай практыцы ён жа таксама своеасаблівы мовазнаўца. Невыпадкова гэткая шматпакутная сёння слоўнікавая праца засноўваецца на папярэднім франтальным распісванні, побач з іншымі тэкстамі, твораў мастацкай літаратуры.

І тым не менш пісьменніку ўласціва патрабаванні да слова мастацкага пераносіць на агульнанацыянальную мову, хоць гэта зусім адрозныя структуры. Некаторыя даследчыкі лічаць іх асобнымі мовамі.

Літаратуразнаўства, дарэчы, не без дапамогі лінгвістыкі, толькі яшчэ пачынае ўваходзіць у сутнасць змен, якія перажывае слова ў мастацкім тэксце.

Зрэшты, нам лёгка падтрымліваць ілюзію пра вобразную ёмістасць і экспрэсіўную арыгінальнасць нашага слова, бо беларуская літаратурная мова ў яе цяперашнім варыянце складвалася фактычна на аснове стылю мастацкай літаратуры, куды суцэльнай плынню ўвайшла вякамі шліфаваная ў сялянскім побыце адборная народная лексіка. Стыль гэты — сапраўдны вобразны маналіт, з-за яго наша літаратура, можа, найбольш і цэніцца.

Аднак мы паўстанем перад зусім новай рэальнасцю, калі, з набыццём нашай літаратурнай мовай дзяржаўна-грамадскага ўжытку, ад яе запатрабуецца паўнапраўнае забеспячэнне ўсіх сфер сучаснага цывілізаванага жыцця. Стылі справаводства, юрыспрудэнцыі, асабліва стыль навуковы ва ўсім мностве яго сённяшніх галін, звужана праяўлены ў нашай мове, мусяць перажыць поўнае перафарміраванне. Нахлыне плынь самых разнастайных запазычанняў, у выніку паскоранасці працэсу паўстане напружанейшая праца па іх адаптацыі.

Тут ва ўсім яе аграмадным аб'ёме паўстане праблема стварэння Тэрміналагічнай камісіі; 2—3 чалавекі ў Інстытуце мовазнаўства імя Я. Коласа, што спецыялізуюцца па тэрміналогіі, гэта ніякае не вырашэнне пытання. Тэрміналагічны орган павінен складацца, апрача мовазнаўцаў, з дзесяткаў прадстаўнікоў розных навуковых галін, і яго нават могуць узначаліць, як гэта робіцца ў замежных акадэміях, спецыялісты дакладных навук. Такія, зацікаўленыя ў выпрацоўцы нацыянальнай тэрміналогіі людзі, як, напрыклад, геахімік Р. Г. Гарэцкі, фізік Ю. В. Хадыка ці хто іншы, і маглі б узначаліць справу. Тэрміналагічная камісія найлепш магла б прыжыцца пры «БелСЭ», якая ўжо сёння мае пільную патрэбу ў выпрацоўцы нацыянальнай тэрміналогіі і шмат робіць у гэтым кірунку.

Увогуле, стварэнне нацыянальнай тэрміналогіі — найскладанейшая з праблем, і яе мэтазгоднага вырашэння дасягае далёка не кожная мова. З пятроўскай эпохі вядомы нават выпадак самагубства мовазнаўцы, не адолеўшага пераклад нейкага тэхнічнага выразу.

Старабеларускія слоўнікі «Лексіс з талкаваннем славенскіх моў проста», «Лексіс» Л. Зізанія, «Сіноніма славенароская», шматлікія прыточнікі, не гаворачы пра іншыя выдатныя помнікі нашай старой кніжнасці (Беларускія летапісы, Літоўскі статут), даюць нам безліч узораў высокаабстрактнай полісеміі нацыянальнага слова, якога нам сёння так нестае ў тэрміналагічнай словатворчасці.

Але ж мы канчаткова занядбалі сваю нацыянальную гаспадарку. І ўкраінцы зусім не прысвоілі сабе старыя слоўнікі, як гэта падалося нашым гісторыкам мовы, яны выдалі іх па праву былых дольнікаў у Вялікім княстве Літоўскім. Прафесар Кіеўскага універсітэта В. В. Німчук, лепшы знаўца лексікаграфіі гэтага перыяду, у сёлетняй гутарцы з нашымі мовазнаўцамі вымушаны быў прызнацца, што «беларускіх элементаў у іх нават больш, чым вы думаеце».

А некалі ж каранёвыя мадэлі старабеларускага слова пераважна і выкарыстоўваў пры стварэнні адцягненай тэрміналагічнай лексікі В. Ластоўскі для свайго «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» (Коўна, 1924 г.). Але ж і гэты арыгінальнейшы слоўнік, у якім няўдалых уласнааўтарскіх наватвораў не так ужо і багата, мы да сённяшняй пары не выдалі, нават не скарысталі ў сучаснай, гэткай напружанай лексікаграфічнай практыцы. Відаць, і будзе працягвацца, што пісьменнікі ў пошуках слоўнай нерушы мусяць і далей перапісваць (каму ўдасца—ксеракапіраваць) кожны для сябе гэты слоўнік. Зрэшты, слоўнік нельга ўяўляць як толькі набытак аднаго складальніка, хто б ён ні быў, гэта агульная моўная скарбніца нацыі.

А першакрыніца, куды б мы маглі звярнуцца за высокай абстрактнай лексікай, — гэта пераклады Ф. Скарыны. Мы ж у дачыненні да Скарыны, аднаго з самых святых архетыпаў нашай нацыі, аказаліся асабліва няўдзячнымі нашчадкамі. У свеце нас проста ўжо не разумеюць. Мінае дзесяцігоддзе, як на сусветным узроўні святкуецца пяцісотгадовы юбілей нашага пачынальніка ўсіх нацыянальных пачаткаў (Мовы, Кнігі, Мудрасці, Лекарства)... але без выдання ягонай спадчыны!

Моватворчая спадчына Ф. Скарыны дапамагла б нам, урэшце, даразвіць высокаўрачысты стыль, які ў беларускай літаратурнай мове, што ў цяперашнім сваім варыянце цалкам вусна-гутарковага паходжання, патрабуе зруху ў бок высокіх стылявых рэгістраў. Звычайна ў гэтым стылі мы абыходзімся апісальным, у лепшым выпадку вобразна-публіцыстычнымі сродкамі, красамоўства ж, трапнасць выразу не цярпяць шматслоўя, вымагаюць слова вычаканенага моўнага вырабу.

Названыя слоўнікі і кнігі скарынінскай «Бібліі» (пакуль яны выстаяць чаргу ў выдавецтвах!) мы маглі б выдаць ужо сёлета, пазычыўшы для абарачэння грошы ў Фонда культуры. Усе гэтыя выданні відавочна прыбытковыя і прынясуць яшчэ працэнт. Дзіўна, што Беларускі фонд культуры за ўвесь гэты час не зрабіў аніводнай нават сціплай абаротнай аперацыі.

Трэба, нарэшце, пакласці канец абвінавачванням носьбітаў роднай мовы за іх натуральнае імкненне падтрымліваць статус яе арыгінальнасці — цяжар, які вісіць над намі з пары пісьменніцкай дыскусіі аб мове пачатку 30-х гадоў. Міжнароднымі мовазнаўчымі кангрэсамі выпрацаваны навукова абгрунтаваныя прынцыпы і прыняты спецыяльныя рашэнні аб мэтазгоднасці, асабліва ў мовах блізкасваяцкіх суседзяў, унікаць абсалютнага супадзення элементаў, павышаць спецыфіку і ўстойлівасць моўных сістэм, каб не размываліся берагі адна адной.

У дадзеным выпадку мовы акрэсліваюць вакол народаў гумбальтавы нацыянальныя кругі, «адкуль чалавеку дадзена выйсці пастолькі, паколькі ён тут жа ўступае ў круг іншай мовы».

Але сёння мы з аднаго краю гатовы кінуцца ў другі. Арыгінальнасць нашай мовы, якая часамі свядома размывалася, сёння хто-ніхто прапануе ўзвысіць за кошт польскага элемента, тым самым мы нібыта наблізім сябе да ўсееўрапейскага кантэксту. Але калі цяжкія для нашай фанетычнай сістэмы рускія, дакладней стараславянскія, -ущ, -ющ, дык не менш цяжэйшыя і неэўфанічныя для нашага маўлення характэрныя польскай мове збегі зычных, своеасаблівыя назальныя галосныя і інш.

Да таго ж польская мова таксама наш непасрэдны сусед, і пры знарачытым запазычанні з яе зноў жа парушаецца гумбальтаў круг, якім мова на сваім сумежжы мусіць аберагаць арыгінальнасць сістэмы.

Пры патрэбе куды больш плённым было б карыстанне паўднёва-славянскімі словакаранямі, вынесенымі пад час другога славянскага засялення з нашых зямель, але згубленымі намі, магчыма, за перыяд вымушанага вуснага бытавання мовы. Папоўніць касы высокай лексікі мы маглі б за кошт некаторых лексічных мадэлей балгарскай мовы, у якой стыль гэты адмыслова развіўся на падмурку кірыла-мяфодзіеўскай кніжнай традыцыі.

Але ў нас жа магутныя асновы ўласнае самабытнасці, што-кольвечы недабранае яшчэ нам належыць дабіраць на старажытных стылявых пуцінах роднай мовы. І гэта зусім не корпанне ў нацыянальнай старызне. Віной тут нашы нялюдскія абставіны. Нам належыла гэта зрабіць яшчэ ў XIX стагоддзі, як гэта здзейснілі ў аналагічных з нашымі ўмовах чэхі, балгары, плённа выкарыстаўшы мадэлі старалітаратурнай мовы для паўнакроўнага ўзбагачэння мовы новага часу.

У 60-я гады мастацкая думка справядліва ігнаравала распаўсюджаную сярод мовазнаўцаў ды і некаторых старэйшых пісьменнікаў пурытанскага складу канцэпцыю аб канчатковай сфарміраванасці беларускай літаратурнай мовы.

Моватворчасць большасці пісьменнікаў, асабліва моладзі, што гэтак уладна ўступала тады ў літаратурны строй, перажыла сапраўднае адраджэнне пасля моўнай анеміі папярэдніх дзесяцігоддзяў, калі літаральна над любым клопатам пра нацыянальнае лунала пагроза «нацдэмаўшчыны». Літаратура ў кароткі час набыла другое дыханне, прыпаўшы да глыбінных моўна-нацыянальных крыніц. За гэты хай сабе пакутліва застойны ў шматлікіх жыццёвых сферах час мова наша дзякуючы пісьменніцкай рупнасці ўзбагацілася мноствам сапраўдных моўных дыяментаў, папоўніўшы зусім было змізарнелыя сінанімічныя рады, літаральна аднавіўшы свой нацыянальны твар.

Але з тае самае пары ў мяне жыве і трывога з-за таго, што гэткі бурны працэс узбагачэння літаратурнай мовы з дыялектных крыніц пакінуты намі цалкам на самацёк. Праблема аніяк не аналізавалася ні літаратуразнаўцамі, ні тым больш лінгвістамі. А падставы для непакою тут немалыя. Гэта праўда, дыялектнае слова ўваходзіць у нашу літаратурную мову ненатужна, але ці зусім пажаданыя змены перажывае ад гэтага яе функцыянальна-стылявая сістэма?

Пра неабходнасць падвышэння стылявога рэгістру нашага слова мы сёння гаворым усё больш настойліва, адчуваючы, як скоўваецца часам высокі філасофскі палёт нацыянальнага мыслення. Дыялектнае ж слова пры яго канкрэтна-бытавой арыентаванасці, часам увогуле мясцовай закарэласці, наадварот, сцягвае мову літаратурную ў зніжаныя стылі, зноў да стану прастамоўя.

У нашай мове, якая выйшла з дыялектаў і пастаянна імі жывіцца, трэба асцерагацца поўнага патаплення ў дыялектную стыхію, бо найбольшы наш клопат, каб развіць яе літаратурную надбудову, функцыянальна-стылявыя ярусы ў ёй.

Да таго ж мова наша, пры ўсім багацці яе дыялектаў, вылучаецца сваёй маналітнай аднароднасцю нават на фоне многіх даўно сфарміраваных моў. «І народ як сям'я» — увайшло ў прымаўку з крылатага выслоўя Вінцэся Каратынскага.

Праўда, і мы аказаліся не засцеражонымі ад цэнтрабежных дыялектных памкненняў, ды верыцца, што ў кіраўнікоў суполкі «Палессе» стане цвярозай развагі не чыніць разлад у час, калі агульная мова-маці просіць ад нас усіх дапамогі.

Я свядома аддзяліў найвастрэйшае сёння пытанне аб беларускім правапісе, уяўляючы, як лёгка распаліць страсці цяпер ужо ў адваротным напрамку, не даўшы спецыялістам вырашыць справу з належнай прафесійнай адказнасцю.

Сёння хто-ніхто патрабуе вярнуцца цалкам да старога правапісу. Але да якога? У нас сёння больш за ўсё нараканняў на правапіс 1933 г., хаця пры зверцы яго з праектам 1930 г. няцяжка пераканацца, што апошні лёг цалкам у аснову той

Даклад друкуецца са скарачэннямі.

правапіснай сістэмы, якой мы карыстаемся і дагэтуль. Толькі ў 1957 г. у выніку намаганняў Якуба Коласа быў адменены «славуты» палітызаваны дадатак 1934 г. з яго выключэннямі ў напісанні 11-ці інтэрнацыянальна-рэвалюцыйных слоў і імён правадыроў.

Хоць нямала хто выказваецца за здавальняючае становішча сённяшняга правапісу, усё ж аб'ектыўныя законы нашай мовы, якой няласкавыя для беларускай нацыі апошнія стагоддзі не давалі разгарнуць свае плечы, паўнапраўна сфарміравацца ў сваім літаратурным статусе, бясспрэчна, патрабуюць удасканалення правапіснай сістэмы.

Я толькі супраць нецярплівай паспешлівасці ў гэтым найтанчэйшым пытанні: маўляў, адновім ранейшае, а там будзе бачна. Паслухаемся давайце хоць бы таго ж Б. Тарашкевіча, да якога збіраемся вярнуцца. «Аўтар «Беларускай граматыкі для школ», — пісаў ён у прадмове да перапрацаванага і пашыранага выдання 1929 г., — сам цяпер бачыць дужа выразна цэлую чараду яшчэ спрэчных пытанняў (у аканні, у правапісе чужаземных слоў і інш.), бачыць патрэбу і магчымасць спрашчэння правапісу, але не бярэцца праводзіць якія-кольвечы паважнейшыя змены такім індывідуальна-партызанскім спосабам, накідаючы свой праект праз школьны падручнік. Гэта павяло б толькі да шкоднага хаосу.

Бо тутака паспех, запраўды, можа быць людзём на смех. Горш за тое: непавязаныя пасобныя змены «на лепшае» могуць заграмадзіць і загарадзіць дарогу да запраўды добрай рэформы».

Нам сёння як ніколі трэба зыходзіць з задаволення агульнабеларускіх інтарэсаў, не зважаючы ні на якія цэнтрабежныя памкненні гарачых галоў. Яшчэ не хапала пасварыць між сабой дыялекты ў нашай мове пры яе сённяшняй немачы. Дапушчэнне «л» сярэдняга хай сабе ў запазычаных словах накшталт «геалёгія», «Лёндан» (хоць у англійскай мове «л» заўсёды цвёрдае), якое прапануюць для дасягнення ўсё таго ж еўрапейскага кантэксту, я перакананы, не будзе прынята ўсім рэгіёнам паўночна-ўсходніх гаворак, наўрад ці пагодзіцца на яго і цэнтральная. Скажыце, на якую ліхату нам мяняцца на адно «л» сярэдняе, калі ў нашай мове найбагацейшы дыяпазон ад мяккага да цвёрдага «л»?

Да таго ж у спрэчках пра культуру мовы непазбежны і суб'ектывізм, кожнаму з нас уласціва аддаваць перавагу варыянту свайго роднага дыялекту, галоўны аргумент тут— у нас так гавораць.

Радуе пастаянная заклапочанасць чысцінёй мовы Яна Скрыгана, Максіма Лужаніна, Васіля Віткі, Фёдара Янкоўскага і іншых нашых майстроў слова, але чымсьці і засмучае іх залішняе пурытанства.

Закранаю гэтае пытанне не толькі таму, што абсалютызаваць нейкі адзін моўны варыянт, з-за якога часам і ўся гарачыня спрэчкі, сёння ў навуцы не прынята. Далася ж нам у знакі логіка выключанага трэцяга!

Варыянтнасць, калі хочаце, важны паказчык устойлівасці і багацця сістэмы, яна больш гнуткая, калі ў наяўнасці дадатковыя запасныя хады. Мова вельмі клапоціцца аб тым, каб не быць пракруставым ложам для думкі. Варыянты — гэта ж сінонімы, на якім бы ўзроўні— лексічным, граматычным ці сінтаксічным — яны ні былі.

У сваіх клопатах аб захаванні вобразнай чысціні мовы мы ніяк не павінны (ды, відаць, і не зможам) супрацьстаяць працэсу сённяшняга лексічнага папаўнення мовы. Нам ніяк нельга, пад выглядам якога б там ні было пурытанства, звозіць мову ў аўчынку, калі толькі мы не хочам аддаліць сваё слова ад веку і канчаткова звузіць яго ўдзел у разнастайнейшых сферах сучаснага жыцця.

Не бяда, калі мова наша нейкі час будзе існаваць у двух планах: «кандова»-народным і яшчэ не апрацаваным ёю з-за паспешлівага сённяшняга запазычання. У нашай мове пакуль досыць моцны механізм асіміляцыі іншародных уплываў, калі мы яго толькі не падсячэм пад гарачую руку сённяшніх рэформ.

Праўда, адным мовазнаўцам ніяк не ўправіцца з гэтым паскораным моватворчым працэсам, каб хоць збольшага кантраляваць сітуацыю з пашырэннем грамадскіх функцый нашай мовы. Нейкую частку даследаванняў можа ўзяць на сябе Інстытут літаратуры імя Я. Купалы, тым больш, што многія моўныя праблемы знаходзяцца непасрэдна на скрыжаванні яго інтарэсаў.

Кожны з нас як самую кроўную справу павінен усведамляць свой удзел і сваё месца, урэшце, асабістае заданне для сябе ў пачэсна-святым руху за адраджэнне роднага слова. Не апошнюю ролю адыграе тут Таварыства роднай мовы, але як яму выбіцца на сярэдзіну жывой народнай плыні, калі дзейнасць большасці сённяшніх грамадскіх таварыстваў гэтак зафармалізавана і абюракрачана? Ды яшчэ тут пад бокам ад пачатку мёртванароджанае гандлярскае таварыства кнігалюбаў!

У пошуках шляхоў абуджэння годнасці нацыі давядзецца ўжыць «мазгавы штурм» у адшуканні свежых думак, меркаванняў, прапаноў, практычных захадаў.

Таварыства трэба будаваць як таварыства беларускіх кніжнікаў, не кнігалюбаў, а любамудраў, радкіх цаніцеляў мовы і мовазнаўчых ведаў. Па-сапраўднаму разгарнуць справу нам найлепш за ўсё пашчасціць на краязнаўчай аснове. З сорамам даводзіцца прызнацца, як занядбана ў нас гэтая справа. А некалі ж у 20-я гады Тэрміналагічная камісія праз разгалінаваную краязнаўчую сетку, праз наладжаны сапраўдны мовазнаўчы рух дасягнула цуду, зборы дыялектнай лексікі ў Інбелкульце перавалілі за 2 мільёны.

Моўна-краязнаўчы, урэшце, экалагічны гурток, музей у школе, у бібліятэцы, на прадпрыемстве, дзе збіраліся б лексіка, тапонімы, звесткі пра мясцовую флору і фауну, пра забытую гэтак у нас старадаўнасць — як бы мы адным толькі гэтым вярнулі людзей да зямлі, да свайго кута. А то ж сёння амаль не кожны юнак становіцца пералётнай птушкай.

Мы папраўдзе занядбалі многія жыццёвыя крыніцы і ўжо не ведаем, адкуль браць жывой сілы, чакаць падмогі ў сённяшняй нашай злыбядзе.

Можа, хоць бяда дапаможа нам аднавіць нацыянальную аўдыторыю, згуртаваць свайго чытача, якога мы нямала і па сваёй віне пагублялі.

Як мне ўяўляецца, не менш важнае Таварыства роднай мовы і для саміх культурных дзеячаў, натхніцеляў гэтага руху. Кожны пісьменнік павінен сумаваць па сваім асяродку аматараў мовы, дзе акумуліраваліся б вышэйшыя веды аб ёй, як гэта прыгожа і натхнёна рабілі мастакі слова ў мінулыя часы.

Ад нас, нарэшце, патрабуецца даць аматару жывую абноўленую канцэпцыю роднай мовы. Сённяшнія веды дазваляюць разглядаць чалавечую моватворчасць, як адну з самых глыбінных таямніц жыцця, што, як і ў часы І. Тургенева, дорыць радасць існавання, служыць апорай і надзеяй у дні трывог і роспачнага роздуму аб нашым загадкава-драматычным стагоддзі.

Нашы папярэднікі, культурныя дзеячы XIX стагоддзя, што пад забаронай, часам, як В. Дунін-Марцінкевіч, заклаўшы сваю маёмасць (Сыракомля нярэдка адкладаў пяро, бо не было за што купіць паперы), стварылі новую нацыянальную літаратуру і літаратурную мову, кінуўшы заклік, і выклік, і папрок нашым пакаленням! Ці зможам мы і з большымі магчымасцямі, і пры грашах, і ў больш людскіх абставінах ўратаваць нацыянальную справу?

Усім нам хочацца, каб наша моўная галінка зноў усшумела на зямным дрэве, ды аднаго жадання мала, патрабуецца ахвярная праца на гады і гады.

Садаклад Ніла Гілевіча

Відаць, больш мэтазгодна было б вызначыць тэму нашай гаворкі так: «Нацыянальная самасвядомасць і лёс роднага слова». Таму што ўсіх нас, не сумняваюся, перш за ўсё хвалюе іменна гэта — лёс нашай мовы, у якім становішчы яна сёння і што з ёю будзе заўтра. Відавочна, што ў такім разе трэба пачынаць з паняцця нацыянальная свядомасць, без чаго размова і пра лёс і пра культуру слова не будзе мець грунту. Думаецца, што ў нашых умовах паняцце культура слова можна разумець і як лёс роднага слова. Бо толькі калі будзе культура слова, культура вуснай і пісьмовай мовы —будзе забяспечаны ёй і трывалы жыццёвы лёс, мова будзе жыць і будзе ў пашане; мова, у якой не падтрымліваецца і не развіваецца культура, мова, якая не даглядаецца, не вырошчваецца, не культывуецца,—непазбежна хірэе, разбураецца, дэградуе і як літаратурная мова нацыі— гіне. Што, на вялікі жаль, і становіцца ў нас рэальнасцю,— становіцца і можа стаць, калі не спахапіцца і не ўратаваць, пакуль яшчэ не позна. Але каб ратаваць—трэба добра разабрацца ў сітуацыі, трэба даследаваць і высніць для саміх сябе ўсе аспекты праблемы, высніць, якімі шляхамі і спосабамі можна выправіць становішча, якія канкрэтныя намаганні грамадскасці, у тым ліку і нашы пісьменніцкія, паслужаць гэтаму найлепш, прычым—паслужаць іменна сёння, на сучасным этапе перабудовы, з улікам і дадзенага нам самой гісторыяй шанцу і рэальных магчымасцей. Вось і хацелася б, каб мы сёння выказаліся, як уяўляецца вырашэнне гэтай праблемы нам, не забываючы і пра першапачатковую задуму пленума—пра культуру ўласнага слова, слова, якое ў нашых кнігах.

Не думаю, што ў нашым становішчы быў бы разумны падыход, паводле якога нібыта ўсё можна вырашыць лёгка, з ходу, амаль адным махам. Гэта быў бы спрошчаны падыход, у якім больш жадання і эмоцый, чым цвярозага, удумлівага аналізу сітуацыі. Як сведчаць многія-многія выступленні ў друку, па радыё і з тэлеэкрана, у нас наконт моўнага пытання яшчэ поўны сумбур у свядомасці, хаос, «няпэўнасць і смуга». Гэта і зразумела: пытанне дзесяткі гадоў шырока, усенародна не абмяркоўвалася, яго проста не існавала, лічылася, што наконт мовы—усё ясней яснага: зліваем—на этапе развітога— усе мовы ў адзін кацёл, перамешваем харашэнька—і гатова: ешце на здароўе! Пагодзімся, што падобнае разуменне гэтай надзвычай складанай праблемы, якое, на вялікі жаль, пайшло зверху, цягам доўгага часу насаджалася і ўсталёўвалася ў свядомасці мільёнаў людзей, тым больш, што яно вельмі актыўна падмацоўвалася адпаведнай практыкай. У выніку—выраслі цэлыя пакаленні, якія прынялі за разумнае і натуральнае тое, што не было ні разумным, ні натуральным, што было па сутнасці крайне грубым скажэннем ленінскай нацыянальнай палітыкі ў галіне культуры. І вось цяпер для гэтых пакаленняў людзей—у значнай меры, я сказаў бы, без віны вінаватых— сама пастаноўка пытання аб адраджэнні беларускай нацыянальнай культуры і мовы, —няйначай гром з яснага неба. Першае іх рэагаванне: а навошта гэта? Нашто? Каму гэта трэба? Кучцы пісьменнікаў? І ў гэтым сваім неўразуменні многія з іх—шчырыя. Яны сапраўды даўно звыкліся са станам рэчаў і лічылі, што працэс у сферы культуры і мовы развіваецца ў нас нармальна. Да якой нацыі, да якой культуры прыналежаць—яны перасталі ўжо пра гэта думаць. Яны, давядзём думку да канца, перасталі быць людзьмі нацыянальна свядомымі. У іх разуменні звыклую поўную яснасць хтосьці хоча цяпер абярнуць у цёмнасць. І яны пратэстуюць, лішнія душэўныя турботы іх не спакушаюць. Тым больш, што аўтарытэтамі для іх у гэтым пытанні нярэдка выступаюць адукаваныя, свядомыя вялікадзяржаўныя шавіністы.

І так, пытанне аб нашай нацыянальнай самасвядомасці. Яно і пастаўлена ў загаловак тэмы пленума. Апраўдана пастаўлена, бо пачынаць трэба з гэтага. Каб счэпленыя ў састаў вагоны пабеглі—наперадзе іх павінен быць паравоз. Нацыянальная самасвядомасць і выступае ў ролі такога паравоза, той цягавай сілы, якая цягне за сабою ўсё, што забяспечвае існаванне і нармальную жыццядзейнасць нацыі. Таму і найпершы наш клопат сёння, як я разумею, гэта клопат пра развіццё, пашырэнне і паглыбленне нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа. Цяжка і горка гаварыць пра гэта сёння—пасля таго, як мы адзначылі 70-годдзе БССР, суверэннай беларускай дзяржавы, але слова ўзята не для таго, каб яшчэ раз паплакацца, а для таго, каб падзяліцца некаторымі думкамі наконт практычнай работы, якая ўсіх нас, нераўнадушных да лёсу свайго народа, чакае і якую ніхто за нас не зробіць.

Азірнёмся крыху назад: як ішло развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа на працягу адзначаных 70-ці гадоў? З вялікімі перападамі. Найбольшы ўзлёт прыпадае на 20-я гады, калі ажыццяўлялася спецыяльная, прынятая партыяй і ўрадам рэспублікі, праграма беларусізацыі. Падкрэслім: курс на ўсебаковае развіццё нацыянальнай культуры і мовы быў узяты партыяй і ўрадам—і гэта дало незвычайны плён. У 30-я гады пачаўся і аж да вайны цягнуўся спад зацікаўленасці ў развіцці беларускай культуры і рэзкае затуханне ўзбуджанай раней нацыянальнай самасвядомасці—таксама па ініцыятыве зверху. У гады Вялікай Айчыннай зноў назіраецца пэўны паварот да нацыянальнай ідэі, да гісторыі і культуры Беларусі—і зноў жа пачын ішоў ад партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва, і мы ведаем чаму: не ад гарачага беларускага патрыятызму, а проста суровыя ваенныя абставіны прымусілі. Гэта ажыўленне нацыянальна-патрыятычных настрояў было неглыбокае і нетрывалае —замінаў страх, незабытыя жахі 37-га. З паловы 50-х вядзецца адлік новага наступу на беларускую культуру і мову, на беларускую школу і кнігу,— асабліва магутны і бязлітасны быў ён у наступныя 60—70-я гады. І вядома ж, гэты наступ ажыццяўляўся не па просьбе «трудящихся Белоруссии». Агульнавядома, што Хрушчовым, са згоды яго паплечнікаў, была дадзена адкрытая ўстаноўка на зліццё нацый, значыць, на ліквідацыю нацыянальных культур і моў. Ну, а нашы кіраўнікі рэспублікі як бы толькі гэтага і чакалі: так узяліся завіхацца каля катла «слияния», што нават заслужылі пахвалу з найвышку,—у прыклад паставілі: от, малайцы беларусы, першыя ў камунізм прыйдзеце! Гэта «завіханне каля катла» цягнулася добрых трыццаць гадоў, вынікі яго сёння відны, можна сказаць, усяму свету. Нібы ў перадсмяротнай агоніі, мы вымушаны былі закрычаць, залемантаваць: «ратуйце!». І нас, вядома, пачулі. Тым больш, што закрычалі не адны мы, беларусы.

У час, пасля Красавіцкага (1985) Пленума ЦК КПСС, на самым высокім партыйным узроўні было прызнана, што ў сферы міжнацыянальных адносін наогул і нацыянальных культур і моў у прыватнасці накапілася нямала нявырашаных праблем, якія давядзецца вырашаць. Сёлета адбудзецца, як вы ведаеце, спецыяльны Пленум ЦК, прысвечаны гэтаму пытанню. Хоць і з пэўным прамаруджаннем, але да культурна-моўнай сітуацыі ў Беларусі павярнулася тварам і партыйна-савецкае кіраўніцтва рэспублікі. Калі яшчэ, можа, ранавата гаварыць «лёд крануўся», то, відаць, можна сказаць: трэшчыны пайшлі, водгулле чутно, і калі не ўдараць новыя маразы—лёд кранецца. На ўрадавым узроўні складзены дзве вялікія праграмы— «Родная мова» і «Спадчына», якія зараз сіламі Міністэрстваў адукацыі і культуры, з удзелам АН БССР, творчых саюзаў і іншых грамадскіх арганізацый удакладняюцца, дапрацоўваюцца.

Дарэчы, менавіта ў адпаведнасці з праграмай «Спадчына», ЦК КПБ толькі што прыняў пастанову аб збудаванні помніка К. Каліноўскаму ў Гродне, помніка К. Тураўскаму ў Тураве і помніка В. Вашчылу ў Крычаве. Надзвычай прыемная і радасная навіна! Адразу тры помнікі тром выдатным постацям нашай нацыянальнай гісторыі—гэта робіць уражанне! І больш таго—абуджае добрыя надзеі. Несумненна, што практычнае ажыццяўленне названых праграм пакладзе пачатак істотнаму зруху ў справе адраджэння беларускай мовы і нацыянальнай культуры ў Беларусі. Праўда, у нас няма гарантый, наколькі паслядоўна і няўхільна гэтыя праграмы будуць ажыццяўляцца: ці не застануцца многія іх пункты на паперы? Падставы для сумненняў і трывогі ёсць, бо цэлымі дзесяцігоддзямі мы навучаны: цяжэй за любое іншае было вырашыць у нас якое-небудзь пытанне ў карысць беларускай мовы і культуры, у карысць таго, што паспрыяла б росту беларускай нацыянальнай самасвядомасці. Гэта апошняе некаторымі адказнымі таварышамі прызнавалася толькі на словах.

А між тым — без росту нацыянальнай самасвядомасці, без росту пачуцця нацыянальнай гордасці ў шырокіх масах народа мы не выведзем нашу мову і культуру з таго катастрафічнага становішча, у якім яны апынуліся. А гэта значыць, што галоўнай задачай у сферы ідэалогіі мы павінны лічыць фарміраванне ў нашых людзей здаровай нацыянальнай свядомасці і ўсімі даступнымі нам спосабамі садзейнічаць гэтаму. Не магу прэтэндаваць на асвятленне ўсіх гэтых спосабаў ці шляхоў і сродкаў, і таму спынюся толькі на некаторых.

Па-першае, трэба патрабаваць ад нашых грамадазнаўцаў сур'ёзных і грунтоўных наву-

(Працяг на стар. 8).

Пленум праўлення СП БССР

Гутаркі ў перапынку. В. Быкаў, В. Блакіт і С. Грахоўскі.

С. Законнікаў, А. Дудараў і А. Жук.

ПЕРШЫМ у спрэчках выступіў **В. Рагойша.** Дакладчык і садакладчык, сказаў ён, далі нам па сутнасці два накірункі для нашых выступленняў: навукова-дзелавы і грамадска-палітычны (ці грамадска - публіцыстычны). Важнейшыя пытанні, якія мы сёння абмяркоўваем, звязаны з палітыкай. Амаль год я працую ў ВПШ, якраз там, дзе выхоўваюцца савецкія, партыйныя кадры, дзе яны павышаюць сваю кваліфікацыю. Безумоўна, працэсы, якія адбываюцца зараз у нашым грамадстве, закранаюць рэспубліканскую школу камсамольскіх работнікаў і ідэалагічныя курсы пры ўсіх 6 рэспубліканскіх абкомах партыі. І гэта добра. Калі сёння мы гаворым аб павышэнні культуры беларускай мовы, пашырэнні нацыянальнай самасвядомасці народа, то, як мне здаецца, і ВПШ, і іншыя навучальныя ідэалагічныя ўстановы — не павінны заставацца ўбаку.

Вучэбныя планы ў іх зацверджаны яшчэ да перабудовы. Праўда, у апошні час унесены некаторыя змены. Так, два гады назад у вучэбны план ВПШ уведзены курс «Асновы сацыялістычнай культуры». Але ў большасці планы застаюцца старымі. Мы выкладаем на курсах толькі тыя прадметы, якія рэкамендуе Акадэмія грамадскіх навук пры ЦК КПСС. Каб павярнуцца тварам да развіцця нацыянальнай свядомасці, трэба перагледзець навучальныя планы гэтых устаноў. Карыстаючыся тым выпадкам, што ў нас сёння прысутнічаюць адказныя партыйныя кіраўнікі, я хацеў бы прапанаваць увесці ва ўсе вучэбныя ідэалагічныя ўстановы рэспублікі курс беларусазнаўства, у якім маглі б сінтэтычна аб'ядноўвацца пытанні культуры, літаратуры, гісторыі Беларусі. Без такога курса і надалей з ВПШ будуць выходзіць партыйныя кіраўнікі, якія не ведаюць культуры Беларусі, яе гісторыі, літаратуры. Нядаўна ў «Звяздзе» былі прыведзены такія лічбы: сярод першых сакратароў райкомаў 96 працэнтаў закончылі тэхнічныя навучальныя ўстановы. Гэта значыць, што 96 працэнтаў кіраўнікоў у ВНУ зусім не вывучалі ні беларускай мовы, ні культуры, ні літаратуры Беларусі. І тут не віна, а бяда іх, што яны, дайшоўшы да пасады сакратара райкома і нават вышэй, не ведаюць многіх элементарных рэчаў з галіны рэспубліказнаўства.

Настаў час, каб у ВПШ, на ўсіх курсах павышэння кваліфікацыі ідэалагічных работнікаў выкладалася і беларуская мова.

Далей прамоўца спыніўся на праблеме так званага «скрытнага» перакладу, калі тэксты, якія першапачаткова ўзнікаюць на рускай мове, перакладаюцца на беларускую і чытачом успрымаюцца як першапачатковa беларускія. Да «скрытнага» перакладу, на думку В. Рагойшы, адносяцца і пераклады класікаў марксізму-ленінізму, партыйных пастаноў і г. д., якія перакладаюцца з рускай мовы ананімнымі перакладчыкамі сектара перакладу Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, выдавецтва «Беларусь», БЕЛТА, дзе, на жаль, працуюць не лепшыя перакладчыцкія сілы рэспублікі. Прамоўца падрабязна спыніўся на пытанні перакладу твораў У. І. Леніна на беларускую мову. Ён адзначыў, што творы К. Маркса і Ф. Энгельса лепш было б перакладаць з арыгінала, г. зн. з нямецкай мовы, а не з рускага перакладу, як гэта маркуецца зрабіць. Перакладамі нярэдка займаюцца людзі выпадковыя, сказаў ён, якія падчас не маюць нават філалагічнай адукацыі, а бывае — проста элементарна непісьменныя. А іх жа прадукцыя штодзённа трапляе на стол чытача ў выглядзе кніг, брашур, перыядычных выдан-

(Пачатак на стар. 7).

кова-тэарэтычных распрацовак па пытаннях развіцця беларускай мовы і культуры ад старажытнасці і да нашых дзён. Пры гэтым ускрыць прычыны, якія садзейнічалі і садзейнічаюць аслабленню нацыянальнай і гістарычнай самасвядомасці ў нашым народзе, у прыватнасці—такія, як лявацка-рэвалюцыйнае вульгарызатарства ў грамадскіх навуках Беларусі, як зруйнаванне галоўнай сацыяльнай базы нашай нацыянальнай культуры—беларускага сялянства, агромністага класа земляробаў, як руйнаванне здаровых народных абрадаў, традыцый, звычаяў і іншай духоўнай спадчыны. Справа ў тым, што яшчэ і дагэтуль касякамі ідуць у друку публікацыі, у якіх адстойваюцца застарэлыя, дагматычныя погляды на нацыянальнае пытанне і яго вырашэнне ў сучасных умовах. Напрыклад, высокатытулаваныя таварышы чорным па беламу пішуць, што нельга беларускай мове надаваць статус дзяржаўнай, бо супроць гэтага быў не хто іншы, як У. І. Ленін. Прачытаеш такое—і думаеш: што гэта? Сапраўды недасведчанасць, няведанне і неразуменне ленінскіх прац па нацыянальным пытанні, ці гэта наўмыснае хітраванне, ашуканства, з разлікам на тое, што масавы чытач газеты або часопіса не палезе ў Збор твораў Леніна правяраць, што, калі і ў якім кантэксце там у яго сказана. А сказана ж так выразна: нельга рускую мову рабіць адзінай дзяржаўнай мовай для ўсёй шматнацыянальнай краіны.

Або: у некаторых псеўдатэарэтычных разважаннях на старонках рэспубліканскіх выданняў увогуле ставіцца пад сумненне самастойнасць беларускага народа, беларускай нацыі. Маўляў, рускі народ адзін, а беларусы, украінцы і вялікарусы—гэта ўсяго тры племені аднаго агульнага народа. Вось так! Жылі мы жылі—і дажыліся: прабыўшы сотні гадоў самастойным славянскім народам —раптам ператварыліся ў племя, адкінуліся назад, у эпоху да фарміравання і станаўлення нацыі. Узнікае пытанне: чаму гэтыя баламутныя пісанні друкуюцца ў паважных выданнях? Скажаце: плюралізм, свабодны абмен думкамі? Выбачайце, гэта не плюралізм, а штосьць іншае. Пазбаўленне цэлага народа, даўным даўно прызнанага ў свеце, права называцца самастойнай нацыяй ёсць публічная абраза гэтага народа. Калі гэта ўсё сур'ёзна—дык абраза такога характару падлягае судоваму пакаранню. Калі ж гэта проста дурнота, неразумныя, блазенскія жарты—дык ці месца ім на старонках партыйных і грамадскіх выданняў? Хоць бы падумалі, таварышы рэдактары, з кім нашы дамашнія тэарэтыкі пяюць ва унісон. Год з гакам назад у Мінску хадзіў па руках, у падазрона вялікай колькасці, экземпляр заакіянскай газеткі «Рускі голас» з вялікім—на дзве поўныя паласы—артыкулам нейкага Радагаста, у якім названы аўтар страшэнна абураецца выступленнямі ў Маскве на пісьменніцкіх з'ездах і пленумах Барыса Алейніка і Ніла Гілевіча і даводзіць, што гэтыя зламысьнікі робяць надзвычай шкодную справу: расколваюць адзіны рускі народ на тры часткі. Тое, што нейкі духоўны водпрыск Пабеданосцава або Каткова залемантаваў за акіянам і змясціў у эмігранцкай газетцы свой «тэарэтычны» опус—мяне не здзівіла. Здзівіла іншае: з якім стараннем гэты опус множыўся на ксераксах і распаўсюджваўся сярод мінчан. Некаму ж вельмі да душы прыйшлася пазіцыя чарнасоценца, некаму вельмі ж хацелася апраўваць і прасвятліць няўцямных беларусаў, якія дагэтуль не зразумелі, што ніякі яны не народ і не нацыя.

Гэта—першае, што нам трэба рабіць дзеля павышэння нацыянальнай самасвядомасці народа: не ўступаць і даваць бой усякай тэарэтычнай блытаніне, хлусні і ашуканству.

Па-другое, нацыянальная самасвядомасць самым цесным чынам звязана з гістарычнай самасвядомасцю, рост першай немагчымы без росту другой. Наша веданне ўласнай гісторыі ўсё яшчэ вельмі прыблізнае, хаця першыя адзнакі перамен, першыя поспехі на шляху перамен—адбываюцца літаральна на вачах: маю на ўвазе грунтоўныя працы М. Улашчыка і М. Ермаловіча, кнігі В. Грыцкевіча, А. Мальдзіса, К. Тарасава, В. Круталевіча і іншых. Маю на ўвазе і выданне нашай літаратурнай публіцыстычнай і навуковай класікі, якое пачалося, выданне нацыянальнага фальклору. Але ўсё гэта, таварышы, зноў жа трэба лічыць толькі пачаткам і знаць і помніць, што ўся работа яшчэ наперадзе, у тым ліку і па выданні нашай літаратурна-гістарычнай спадчыны: беларускіх летапісаў, статутаў, судзебнікаў, твораў палемічнай літаратуры XVI—XVII стст., прац такіх літаратараў і навукоўцаў, як А. Ельскі, і інш. Хачу выказаць і адну зусім канкрэтную прапанову ў гэтым плане, паставіць перад нашымі выдаўцамі адно заданне ў ліку першачарговых. А іменна: калі мы хочам сёння істотна дапамагчы абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці нашага шырокага чытача—трэба неадкладна перавыдаць фотаспосабам усе камплекты газеты «Наша Ніва» за ўсе гады яе існавання. Упэўнены, ні адно навуковае даследаванне тагачаснай гісторыі Беларусі і нават многія разам узятыя не скажуць чытачу столькі, колькі яму скажа «Наша Ніва»—колькі скажа яго душы і сэрцу, яго свядомасці і сумленню! Вядома, перавыдаць яе трэба фарматам у натуральную велічыню, каб лёгка чыталася, і вялікім тыражом. Дарэчы, гэта спыніла б назаўсёды і спрэчкі пра грамадскі і палітычны накірунак «Нашай Нівы»: тысячы чытачоў самі б пераканаліся, што гэта была сапраўды народная газета, адна з самых дэмакратычных газет тагачаснай Расіі. Апрача гэтага, ёсць і яшчэ ў мяне — што датычыць уладанняў Камвыда—адна прапанова. Прапанова гэта, зрэшты, не новая, выказвалася яна ўжо безліч разоў, а воз, як-то кажуць, і зараз там. Сорак восем гадоў назад, у сувязі з нямецка-фашысцкай акупацыяй Беларусі, перастаў выдавацца насценны адрыўны каляндар на беларускай мове. І з таго часу мы, культурная еўрапейская нацыя, дзяржава-заснавальніца ААН, член ЮНЕСКА, жывём без свайго ўласнага календара! Проста ў галаве не ўкладваецца, як можна цягам цэлага паўстагоддзя так не паважаць свой народ, што нават насценнага календара не выдаць для яго. Апошняе племя пігмеяў, утварыўшы сваю пісьменнасць, пачынае з выдання ўласнага календара. Ніводнай нацыі ў свеце няма без адрыўнога насценнага календара на роднай мове. Ніводнай—за выняткам нас, беларусаў. Амаль пяцьдзесят гадоў нашы выдаўцы ўсё тлумачаць нам нейкую прычыну, чаму яны не могуць выдаць беларускі каляндар. Прычына, вядома, смехатворная, калі мець на ўвазе, што нават пры фашыстоўскім урадзе Пілсудскага ў Польшчы выдаваўся адрыўны насценны каляндар на беларускай мове. Што застаецца думаць патрыётам роднага слова? А тое, што такі каляндар у нас не выдаецца наўмысна, таму што гэта эфектыўны сродак штодзённага ўздзеяння на свядомасць многіх тысяч людзей, дакладней—сродак выхавання іх нацыянальнай самасвядомасці. Нехта скажа: ну, навошта так? Ды гэта проста наша бесталковасць і толькі! Не знаю. Бесталковасць даўжынёй амаль у 50 гадоў? Дык чым яна лепш за свядомае злачынства?..

Трэцяе, на што хацелася б звярнуць увагу ў клопатах пра нашу нацыянальную самасвядомасць,—гэта неабходнасць выяўляць, паказваць і прапагандаваць самабытнасць беларускага народа, адметнасць яго характару, яго звычаяў і нораваў, яго фальклору, побыту, а сама найперш—яго мовы. Трэба дапамагаць народу ўсвядоміць гэту сваю нацыянальную самабытнасць. Пісьменнікі, напэўна, лепш за ўсё могуць гэта рабіць сваімі творамі—праз яркія нацыянальныя характары і, канешне ж, праз мову, праз майстэрскае абыходжанне з родным словам. Наконт роднага слова і нашага з ім абыходжання можна гаварыць шмат-шмат невясёлага, і я спадзяюся, што таварышы, якія збіраюцца выступаць, скажуць, не абыдуць гэтага. Адна з самых вялікіх бед нашай мовы—бязбожнае, жахлівае калькаванне з рускай і лексікі, і фразеалогіі, і сінтаксісу. Падобна на тое, што мы ўжо проста не заўважаем у сваёй мове гэтай страшнай немачы. А менавіта гэта калькаванне дае падставу многім недасведчаным людзям рабіць выснову: дык гэта ж тая самая руская мова, толькі сапсаваная, скажоная вымаўленнем! Канешне, мы знаходзімся ў цяжкіх умовах, штодзень і на кожным кроку мы чуем наўкола сябе мову рускую, гэта і робіць неўпрыкмет сваю справу. І аднак жа апраўдвацца не выпадае. Права на апраўданне пісьменніку не даецца наогул. Тою моваю, на якой у нас выходзяць многія кнігі, наўрад ці прывабіш чытачоў, падвысіш аўтарытэт нашага роднага слова. Думаю, што не толькі чытачам, але і нам, аўтарам, трэба часцей чытаць і перачытваць зборнікі беларускага фальклору і класікаў беларускай літаратуры. Навошта, напрыклад, чытаць пяць ці сем тамоў бяскроўна-анемічнага пісання? Лепш пяць ці сем разоў за кошт гэтага прачытаць маленькі томік Лукаша Калюгі —дык узбагацішся не толькі моваю, але і чалавечнасцю!..

Прысутныя ў зале таварышы напэўна ўжо ведаюць, што па ініцыятыве сакратарыята СП БССР у нас стварaецца Таварыства беларускай мовы, ужо адбылося пасяджэнне яго аргкамітэта, працуе рабочая група — рыхтуецца ўстаноўчы з'езд Таварыства. Ініцыятыва гэта, як вы разумееце, прадыктавана тым жа клопатам: скарыстаць і такую магчымасць шырокай грамадскай работы па выхаванні павагі і любові да роднага слова, па абуджэнні нацыянальнай свядомасці, выхаванні патрыятызму і інтэрнацыяналізму. Першыя водгукі на гэту ініцыятыву—і вусныя і пісьмовыя—вельмі добрыя, выказваецца задавальненне і падтрымка. Многія і многія, адчуваецца, гатовы душою падключыцца да такой працы і паспрыяць таварыству.

На заканчэнне хачу бы яшчэ раз падкрэсліць, што праблема праблем і задача задач для нас—абуджэнне і павышэнне нацыянальнай самасвядомасці нашага народа.

На вялікі жаль, усведамленнем гэтай задачы пранікся яшчэ далёка не ўвесь г.зв. дзяржаўны культурны апарат, ці сказаць шырэй—вялізная армія ідэолагаў, асабліва сярэдняга і ніжэйшага звяна. Многія з іх усё яшчэ глядзяць на зусім зразумелыя пачынанні ЦК КПБ і урада рэспублікі з неўразуменнем і нават з асуджэннем: нашто яны, маўляў, заігрываюць там з нацыяналістамі? Замест таго, каб пасадзіць на месца, ідуць у іх на паваду!.. Хочацца верыць, што голас праўды дойдзе і да ўсіх гэтых скептыкаў і нігілістаў. Нядаўняе выступленне ў нас на партсходзе сакратара Віцебскага абкома КПБ І. А. Навумчыка пераконвае, што пры жаданні і добрым асабістым прыкладзе гэта зусім магчыма.

Ну, а пакуль мы павінны рабіць работу такую ж, як і восемдзесят гадоў назад рабілі нашы бацькі і дзяды, беларускія інтэлігенты нашаніўскай пары. Толькі нам у параўнанні з імі намнога цяжэй. Бо яны—цёмных і непісьменных—вучылі ўпершыню, а мы—і пісьменных і нават шыбка граматных—павінны перавучваць нанава.

ВЫСТУПЛЕННІ Ў СПРЭЧКАХ

няў, гучыць па радыё, тэлебачанні. Думаецца, наспеў час, каб на філфаку БДУ імя У. І. Леніна стварыць хоць бы невялікае перакладчыцкае аддзяленне, на якім бы людзям, ахвочым і здольным да перакладу, прысвойваць яшчэ і нейкую дадатковую спецыяльнасць: карэктара, стэнаграфіста, стыльрэдактара. Пры філфаку універсітэта можна было б арганізаваць і курсы павышэння кваліфікацыі перакладчыцкіх кадраў — для тых, хто працуе ў групах перакладу БЕЛТА, Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, выдавецтва «Беларусь», у многіх рэдакцыях раённых, абласных і рэспубліканскіх перыядычных і неперыядычных выданняў. Толькі тады можна было б дабіцца пэўнага паляпшэння якасці беларускамоўнай прэсы.

Дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР **А. Падлужны** ў сваім выступленні засяродзіўся на ўзаемасувязях Саюза пісьменнікаў і мовазнаўцаў. На думку прамоўцы, на цяперашні момант яны вельмі слабыя. А задача ў нас адна — умацаваць пазіцыі беларускай мовы ў грамадстве. Ці ўсё для гэтага зрабілі мовазнаўцы? На жаль, не ўсё. І віна тут не толькі іх. Па-першае, пытанне кадраў. Раней у мовазнаўства ішлі тыя, хто нічога не пісаў. І ў асноўным жанчыны. У нас працуюць людзі, якія скончылі Ленінградскі і Львоўскі універсітэты. Тут таксама ёсць важныя нюансы, зазначыў А. Падлужны.

Па-другое, інстытут, як і з даўніх часоў, заўсёды і фінансаваўся і забяспечваўся па астаткавым прынцыпе. У нас мовазнаўчая навука другаснай катэгорыі, таму ўзнікаюць пытанні і з аплатай і г. д. І калі лінгвіст высокага ўзроўню атрымлівае капейкі, то ён пераходзіць з гэтага інстытута ў іншы.

Зараз вельмі многа гавораць пра культ асобы Сталіна. Але не гавораць пра тое, што раней за Сталіна ва ўстановах усталяваўся культ Мара. Іменна «дзякуючы» яму была закрэслена такая навука, як мовазнаўства. Усе негатыўныя працэсы, якія адбываліся ў грамадстве, адбіліся на якасці лінгвістычных работ. Зусім нядаўна я праглядаў літаратуру з 60-х гадоў па сённяшні дзень. Дык вось, я не знайшоў ніводнага артыкула па адносінах і ўзаемасувязях мовы і культуры. Да месца тут будуць словы Леніна, які гаварыў, што сучасная мова — гэта мова ад Пушкіна да нашых дзён. А што такое наша сучасная беларуская мова? Гэта творы, выдадзеныя ад 30-х гадоў да нашых дзён. Я падтрымліваю прапанову перавыдаць усе экземпляры газеты «Наша Ніва». Зараз мы ў інстытуце прымаем некаторыя меры, каб, што называецца, разварушыць лінгвістаў. Мы абмеркавалі пытанні аб дзяржаўнасці беларускай мовы, і аб яе правапісе. Справа ў тым, што праблема правапісу звязана не толькі з мяккім знакам. Тут нельга спяшацца, патрэбна на навуковай аснове шмат што пераглядзець. Бо ёсць апантаныя прыхільнікі беларускай мовы, ёсць праціўнікі яе, ёсць і такія, хто не вызначыў яшчэ сваёй пазіцыі. І нам патрэбна прыцягваць да сябе гэтую «сярэдзіну». Якімі метадамі? Мы лічым, што галоўнае сёння — гэта станоўчая прапаганда мовы. У заключэнне А. Падлужны працытаваў словы Энгельса, які гаварыў: для таго, каб ведаць родную мову, трэба ведаць усе яе формы.

Выступленне **А. Карпюка** было прысвечана праблемам духоўнасці нашага грамадства, нашай нацыянальнай годнасці. Вяртанне да роднай мовы, на яго думку, гэта толькі частка таго, што мы павінны вырашыць. Галоўнае—нізкі маральны ўзровень грамадства, адсутнасць культуры ва ўзаемаадносінах людзей. Недахоп культуры заўважаецца нават у пісьменніцкім асяроддзі, зазначыў А. Карпюк. Ён таксама лічыць, што няварта забываць пра колішняе існаванне Заходняй і Усходняй Беларусі, моўныя плыні якіх у выніку гістарычных абставін значна розняцца. Гаворкі былой Заходняй Беларусі павінны арганічна ўвайсці ў скарбніцу агульнанацыянальнай літаратурнай мовы.

Рэпліка з залы (А. Асіпенка).

Зразумела, пісьменніцкая арганізацыя існуе найперш для таго, каб развіваць культуру слова, літаратурна-мастацкую культуру, гаварыў **У. Конан.** Але спытаем саміх сябе: ці можа наш пісьменніцкі саюз надалей выконваць гэтую задачу ва ўмовах заняпаду і, больш таго, крызісу жывога бытавання нацыянальнай мовы ў рэспубліцы? Ці ёсць якія-небудзь перспектывы для нашай літаратуры, калі яна страчвае свайго чытача ў выніку яго нацыянальнага «бязмоўя»?

Апошнім часам кіраўніцтва рэспублікі зрабіла важныя карэктывы ў культурна-нацыянальнай палітыцы; фактычна адмовілася ад ранейшай канцэпцыі, паводле якой быццам бы сам беларускі народ (ва ўсякім выпадку яго колькасная большасць) адмовіўся ад матчынай мовы, «дабравольна» выбраў мову брацкага рускага народа ў якасці сваёй «другой роднай». Кіраўніцтва рэспублікі ў рэшце рэшт прызнала (праўда, непаслядоўна, з аглядкай) нацыянальную свядомасць як фактар творчы, сказала пра неабходнасць адраджэння беларускай школы. Якніяк, але гэта ўсё ж пэўны рух наперад.

Чаму ж, прадоўжыў У. Конан, абмяркоўваючы сёння праблему нацыянальнай свядомасці і культуры мовы, мы пакуль што больш схіляемся да смутку і песімізму, чым да радасці і надзеі на здзяйсненне беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння? Відавочна, таму, што на сённяшнім узроўні палітычнай свядомасці і шматступенчатай сістэмы дзяржаўнага і грамадскага кіравання закладзены фактары тармажэння, якія могуць у рэшце рэшт не толькі запаволіць, але і спыніць увесь гэты прагрэсіўны рух да прававой дзяржавы, дэмакратыі і гарманізацыі нацыянальных адносін на аснове паўнаты духоўна-творчага самавыяўлення народа і кожнай чалавечай асобы.

Нашы дырэктыўныя і заканадаўчыя ўстановы пакуль што не выявілі жадання выкарыстаць вопыт гарманізацыі нацыянальна-моўных адносін у 20-х гадах (а гэта быў ленінскі этап) заканадаўчым шляхам (палітыка беларусізацыі і т. зв. «карэнізацыі»). Напомню 22-і артыкул Канстытуцыі БССР 1927 года: «Дзякуючы значнай перавазе у Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы насельніцтва беларускай нацыянальнасці, беларуская мова выбіраецца як мова пераважная для зносін паміж дзяржаўнымі, прафесіянальнымі і грамадскімі ўстановамі і арганізацыямі». У Канстытуцыі БССР 1937 года гэты артыкул ужо адсутнічае, аднак і там гарантавалася раўнапраўе моў «навучаннем у школах на роднай мове». А цяперашняя Канстытуцыя БССР 1978 года абмяжоўваецца толькі «магчымасцю навучання ў школах на роднай мове». Абстрактная магчымасць — гэта яшчэ зусім не прававая гарантыя, падкрэсліў прамоўца.

Сёння кіраўніцтва рэспублікі аддае перавагу не заканадаўчаму і палітычнаму вырашэнню моўна-нацыянальнага пытання, як гэта было ў 20-ыя гады, а шляхам «дабравольнага выбару» і, так бы мовіць, на грамадскіх асновах. Што датычыцца «выбару», то пры сённяшняй структуры грамадства абсалютная большасць будзе выбіраць тую мову, якую выберуць усе ўстановы сацыяльна-палітычнага кіравання, навукі, культуры, вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. І тут адзінае выйсце з тупіковай сітуацыі — пачынаць з кадраў усіх звенняў — зверху да нізу.

А вось нармальны рух «знізу», г. зн. пераважна рух маладых нацыянальна свядомых людзей, мог бы зрабіць тут шмат і ўжо сяго-таго дамогся. Гэта — відавочна ўсім. Аднак ён, мякка кажучы, не ўсім даспадобы. Выглядае трагікамічна, але само паняцце «адраджэнне» прыводзіць некаторых таварышаў да псіхалагічнай алергіі. А між тым, хто знаёмы з гісторыяй славянскіх народаў, у тым ліку беларусаў, рускіх і ўкраінцаў, той ведае, што цыклічныя перыяды нацыянальнага адраджэння руху — заканамернасць іх духоўнага развіцця.

Пра шмат каго з нас, жыхароў Беларусі, сёння можна сказаць беларускай прымаўкай: «Ні госць, ні гаспадар». А гэта ў перспектыве — сацыяльны, экалагічны і маральны крызіс грамадства. Бо страта нацыянальнай свядомасці — гэта і крызіс патрыятызму, хранічная «нестабільнасць» мастацкай, эстэтычнай, маральнай культуры, разбурэнне сям'і, алкагалізм, разрыў арганічнай повязі паміж пакаленнямі, падсумаваў У. Конан.

Старшыня моўнай камісіі БФК, дацэнт МДПІ імя А. М. Горкага **П. Садоўскі** на пачатку свайго выступлення выказаў пажаданне і спадзяванне, што сапраўднае супрацоўніцтва партыйнага кіраўніцтва рэспублікі і інтэлігенцыі павінна ўсё ж наладзіцца. Прамоўца адзначыў, што на сёння гэтага няма, і прывёў факты некарэктных паводзін і дэзінфармацыі, якая зыходзіць з вуснаў асобных прапагандысцкіх работнікаў. Звярнуў увагу П. Садоўскі і на непісьменнасць некаторых матэрыялаў, з якімі выступаюць прапагандысты. Да прыкладу, «Звязда» ў белтаўскім матэрыяле блытае «хэпенінг» з «хэпіэндам», а «Вячэрні Мінск» — «эклектычны» з «электрычным», акадэмік І. М. Ігнаценка і некаторыя іншыя прыпісваюць Леніну выказванні пра нацыянальнае пытанне, вырываючы іх з кантэксту, скажаючы па сутнасці ленінскія ідэі. Такія прыклады можна доўжыць, зазначыў П. Садоўскі. Далей ён засяродзіўся на некаторых выступленнях, якія прагучалі на пленуме. Мне ўяўляецца своеасаблівым палітычным какецтвам сцвярджаць, што дзяржаўнасць нацыянальнай мовы не абмяжоўвае функцыі рускай, У. І. Ленін не баяўся гаварыць аб прынцыпе «кампенсацыі» — стварэнні ўмоў для фактычнай роўнасці малой нацыі за кошт юрыдычнага абмежавання правоў вялікай нацыі. Успомніце ленінскія заўвагі адносна «дэталёвага кодэксу» ўжывання нацыянальнай мовы ў нацыянальных рэспубліках («К вопросу о национальностях или об «автономизации»). Такі закон, «кодэкс» нам неабходны на час жыцця двух-трох пакаленняў, пакуль не будзе ліквідавана тая гістарычная дысгармонія, якая пачала закладацца з часоў Люблінскай уніі.

П. Садоўскі звярнуў увагу і на тое, што ўжо мінуў год, як моўная камісія БФК распрацавала праект праграмы адраджэння беларускай мовы, але ніводнае рэспубліканскае выданне не апублікавала яго. У «Звяздзе» былі дадзены толькі вытрымкі праграмы-мінімум. Прамоўца нагадаў, што ў чэрвені павінна адбыцца рэспубліканская канферэнцыя, дзе неабходна разгледзець усе набалелыя мовазнаўчыя пытанні, у тым ліку, узбагачэнне лексікі, правапісу і г. д. Разам з тым ён зазначыў, што трэба рэабілітаваць беларускі правапіс, рэабілітаваць мову Купалы, Коласа і іншых пісьменнікаў ад ганебных стылёвых памет тыпу «абл.», «разм.» і г. д.

Культура слова — важная, калі не галоўная частка культуры нацыянальнага жыцця, сказаў **А. Пяткевіч.** Высокая пашана да роднага слова, узбагачэнне яго, развіццё ўсіх яго магчымасцей, мажлівасць карыстацца ім у розных сферах дзяржаўна-палітычнага, вытворчага, духоўнага жыцця — ці ж не гэта паказчык культуры і ўвогуле цывілізаванасці грамадства. На вялікі жаль і на вялікі боль наш, гэтыя агульнапрынятыя нормы жыцця не прыкладаюцца пакуль ні да беларускага слова, ні да жыцця беларускай нацыі.

(Працяг на стар. 10).

В. РАГОЙША.

А. ПАДЛУЖНЫ.

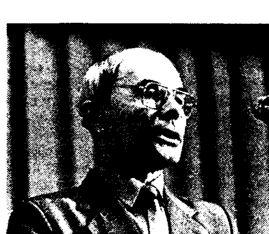
А. КАРПЮК.

У. КОНАН.

П. САДОЎСКІ.

А. ПЯТКЕВІЧ.

У. ДАМАШЭВІЧ.

Пленум праўлення СП БССР

К. ТАРАСАЎ.

Л. КАРАІЧАЎ.

Р. РОДЧАНКА.

А. ВОЛЬСКІ.

В. ХОМЧАНКА.

(Пачатак на стар. 8—9).

Пра якую культуру беларускага слова можна сёння гаварыць, калі яна засталася толькі ў кампетэнцыі пісьменніка, навукоўца ды настаўніка роднай мовы, калі яна стала, па сутнасці, прафесійным клопатам асобных спецыялістаў. І натуральна, што яна, культура беларускага слова, сёння збяднела, бо не мае магчымасці жывіцца з навакольнага асяроддзя. Не дзіўна, што і пісьменнік сёння яўна грашыць моўнымі недакладнасцямі, калькамі, моўныя запасы яго звужаны. Інтарэсы ж даследчыка-мовазнаўца (пры ўсёй павазе да яго немалых набыткаў) даўно палітычна зарыентаваны — скіраваны на вывучэнне руска-беларускіх моўных сувязей у духу звышінтэрнацыяналізму, г. зн. дзеля таго, каб даказаць, што паглынанне беларускае мовы іншай моваю, рускаю, якая выконвае ў нас функцыі дзяржаўнай, — гэта працэс быццам натуральны і прагрэсіўны і павінен выклікаць наш усеагульны энтузіязм. Паглядзіце, колькі навукоўцаў скрупулёзна, з дапамогай самай новай тэхнікі падлічваюць суадносіны рускай і беларускай лексікі ў жывой гаворцы нашай рэспублікі. Падлічваюць, каб давесці, што народ-творца мовы сам быццам бы чыніць гэты працэс, аддаючы перавагу перад словам дзядоў і прадзедаў слову іншаму. А настаўнік-беларусазнавец? Гэта сёння адна з самых непрэстыжных прафесій. Хаця б таму, што беларуская мова — адзіны школьны прадмет, які можна не вывучаць у Беларускай рэспубліцы і ад якога працягваюць вызваляць і сёння (я гэта ведаю, маю факты), бо закон жа дзейнічае, ніхто яго афіцыйна не адмяняў. Пры такім становішчы выбіраюць гэту высакародную прафесію — настаўніка-беларусазнаўца — самыя слабыя паводле таленту, здольнасцей, духоўна-інтэлектуальнага патэнцыялу маладыя людзі. Дык адкуль жа брацца культуры роднага слова?

Яго драматычнае становішча, як і становішча з нацыянальнай свядомасцю насельніцтва, гаварыў прамоўца, прамы вынік дзяржаўнай палітыкі нядаўніх дзесяцігоддзяў. Але справы не складаліся б так драматычна, калі б наша рэспубліканскае кіраўніцтва хоць крыху прыслухоўвалася да голасу грамадскасці, найперш голасу пісьменніцкай арганізацыі рэспублікі. Яшчэ на V з'ездзе СП БССР у 1966 г. прагучала ўсхваляванае, поўнае трывогі слова Н. Гілевіча пра стан беларускай мовы, ды і не толькі аднаго Гілевіча. З тае пары на кожным з'ездзе, на пленумах СП нязменна гаварылася пра гэта.

Дзеля справядлівасці трэба сказаць, што апошнім часам нейкія нязначныя зрухі ёсць. Распрацаваныя адпаведныя рэспубліканскія праграмы. Але як яны ажыццяўляюцца? Ідэалагічная камісія ЦК КПБ прыняла пастанову аб увядзенні ў гэтым годзе на ўступных экзаменах на ўсе педагагічныя спецыяльнасці ВНУ рэспублікі экзамена па беларускай мове і літаратуры. Але вось неўзабаве ўступныя экзамены на завочнае аддзяленне. І што ж будуць здаваць абітурыенты? У Гродзенскім універсітэце, які, між іншым, носіць імя Янкі Купалы, экзамен гэты пастаўлены на апошняе месца як няпрофільны, г. зн. ацэньваецца ён толькі 2 баламі — «здавальняюча» і «нездавальняюча». Абітурыенты, якія ў школе не жадалі вывучаць беларускую мову і літаратуру, увогуле вызваляюцца ад гэтага экзамена і будуць здаваць замест яго замежную мову або рускую мову і літаратуру. Вось вам і заахвочванне.

Некаторыя рэспубліканскія пачыны па ўмацаванні становішча нацыянальнай мовы ігнаруюцца ці скажаюцца на абласным і асабліва раённым узроўнях. Гэтаму актыўна дапамагае абласны і раённы друк, дзе аднабакова, а то і яўна тэндэнцыйна, з доляй іранічнай паблажлівасці асвятляюцца пытанні мовы беларускага народа. А. Пяткевіч расказаў, як летась у канцы года студэнты і выкладчыкі філфака Гродзенскага універсітэта правялі «круглы стол», дзе прынялі пастанову прапанаваць Прэзідыуму Вярхоўнага Савета БССР надаць беларускай мове статус дзяржаўнай. І вось за універсітэт прыбывае дэлегацыя з МНА БССР і пачынае ўгаворваць ініцыятараў адмовіцца ад гэтай пастановы. Аказваецца, ліст удзельнікаў «круглага стала» пераадрасавалі з Прэзідыума Вярхоўнага Савета ў МНА.

Такія «жорсткія гульні», на вялікі жаль і сорам, магчымыя ў нас, сказаў прамоўца, і, галоўнае, што яны вядуцца вакол пытання, якое павінна (па логіцы нашай трохі ўжо дэмакратычнай рэчаіснасці) стаць вышэй усякай бюракратычнай цяганіны, чыноўніцкай амбіцыёзнасці, перастраховачнасці, бо вырашаецца лёс нацыі, яе духоўнага існавання.

— Будзем шчырыя і скажам сабе адкрыта, што стваральнікі і першыя кіраўнікі Беларускай дзяржавы, такія, як Жылуновіч, Чарвякоў, Галадзед, Шаранговіч і іншыя, паплаціліся сваім жыццём толькі таму, што былі ці хацелі быць незалежнымі, што хацелі кіравацца пры вырашэнні важных дзяржаўных спраў інтарэсамі свайго народа, — так распачаў сваё выступленне **У. Дамашэвіч.**

Сталін не мог цярпець незалежнасці савецкіх рэспублік і рашуча знішчаў перш за ўсё нацыянальных лідэраў, ставячы на іх месца паслухмяных і безгалосых сваіх прыслужнікаў. Натуральна, што ў такіх умовах усё рабілася не ў інтарэсах беларускага народа, нацыі, а насуперак ім.

Ды і што можна было зрабіць, калі вострая нож сталінскае гільяціны вісеў над галавой кожнага кіраўніка, наганяючы на яго страх, паралізуючы волю, думку, ініцыятыву. Каб застацца жыць, каб усе дзецьна пасадзе, заставалася толькі цярпліва і паслухмяна рабіць тое, што казалі па праму провадзу. Нават пасля смерці «вялікага правадыра» гэты страх не пакідаў некаторых кіраўнікоў, не пакідае ён і да сённяшняга дня, хоць сёння перабудова дае шанцы на смеласць, на разумную ініцыятыву, на вяртанне страчаных рэспублікай ранейшых яе правоў, калі суверэннасць яе была не толькі фармальнай, але і фактычнай.

Лозунг Генеральнага сакратара ЦК КПСС т. Гарбачова «Больш дэмакратыі, больш сацыялізму» я лічу вянцом нашай перабудовы, падкрэсліў У. Дамашэвіч. Аднак жа нешта гэты рэвалюцыйны лозунг застаўся ў вуснах ці не аднаго толькі Генеральнага сакратара. Па-ранейшаму ў нас дэмакратыю разумеюць так: вы пачакайце, мы вам скажам, што рабіць, вы памаўчыце, мы вам скажам, што гаварыць. Крый божа, не спяшайцеся, тэмпы будзем дыктаваць мы вам, а не наадварот...

Але для каго тады лозунг «Больш дэмакратыі, больш сацыялізму!»? — пытае прамоўца. Для заходніх журналістаў і турыстаў? Для тых людзей на Захадзе і ва ўсім свеце, якія шчыра паверылі, што наш сацыялізм сапраўды набывае чалавечы воблік? Відаць, што для іх, але не для нас. Бо мы апошнім часам бачым, як на нашых вачах робяцца ў рэспубліцы спробы паказаць у крывым люстэрку кожнае прагрэсіўнае пачынанне. «Мартыралог Беларусі», народны фронт, нефармальныя аб'яднанні, суполкі—усё тое, што народжана перабудовай у імя перамогі перабудовы, у яе падтрымку, за адраджэнне ленінскіх прынцыпаў свабоды і роўнасці нацый Савецкага Саюза, —усё гэта трактуецца як праявы экстрэмізму, нацыяналізму.

Цяпер мы ўсе ўжо ведаем, што святую справу нельга рабіць нячыстымі сродкамі, што святую справу, якой з'яўляецца наша перабудова, трэба рабіць толькі па праўдзе і справядлівасці. Інакш мы ніколі не прыйдзем да тае мэты, якую паставілі. Інакш мы прыйдзем да зусім процілеглае мэты, якой—мы ўсе добра ведаем. Сітуацыя ў рэспубліцы па-ранейшаму застаецца вострай. Канфрантацыя, нягледзячы на заклікі з абодвух бакоў, не зніжае свайго напалу, зазначыў У. Дамашэвіч.

Нацыянальная свядомасць — справа дзяржаўная, сказаў **К. Тарасаў.** Дзяржава заўсёды заклапочана, каб грамадзяне адказна ставіліся да сваёй зямлі, да яе мінулага і будучыні.

Ці з'яўляецца дзяржавай БССР? Мы называемся рэспублікай, але гэта пакуль што звычайны сінонім слова «рэгіён». А рэгіён не можа мець нацыянальнай свядомасці. І таму ўзнікаюць праблемы—і мовы, і спадчыны, і культуры, і г. д. Прывяду такія прыклады. У Беларусі ёсць многа вуліц Айвазоўскага, Варашылава, Неўскага і г.д., а вось вуліца Вашчыны ўсяго адна. Імем Суворава названы 58 вуліц, 30 калгасаў, а імем Скарыны 8 вуліц і ніводнага калгаса. Можна прывесці такіх прыкладаў шмат. Гэта ўсё адкладваецца ў нацыянальнай свядомасці: 51 працэнт вуліц названы імёнамі беларусаў; 8 працэнтаў—імёнамі людзей другіх нацыянальнасцей і 40 працэнтаў імёнамі прадстаўнікоў рускай нацыі. Такая тэндэнцыя вядзе да дэнацыяналізацыі, зазначыў прамоўца.

Я стаўлюся адмоўна да Украінскага... за пра сімвалы, сказаў ён. «Пагоня», напрыклад, зарэгістравалася 600 гадоў назад. Няўжо трэба, каб усталі з магіл 23 палкі, якія біліся з сваю Радзіму на Грунвальдскай бітве, і прыйшлі да нашых кіраўнікоў з просьбай: «Зарэгіструйце нашы сцягі». Тое ж самае і з бела - чырвона - белым сцягам. Пад ім гінулі беларусы, калі іх расстрэльвалі белапалякі ў Косаве ў 1927 годзе. Чаму такія факты не зрабіць агульнавядомымі?

Далей К. Тарасаў гаварыў аб неабходнасці прапаганды, якая б садзейнічала павышэнню нацыянальнай свядомасці народа. Прамоўца таксама адзначыў, што Саюзу пісьменнікаў патрэбны асобны орган друку, а таксама закрануў пытанне рэарганізацыі Саюза пісьменнікаў. Прамоўца адзначыў, што працягваецца ганебная практыка даваць ацэнкі ў рэспубліканскім друку тым матэрыялам, якія нідзе не друкаваліся і якія большасць чытачоў не змогуць пачытаць, самастойна абмеркаваць і ацаніць.

К. Тарасаў паставіў таксама пытанне і аб скліканні аб'яднанага пленума творчых саюзаў з парадкам дня «Аб месцы творчых саюзаў у перабудове».

Л. Караічаў у сваім выступленні адзначыў зрухі ў лепшы бок, якія адбываюцца ў развіцці нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Да такіх зрухаў ён аднёс той факт, што некаторыя партыйныя і дзяржаўныя кіраўнікі, у прыватнасці, сакратар гаркома П. Краўчанка і міністр народнай адукацыі М. Дзямчук, на афіцыйных пасяджэннях карыстаюцца роднаю моваю. Гаварыў Л. Караічаў і пра пашырэнне цікавасці да родных каранёў у беларусаў, якія жывуць за мяжой рэспублікі, разам з тым адзначаючы, што іх суполкам і таварыствам патрэбна дзейсная дапамога з Беларусі.

Далей прамоўца расказаў пра святы славянскай культуры, якія праводзяцца ў розных гарадах Савецкага Саюза, пра стварэнне фонду славянскай пісьменнасці і славянскай культуры. Наша рэспубліка таксама далучылася да гэтай ініцыятывы. Тым больш, што ў гэтым напрамку ў нас тое-сёе робіцца.

У БДУ імя Леніна, сказаў прамоўца, зроблена унікальная работа на кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства пад кіраўніцтвам А. Я. Супруна. Упершыню выдаецца серыя навуковых прац «Славянскія мовы»—пра кожную са славянскіх моў. І трэба зрабіць так, каб яны, гэтыя працы, былі перавыдадзены больш значным тыражом і дайшлі да кожнага, хто цікавіцца славістыкай. Мяркую, мова беларуская павінна быць моцным звяном у ланцугу славянскіх моў. Міжнародны фонд славянскай пісьменнасці і славянскіх культур дапаможа мацаваць гэты ланцуг.

Р. Родчанка, краязнаўца са Слуцка, гаварыў пра некаторыя моманты нацыянальнай свядомасці. На яго думку, першым сапраўды нацыянальна свядомым чалавекам была слуцкая княгіня Соф'я (XVII ст.), якая ўзначаліла барацьбу супраць уніі і дамаглася ад караля граматы, што дазволіла прыхажанам заставацца ў праваслаўнай веры.

Прамоўца адзначыў, што калі мы сёння гаворым пра нацыянальную свядомасць, трэба памятаць пра гісторыю народа. Але, на жаль, мы фактычна не займаемся манументальнай прапагандай, наадварот, разбураем рэшткі ацалелых помнікаў нашай культуры.

Р. Родчанка, у прыватнасці, прывёў у прыклад слуцкі манастыр, дзе была грабніца князёў Радзівілаў і дзе зараз захоўваюцца малочныя прадукты.

Прамоўца лічыць, што неабходна адрэстаўрыраваць манастыр і адкрыць там музей. Акрамя таго, у Слуцку павінен быць памятны знак на тым месцы, дзе была фабрыка славутых слуцкіх паясоў. Добра было б, сказаў у заключэнне Р. Родчанка, каб СП праводзіў выязныя пленумы, гэта спрыяла б абуджэнню нацыянальнай свядомасці на перыферыі.

В. Хомчанка азнаёміў прысутных з праектам пастановы Міністэрства фінансаў СССР «Аб змяненні парадку памеру аблажэння падаткам», дзе ёсць спецыяльны раздзел пра аўтарскі ганарар, выказаў крытычныя заўвагі.

На заключэнне гаворкі слова папрасіў **А. Вольскі.** Ён расказаў пра маўклівы мітынг на плошчы Леніна, прысвечаны гадавіне чарнобыльскай аварыі.

●

Па абмеркаваных пытаннях пленум прыняў пастанову. У ёй, у прыватнасці, запісана: «Увайсці ў Вярхоўны Савет БССР з прапановай аб наданні беларускай мове статуса дзяржаўнай мовы БССР, пры захаванні статуса рускай мовы як мовы міжнацыянальных зносін; яшчэ раз звярнуцца ў ЦК КПБ з просьбай аб пераводзе на беларускую мову ўсіх раённых газет, што дагэтуль выходзяць на рускай, таксама абласных газет «Заря» і «Гродненская правда», часопісаў «Коммунист Белоруссии», «Сельское хозяйство Белоруссии», «Политический собеседник», «Сельской газеты» і іншых выданняў».

Адзін з пунктаў пастановы — рашэнне аб правядзенні аб'яднанага пленума праўлення творчых саюзаў, прысвечанага ўдзелу творчай інтэлігенцыі рэспублікі ў перабудове.

ДУДАРАЎСКІ «ПАРОГ» У БЕЛФАСЦЕ

Нядаўна ў «Лірык-тэатры» г. Белфаста (Паўночная Ірландыя) адбылася прэм'ера спектакля па драме А. Дударава «Парог». Рэжысёр-пастаноўшчык спектакля—В. Раеўскі, сцэнограф—Б. Герлаван, музычнае афармленне А. Рэнанскага.

— Прыкладна з год таму назад,— расказвае А. Дудараў,— у Лондане праводзіўся своеасаблівы аукцыён савецкіх п'ес. Артысты, размеркаваўшы тэксты па ролях, чыталі п'есы перад кіраўнікамі тэатраў і прадзюсерамі. Мастацкі кіраўнік і дырэктар тэатра з Белфаста, Роланд Джакверэла, чамусьці зацікавіўся маім «Парогам». А запрасіць пастановачную брыгаду купалаўцаў дапамагло яму кіраўніцтва Саюза тэатральных дзеячаў СССР.

На англійскую мову «Парог» пераклала Ніна Фроўд. У невялікай даведцы, змешчанай у прыгожа выдадзенай праграмцы спектакля, пазначана, што яна — пісьменніца і перакладчыца з амаль трыццацігадовым стажам, што ў яе творчым актыве — пераклад шасці рускіх п'ес, у тым ліку і «Дзядзькі Вані» А. Чэхава.

У пераважнай большасці тэатраў Вялікабрытаніі няма пастаяннага штату акцёраў. Артысты запрашаюцца кіраўнікамі тэатра на канкрэтную пастаноўку, заключаецца адпаведны кантракт на тэрмін, пакуль гэты спектакль іграецца. Для ўдзелу ў «Парогу» Роланд Джакверэла запрасіў, напрыклад, з Лондана— Марыян Вілсан (на ролю Аліны), Стэфана Бента (Красоўскі), Алана Дэлвіна (Шаграеў), з Дубліна — Трудзі Кэлі (Маці) і Ноэла Макджы (Мікалай), з Эдзінбурга — Лінду Вайтфорд (Ніна). Галоўную ролю Буслая выконваў у спектаклі даволі вядомы і ў Англіі і ў Ірландыі артыст Біджэй Хуг.

— Працаваць у Белфасце было і цяжка і лёгка,— дзеліцца сваімі ўражаннямі Валерый Раеўскі.— Цяжка, таму што выпусціць спектакль трэба было ўсяго за 19 рэпетыцыйных дзён, з іх толькі тры дні — на сцэне пры поўнай дэкарацыі. Лёгка, таму што калектыў артыстаў і пастановачныя службы «Лірык-тэатра» працавалі на вельмі высокім прафесійным узроўні, з поўнай самааддачай, з паўслова ў літаральным сэнсе разумеючы ўсе заўвагі рэжысёра. У апошнія гады ў Паўночнай Ірландыі значна павысілася цікавасць да жыцця ў Савецкім Саюзе, да навін у галіне культуры і мастацтва. На кожным кроку мы адчувалі цеплыню і добразычлівасць, агульную зацікаўленасць у тым, каб спектакль «Парог» атрымаўся, тым болей, што праблема, якую ён закранае, актуальная сёння і для Ірландыі. На прэм'еры, якую, як нам здалося, гледачы сустрэлі вельмі прыхільна, прысутнічалі шматлікія прадстаўнікі прэсы, і цяпер мы з цікавасцю чакаем водгукаў і рэцэнзій на наш спектакль.

В. НІКІФАРОВІЧ.

ЧАС І КРЫТЫКА

На чарговым сходзе секцыі крытыкі і літаратуразнаўства Саюза пісьменнікаў БССР разгледжана пытанне «Аб выданні кніг па крытыцы і літаратуразнаўстве», інфармацыю па якому зрабіў загадчык рэдакцыі крытыкі, літаратуразнаўства і драматургіі выдавецтва «Мастацкая літаратура» Я. Лецка. Ён назваў найбольш значныя кнігі, што ўбачаць свет у бліжэйшы час і зарыентаваны на самага шырокага чытача.

У прыватнасці, у зборніку «Шляхам гадоў» будуць змешчаны матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры, архіўныя знаходкі, іншыя матэрыялы пошукавага характару. Выдаюцца гістарычныя нарысы М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь». На падыходзе сустрэча з выданнямі з серыі «Спадчына». Напрыклад, сабрана разам крытыка і публіцыстыка Б. Тарашкевіча. Пад адной вокладкай выйдуць «Гісторыя беларускай літаратуры» М. Гарэцкага, яго артыкул «Маладняк» за пяць год», «Слоўнічак братоў Гарэцкіх». Плануецца данесці да сённяшняга чытача спадчыну Я. Барычэўскага, А. Вазнясенскага, І. Замоціна, якія стаялі ля вытокаў беларускай прафесіянальнай крытыкі.

І, вядома, рэдакцыя імкнецца даваць «зялёную вуліцу» кнігам сучасных крытыкаў, у тым ліку і творчай моладзі. Праўда, асобныя аўтары вымушаны па некалькі гадоў чакаць сваёй чаргі, а крытыка ж — гэта жанр баявы, аператыўны. Няблага было б, каб у выдавецтве парупіліся павялічыць колькасць пазіцый па рэдакцыі крытыкі, літаратуразнаўства і драматургіі. Адначасова трэба ўвесці яшчэ адну адзінку рэдактара, бо, аказваецца, нагрузка на аднаго рэдактара ў «Мастацкай літаратуры» на адну трэць большая, чым, скажам, у выдавецтвах Украіны.

Пра неабходнасць аператыўна выпускаць кнігі, што проста не могуць «чакаць», гаварылі на сходзе М. Мушынскі, Д. Бугаёў, Г. Каханоўскі, старшыня бюро секцыі Н. Пашкевіч, які вёў пасяджэнне.

На сходзе абмеркавана творчасць А. Рагулі і Г. Тычкі (дакладчыкі М. Грынчык і А. Клышка), якія рэкамендаваны для прыёму ў Саюз пісьменнікаў БССР.

НАШ КАР.

Паэзія

Васіль ЗУЁНАК

З НОВЫХ ВЕРШАЎ

●

Гісторыі цяжкое памяло
Змятае ў небыццё манархаў прывіды, —
Здаецца і жыцця ў нас не было,
А толькі пераходныя перыяды.

То эра — то карэнны пералом,
То вера — то бязмэтнасці сіндром,
То чыстка — то абдоймішчы з сатрапамі,
То перагібы — з новымі этапамі...

Шалёныя адлівы і прылівы —
І карабель на люкі ўсе задраены.
І толькі іншы раз даешся дзіву,
Што мы пры ўсім і жыць яшчэ
ўмудраемся...

●

Першацвет
На праталіне чорнай,
Першы ён
І таму —
Непаўторны.

Верасовы цвет —
Зімняй поштай,
Незабыўны ён,
Бо апошні.

Цвет —
Як воля,
Як лёс без клеткі,—
Непазбыўная папараць-кветка,
Цвет жаданы
І як турма,
Бо яго
Не было
І няма.

Па-сяброўску...

І разжуюць, і пакладуць у рот,
І ўсё разважаць, і падкажуць дружна,
Папераджальных фраз калючы дрот
Нацягнуць на слупах ахоўнай службы.

І ўсё ім зразумела: што і як,
Куды, чаму, якую ўзяць калейку, —
Каб не папёрся здуру наўскасяк,
Алоўкам шлях накрэсляць пад лінейку.

І ладзяць па-сяброўску прыручыць
І прывучыць — за што, і з кім, і колькі,
І вырашыць: калі душа крычыць —
Ці мне крычаць ці мне ўсміхацца толькі...

Ці гнаць бяскрыла ў глебу карані,
Ці крылы без зямлі ламаць у небе...
О божа, ад сяброў абарані,
Ад ворагаў — я сам змагу як-небудзь...

«Дождждык, дожджык, сыпані...»

Дожджык, дожджык, сыпані!
Я паеду на кані!..
З дзіцячай заклічкі.

Міні-хмарка
І міні-дождж —
Я не чуў яшчэ пра Чарнобыль, —
Шпарка
Шпарыў бы
Басанож,
Калі б гэта ў дзяцінстве магло быць!

Толькі ўзрост ужо, кажуць, не той —
З ног не скінеш часу пантофлі...
Я на працу ішоў пехатой,
З неба чыстага падалі кроплі.

Я дажджынкам твар падстаўляў,
Я не думаў іх браць на пробу,
Я не знаў, што мне ў твар страляў
Ізатопнай шрапнеллю Чарнобыль.

І ніхто мне аб тым не сказаў...
Аж праз некалькі дзён тэлевізар
Супакоіў: «Усё драбяза!
Трошкі атамны дожджык брызнуў...»

Зноў рэактары грозна кіпяць,
А ўваччу—жыццярадасны «тэлік»
І міністраў-монстраў арцелі
Абяцаюць дзяцей купаць
(Не сваіх!) у дняпроўскай купелі...

Мякка сцелюць,
Ды мулка спаць...

●

Адзінка часу нікчэмная —
Жыццё — ад калыскі да смерці,
Вітанне сусвету знячэўнае
У ананімным канверце.

Каму і які патрапіць!
Калі і колькі адмерана! —
Не зналі — ні цар Хамурапі,
Ні ўсе прэзідэнты Амерыкі...

Няма такога відушчага.
І толькі — вечнасць на плечы:
Гэты драбочак адпушчаны
Пранесці б хоць па-чалавечы...

Дзеяслоў

Дзеяслоўная рыфма —
кепская рыфма.
І абознікі, і авангард
Зазубрылі:
па самых нізкіх тарыфах
Гэта рыфма ідзе — як насмешка ці
жарт...
«Сеў» і «з'еў» альбо «выпіў» і
«лыпаў»... —
Тут і ўсё. І славе каюк.
І ўжо крытык амаль што пяском
засыпаў...
Плача верш, як пабіты шчанюк...
Толькі што гэта! — гляньце! — рабы
Гнёту выпрасталі горбы!
Нехта плача, нехта смяецца,
Нехта ў вечным каханні канае,
Нехта ў пошуках ісціны б'ецца,
Нехта ў полымі бітвы згарае... —
Гэта ён, гэта ён — дзеяслоў
Патрасае свет да асноў!
Спапяляе слова кляцьбы,
Прарастае слова сяўбы.
Дык хіба ж дзеяслоў вінаваты ў тандэце!!
Тут ні кроплі яго віны.
Рыфмаплётаў, што словы кідаюць на
вецер, —
Іх судзіце. Паглумцы — яны.
Майстар — слову дае аздобу
І каштоўнасць высокае пробы.
Помніць варта: Купалам і Пушкіным
На Парнас гэта рыфма дапушчана!
Дзеяслоў — дзея слова: падзея,
надзея, —
І душа маладзее, і голас цвярдзее.
Гэта кліч, што паходняй у цемры
успыхнуў.
Дзеяслоўная рыфма —
выдатная рыфма!

●

У вянок Міколу Гусоўскаму — аўтару «Песні пра зубра», пісанай па-лацінску

Б'ецца, пеніцца плынь гісторыі.
То выносіць наверх, то змывае.
І на слова — надзея малая.
А яно мне — адзінай апораю...

А яно, — Харона пасрэднікі
Мне сцвярджаюць, крычаць, як вароны,—
Адмірае. У Кнізе Чырвонай
Адзначай — і сялі ў запаведніку...

Як зубра — у загон... Адзінокае,
Першабытна-пругкае целам —
Хай пасецца...
А дума глыбокая
Выбухае ў паглядзе здзічэлым.

А яно — па-зубрынаму ўпартае,
А яно — паміраць не хоча
І нахмураным вокам сочыць,
Хто над шатамі Пушчы каркае.

А яно — не маўчыць у агоніі,
Па вяках адступных і клятых —
У латыні, нібыта ў латах, —
Пралятае Зубрынай Пагоняю.

Старажытнай і юнай песняю
Пра Зубра прабіваецца слова, —
Нашай мовы доля зуброва.
І зубрыны шлях нам накрэслены...

На латыні — Мікола з Гусава,
Я — па кладачцы беларускай...
Гнецца, гнецца кладачка вузкая, —
Ці пяройдзем па ёй беларусамі!..

Атамная малітва

Я ўсім памаліўся: зямлі і небу,
Рэактару, Велехаву, «Патамаку»...
І хто з іх толькі мной не пагрэбваў!..
Ніхто не ўважыў, не даў і знаку...

Тады я ўспомніў самога бога:
«Няўжо ты з войска не звольніш атам!!.»
Чакаю адказу. Не чуць нічога...
О божа, і ты ўжо стаў бюракратам!..

●

Вось і вясна праходзіць,
А дзе яе першы званок!
Хто песню тую пашкодзіў —
Вырак які ці ўрок!..

Дзе першы вястун праталін
З сям'ёй у шэрым быллі!
Які там птушыны Сталін
Іх выселіў з роднай зямлі!..

Дзе тая радасць дзіцячая,
Якую мы ўсю зіму
Чакалі з краёў гарачых,
Печ маючы за турму!..

Дзе вырай, што наперагонкі
Мы беглі вітаць басанож!
Хто горла нябесна-звонкае
Зацята пусціў пад нож!..

Я знаю, хто вінаваты —
Мне ў полі вецер сказаў:
Гудуць у крыві хімікаты
І рэжуць вастрэй ляза...

На жаўранках і на дзецях
Зрываецца вышыня...
І не чуваць у леце
Шчэбету птушанят...

Пад гербецыднай «мухаю»
Таксікаманы-палі
Ужо і не помняць, аглухлыя,
Дзе ўчора гнёзды былі...

Даўжэюць, цяжэюць ночы,
А песні я так і не чуў...
...Памру — сюды хоць аднойчы
Жаўранкам прылячу.

МОВА ЗНАХОДЗІЦЬ СЯБРОЎ

У маладзёжным цэнтры «Рытм» Фрунзенскага раёна горада Мінска адбылася незвычайная сустрэча. Па ініцыятыве калектыву супрацоўнікаў дзіцячага сада № 399 Мінскага вытворчага аб'яднання «Прамень» сабраліся педагогі і выхавацелі дзевяці дашкольных устаноў, каб абмяняцца вопытам работы па навучанні роднай мове дзяцей, фарміраванні граматычнага ладу і гукавой культуры беларускай мовы, выхаванні ў дашкалят цікавасці да твораў беларускіх пісьменнікаў.

Імправізаваныя занядкі па развіцці беларускай мовы ва ўсіх узроставых групах правялі выхавацелі дзіцячага сада № 399 В. Мілічанка, Л. Пісарава, С. Белязяк, Р. Фальковіч. У ролі дзяцей былі госці. У час імправізаваных заняткаў «дарослыя дзеткі» і кашку смачную паелі, і коціка-варкоціка пашкадавалі, і казку «Пых» успомнілі, а, «пілуючы дровы», гукі «дж» і «дз» вымаўляць вучыліся. А галоўнае, змаглі прадэманстраваць разнастайныя метады і прыёмы работы, каб беларуская мова станавілася для дзяцей блізкай і роднай.

Пра гэта гаварылі і госці з дзіцячага сада № 266 Р. Туфкрэо і А. Каўшавацкая, якія адны з першых у горадзе пачалі такую работу.

Выхавацелька дзіцячага сада № 362 вытворчага аб'яднання «Прамень» Н. Дзянякіна падкрэсліла важнасць работы па знаёмству дашкалят з творамі беларускіх мастакоў.

З цікавасцю выслухалі педагогі рэкамендацыі загадчыцы кабінета беларускай мовы і літаратуры гарадскога Інстытута ўдасканалення настаўнікаў Л. Кацянёвай, а адказны сакратар часопіса «Вясёлка» Т. Тарасава гаварыла аб ролі часопіса ў выхаванні дзяцей.

Народныя песні, казкі, прымаўкі і прыказкі — невычэрпная крыніца народнай мудрасці. Гэтую дзіўную прыгажосць прадэманстравалі калектыў дзіцячага сада № 474, паказаўшы свае «Вячоркі» пад чароўныя гукі гармоніка, скрыпкі і цымбалаў. Можна толькі шчыра пазайздросціць дзецям, якія наведваюць гэты садок.

І калі была перагорнута апошняя старонка сустрэчы, прысутным не хацелася разыходзіцца. Яшчэ доўга дзяліліся яны ўражаннямі ад пачутага і ўбачанага. Новы позірк на вывучэнне роднай мовы дапаможа ім у ажыццяўленні задач па выхаванні нашых дзяцей сапраўднымі патрыётамі свайго краю.

С. ЦЫРГАНОВІЧ,
загадчык дзіцячага сада.

ДЛЯ ЧАГО ІСНУЕ ТЭАТР

Уладзімір НЯФЁД

ДАПУСКАЮ, што некаторым чытачам такая пастаноўка пытання, пазначаная ў назве гэтага артыкула, можа падацца наіўнай і несур'ёзнай. Хто ж гэта не ведае, для чаго існуе тэатр? Ён існуе для... І вось тут можна пачуць самыя розныя і нават процілеглыя меркаванні. Але добра б толькі меркаванні. А то ж і на справе, калі паглядзець на рэпертуар і характар яго вытлумачэння ў сённяшніх нашых тэатрах, то надоўга задумаешся, перш чым дасі адказ, для чаго ён усё-такі існуе.

А сутнасць у тым, што ў апошні час цэлы шэраг нашых тэатраў, на маю думку, прыкметна змянілі свае аблічча, свае пазіцыі, страцілі высокія крытэрыі і ў выбары драматургіі, і ў яе ўвасабленні. А ад такіх слоў, як ідэйна-эстэтычнае, маральнае выхаванне гледача, проста-такі шарахаюцца ўбок, як ад дрымучага пражытку.

Відавочна, першаступенны абавязак майстроў сцэны складаецца з таго, каб праўдзіва і ўсебакова раскрываць маральны свет нашага сучасніка, па-мастацку асэнсоўваць шляхі развіцця нашага грамадства, урывацца ў жыццё, паказваць складаныя працэсы барацьбы са старым, з тым, што аджывае, падтрымліваць усё прагрэсіўнае. Менавіта такая актыўная жыццёвая пазіцыя патрабуецца ад тэатра. Элементарна? Вядома. Але чаму ж мы адыходзім ад гэтай азбучнай ісціны?

Сёння вызначальнае значэнне ў сферы духоўнага жыцця савецкага народа, яго культуры, літаратуры і мастацтва маюць тыя перамены, якія пачаліся з сапраўды рэвалюцыйных пераўтварэнняў, названых словам, якое ўжо стала крылатым, — перабудова. Гэты новы этап у гісторыі нашага грамадства прадыктаваны самім жыццём. Перад дзеячамі мастацтва паўсталі новыя задачы ў асэнсаванні жыцця народа як у яго мінулым, так і сённяшнім, з усімі яго станоўчымі і негатыўнымі бакамі.

Дэмакратыя і галоснасць сталі важнейшай умовай уздыму і росквіту ўсяго духоўнага жыцця, у тым ліку і мастацтва. Заўважым, аднак, што ва ўсе часы ўсё новае пэўнай часткай людзей сустракаецца ў штыкі, другімі — з абачлівай насцярожанасцю, трэцімі — з імкненнем знайсці для сябе пэўную асабістую выгаду і перавагі ў дадзенай сітуацыі і г. д. Усе гэтыя з'явы не замарудзілі даць знаць аб сабе і на гэты раз. Часцяком пачалі ўзнікаць супярэчнасці і канфлікты ў асяроддзі творчых работнікаў, выкліканыя суб'ектыўным тлумачэннем такіх паняццяў, як «дэмакратыя» і «галоснасць», калі ўсё гэта ператвараецца ва ўсёдазволенасць і анархію, у крытыканства і сенсацыйнасць, у адстойванне кар'ерысцкіх інтарэсаў.

ПАСТАВІМ пытанне рубам: ці задаволены мы агульным узроўнем сённяшняга сцэнічнага мастацтва? Ці не ствараецца сітуацыя, пры якой многія важныя пазіцыі ідэалагічнага, грамадзянска-патрыятычнага і чыста мастацкага парадку, якімі наш тэатр заўсёды ганарыўся, часам абясцэньваюцца? А калі гэта так, то як важна разабрацца ў нашых пралiках і вызначыць, што ж рабіць. Таму сёння, напярэдадні пленума праўлення СТД БССР, хацелася б акцэнтаваць увагу на такіх пытаннях, як захаванне і развіццё лепшых айчынных традыцый у сцэнічным прачытанні класічных твораў, а таксама на тэндэнцыях развіцця сучаснай драматургіі і ўвасаблення вобраза нашага сучасніка.

Гісторыя захавала нямала прыкладаў дастойнага сцэнічнага ўвасаблення рускай і беларускай класічнай драматургіі ў нашых тэатрах. Але час паступова пачаў уносіць свае карэктывы ў адносіны да класічнай драматургіі (і літаратуры ўвогуле), у характар яе сцэнічнай інтэрпрэтацыі. Асабліва ў апошнія пятнаццаць — дваццаць гадоў яна пачала ператварацца ў своеасаблівы палігон для ўсемагчымых не толькі мастацкіх, але і ідэйнага парадку эксперыментаў, прадыктаваных не заўсёды бяскрыўднымі пошукамі сродкаў самавыяўлення. Замест таго, каб паспрабаваць узняцца да ўзроўню таго ці іншага класічнага твора, некаторыя рэжысёры бязлітасна крэмзаюць іх і што б там ні стала прачытваюць гэтыя творы «перпендыкулярна» аўтарскай задуме. Прыкладаў, якія б пацвярджалі сказанае, можна прывесці нямала. «Рэвізор» у купалаўцаў, «Апошнія» і «Лазня» на сцэне Рускага тэатра БССР, з найноўшых — «Мяшчане» ў коласаўцаў. Але яшчэ больш можна было б назваць такіх пастановак, якія проста ніяк не адпавядаюць чаканаму ўзроўню іх вытлумачэння — тут і «Вішнёвы сад» (тэатр імя Якуба Коласа), і «Дзеці сонца» (тэатр імя Янкі Купалы), «Тры сястры» (Рускі тэатр БССР) і шэраг іншых.

Даволі багата ў тэатрах прадстаўлена замежная драматургія, але, на жаль, часта гэта п'есы чыста займальнага, забаўляльнага парадку, накшталт «Гэты палкі закаханы» Н. Саймона (тэатры імя Якуба Коласа і імя Янкі Купалы), «Дзікун» А. Касона (Брэсцкі тэатр імя Ленінскага камсамола Беларусі), «Як вярнуць мужа» М. Мейа і М. Эненене (Гомельскі тэатр) і г. д.

У вялікім даўгу нашы тэатры і перад класічнай беларускай драматургіяй і літаратурай увогуле. Хоць многія творы беларускіх аўтараў на працягу працяглага часу так альбо іначай атрымлівалі выхад на сцэну, строга кажучы, пераважная большасць з іх яшчэ чакае свайго сапраўднага ідэйна-мастацкага сцэнічнага ўвасаблення. Гаворка ідзе аб творах В. Дуніна-Марцінкевіча, К. Каганца, Я. Купалы, Я. Коласа, У. Галубка, Е. Міровіча, М. Гарэцкага, М. Чарота, Л. Родзевіча, М. Лынькова, К. Чорнага і цэлага шэрагу іншых. Гэта тая крыніца, якая яшчэ доўга можа жывіць нашы тэатры ў іх імкненні распавесці пра жыццё і лёс свайго народа, спазнаць яго мінулае.

ЗВЕРНЕМСЯ цяпер да такой праблемы, як адлюстраванне нашай сучаснай рэчаіснасці ў драматургіі і тэатры, да праблемы, якая нібы лакмусавая паперка, без прамаруджання выяўляе сапраўдную пазіцыю майстроў сцэны. І адразу ж трэба сказаць, што тут назіраецца вельмі сур'ёзнае адставанне ад задач часу. Сучасная драматургія неяк знарок ці міжволі ўсё меней адгукаецца на галоўныя праблемы жыцця і інтарэсы народа. Сёння ў тэатрах цяжка сустрэць колькі-небудзь значныя спектаклі пра нашу рэчаіснасць. Са сцэны нібыта адышла душа народа. Так, на падмостках ходзяць як быццам нашы сучаснікі, яны пазнаюцца, але кола інтарэсаў і праблем, якімі яны заклапочаны, такое, што за іх лёсамі ніяк не прачытваецца і не пазнаецца лёс народны.

Апошнія дзесяцігоддзі не сталі ўраджайнымі на добрыя п'есы. І, магчыма, галоўная прычына гэтага ў тым, што пошукі вобраза сучасніка вядуцца не заўсёды па правільным шляху. Часам забываецца ісціна, што «герой нашага часу» — чалавек актыўнай жыццёвай пазіцыі, які выяўляе інтарэсы народа. У асобных п'есах мы не толькі не разумеем і не падзяляем жыццёвых пазіцый героя, але і з цяжкасцю ўлоўліваем пазіцыі саміх драматургаў.

Вядома, аўтар вольны выбіраць сваіх герояў і сутыкаць іх па сваім разуменні. Важна не гэта. Важна пазіцыя аўтара, якая вынікае з п'есы, погляд аўтара на герояў, на наша жыццё. Хтосьці з крытыкаў сказаў: «Дзейнасць мастака сёння — гэта бітва за новага чалавека». Так, пазіцыя мастака правяраецца менавіта гэтым: ці ідзе і ці выйграецца ў п'есе бітва за новага чалавека. Калі драматург забудзе, дзеля чаго піша п'есу, ён рызыкуе прайграць гэтую бітву. А між тым, з'яўляецца нямала п'ес, якія пішуцца быццам толькі дзеля таго, каб расказаць, што ўвогуле здараецца ў жыцці. Жыццё ў такіх п'есах часцяком паказана праўдзіва, увогуле нібы праўдзіва. Але што гэта за праўда?

Тут мы падышлі да аднаго з самых важных пытанняў мастацтва — аб жыццёвай праўдзе і праўдзе мастацкай. Цяпер, у сувязі з працэсам перабудовы, які адбываецца ў нашым грамадстве, абнаўлення ўсяго жыцця, сцвярджэння галоснасці, развіцця дэмакратыі, асабліва часта чуюцца заклікі паказваць у мастацтве «праўду і толькі праўду». І ўсе з гэтым згодны. Аднак, як паказвае практыка, гэтую праўду кожны разумее па-свойму. І на гэтай глебе адбываецца шмат непаразуменняў і памылак, што часам вядзе да скажэння нашай рэчаіснасці, да гвалту над праўдай сапраўднай, да абессэнсоўвання прызначэння мастацтва.

Хацелася б падкрэсліць, што праўда ў мастацтве не самамэтная. Яна павінна не проста паказваць жыццё як у люстэрку, а мець стваральны характар. І толькі ў гэтым выпадку мастацтва можа ў поўную меру выканаць сваю задачу як школы жыцця. Бо менавіта ў гэтым заключана яго сутнасць.

Можна толькі здзіўляцца тым крытыкам і практыкам тэатра, якія бездухоўнасць драматургіі апошніх дзесяцігоддзяў тлумачаць ні чым іншым, як толькі негатыўнымі з'явамі ў нашым жыцці. Такая логіка ёсць ні што іншае, як заклік да прымірэння з усім негатыўным у жыцці. Але было б глыбока памылкова бачыць праўду жыцця, праўду нашай рэчаіснасці, няхай нават у найцяжкія часы, толькі ў яго негатыўных праявах, пралiках, коснасці і г. д. Негатыўнага заўсёды ў жыцці было з лішкам — і ў эпоху Эсхіла, і ў часы У. Шэкспіра і Ф. Шылера, і пры жыцці А. Грыбаедава і А. Астроўскага, а потым і М. Астроўскага і г. д. Але хто як не яны пакінулі нам у спадчыну такія ўзоры для пераймання, такіх герояў, як Праметэй, Гамлет, Жанна Д'Арк, Чацкі, Кацярына, Паўка Карчагін (а колькі можна назваць яшчэ!) — гэтыя «прамяні святла», якія і цяпер ачышчаюць душу людзей, натхняюць іх на лепшае, добрае, чаго б ім гэта ні каштавала.

Мастак у сваім творы часта паказвае тое, што чытач, глядач і сам добра бачыць. А сапраўдная ж сіла і прызванне мастака заключаны ў тым, каб адкрыць чытачу, гледачу штосьці большае, чым той сам можа ўбачыць. Як важна вось гэтую відавочную, усім даступную «праўду» не толькі ўбачыць, але і марудна адкрыць яе глыбінны сэнс, сутнасць і памагчы правільна зразумець. Адкрыць і ўзрушыць. І навучыць дабру. А іначай навошта тады існуе тэатр? Для паказу праўды без ідэала? Але якая цана такой праўды? І што за пазіцыя такога мастака: я паказаў праўду, вось і глядзіце яе, а мая хата з краю. Не, пазіцыя старонняга назіральніка — гэта не шлях сапраўднага мастака. Праўда ў мастацтве — гэта мастацкае асэнсаванне праўды жыцця ў любых яго праявах, але з перспектывай, скіраванай да ідэала.

А МІЖ ТЫМ, пачынаючы з 70-х гг. у савецкай драматургіі намецілася тэндэнцыя, якая ўступіла ў прамую супярэчнасць з сапраўдным увасабленнем праўды жыцця, тэндэнцыя натуралістычнага паказу рэчаіснасці, люстэркава-фатаграфічнага адлюстравання, прычым толькі з негатыўнага яе боку. Гэта драматургія атрымала сваю назву — «новая хваля». Але справа не ў хвалі. Хвалі прыходзяць і адыходзяць, а тэндэнцыі абмежаванага, натуралістычнага паказу рэчаіснасці ўвогуле досыць устойлівыя, хоць яны ніколі не прыносілі сапраўднага поспеху ні драматургам, ні тэатрам.

Пад «плённым» уплывам гэтай тэндэнцыі п'есы такога роду пачалі з'яўляцца з-пад пяра некаторых беларускіх драматургаў. Ну, вось, напрыклад, п'еса «Жыццё Карыцына» А. Паповай. У тэатры імя Янкі Купалы яна ідзе як «драма часоў актыўнага застою». У цэнтры падзей тут «герой», пра якога аўтар настойліва заяўляе як пра вялікі талент, які не знайшоў належнага ўжытку ў застойны перыяд і таму вымушаны марнець. Але гэта заяўка нічым не падмацавана, і, па сутнасці, глядач бачыць на сцэне проста гультаяватага, бездухоўнага чалавека, які не здольны ні на якія карысныя справы. Цэлымі днямі ён праляжвае на канапе, абцяжарвае жыццё сваёй цярплівай маці, кінуў сям'ю — жонку і дзіця, і ўвесь час спрабуе абвінавачваць у сваім лёсе ўсіх і кожнага. Што ж, спытае чытач, ці ж не бывае такіх людзей! Чаму ж не вывесці іх на сцэну! Вядома ж, бываюць і абавязкова трэба выводзіць, але выводзіць, так бы мовіць, на «чыстую ваду», а не запрашаць гледача шкадаваць яго і тлумачыць усе яго беды нейкімі грамадскімі з'явамі. Нельга не пагадзіцца з разважаннямі В. Распуціна, якія выказаны з другой прычыны, але надзіва дакладна могуць быць аднесены і да гэтай п'есы: «Мы перакладвалі многае на грамадства і ў рэшце рэшт знялі з чалавека ўсялякую адказнасць. Ён да гэтага прывык і ўсе свае памылкі, лёс, пасіўнасць, а то і нікчэмнасць зваліў на грамадскія ўмовы. Відавочна, задача драматурга і тэатра — развенчваць падобную пазіцыю, а не спачуваць «нікчэмнасцям», якія памагалі пладзіць «застой».

Паглядзеўшы падобную п'есу, глядач з чым прыходзіць у тэатр, з тым і пакідае яго. Калі не горш. У яго свядомасці і душы не ўзнікае той катарсіс, пра неабходнасць якога ў мастацтве гаварылі яшчэ старажытныя грэкі, не наступае духоўнае ачышчэнне. А кажучы вобразна, тэатр — гэта той жа ўрач. Урач знайшоў хваробу. Дзеля чаго? Каб канстатаваць факт хваробы? Не, каб лячыць чалавека.

У апошні час многія драматургі і тэатры скрозь захапляюцца «выкрывальніцтвам» заганнага ў нашым жыцці. Але пры гэтым зусім забываюць пра пошукі стваральнага пачатку як у мінулым, так і цяперашнім. І перш за ўсё забываюцца на выхаванне высокай маральнасці, што зараз важна, як ніколі. Больш таго, пад выглядам такога «выкрывальніцтва заганнага» па сутнасці адбываецца яго прапаганда, любаванне пошласцю і чалавечай нізасцю. Назіраецца нястрымнае імкненне расказаць альбо па жыццё-быццё замежных і айчынных прастытутак, альбо проста аб чалавечых падонках. Трэба ж нечым узрушыць гледача! Стала модным дэманстраваць са сцэны сексуальна-парнаграфічныя малюнкі і абрыньваць у глядзельную залу патокі вулічнай лаянкі, у тым ліку і мата. Хто сумняваецца ў гэтым, пабывайце, напрыклад, на спектаклях Рускага тэатра БССР «Зоркі на ранішнім небе» ці «Курыныя галовы». Падобнае сустракаецца ў іншых тэатрах.

ШЛЯХОЎ да спасціжэння праўды, спасціжэння ісціны шмат, і ў кожнага мастака яны свае. Разам з тым зыходная пазіцыя і канчатковая мэта творчасці павінны мець штосьці агульнае. І гэтае агульнае — вернасць сацыялістычным ідэалам. І недаравальна, калі ў размовах пра дабратворнасць перабудовы, пра развіццё дэмакратыі, падмяняюць дэмакратыю ўсёдазволенасцю, садзейнічаюць памнажэнню «хаосу» і ў рэпертуарнай палітыцы, і ў характары сцэнічнага прачытання літаратуры. Вядома, пераадоленне гэтай негатыўнай з'явы не павінна ператварацца ў тормаз развіцця кожнай творчай індывідуальнасці — індывідуальнасці, якая шукае, творыць, няхай і памыляецца, але не губляе галоўнага арыенціру нашага мастацтва.

Плённае развіццё беларускага тэатральнага мастацтва ў велізарнай ступені залежыць ад адносін да яго гістарычна складзеных традыцый. На жаль, у нашых тэатрах, у тым ліку тых, якія носяць званне акадэмічных, гэтаму пытанню не надаецца належнай увагі. І гаворка ідзе не толькі пра культуру мовы, як такую, гэта само сабой зразумела. Тое лепшае, што было дасягнута майстрамі нацыянальнай сцэны, часта забываецца. Занадта мала робіцца для таго, каб новыя пакаленні дзеячаў тэатра ведалі пра дасягненні ў мінулым, у тым ліку і аб імёнах тых, хто прынёс славу беларускаму тэатру. Цяпер ужо цяжка гаварыць пра своеасаблівасць, непаўторнасць, самабытнасць творчага аблічча тэатраў імя Янкі Купалы і імя Якуба Коласа. І менавіта самабытнасці нестае зараз спектаклям гэтых тэатраў. А гэта значыць, што павінны быць прадпрыняты самыя сур'ёзныя меры і намаганні па адраджэнні і далейшым развіцці лепшых нацыянальных традыцый нашых тэатраў. Многія лепшыя традыцыі страчаны і ў Рускім тэатры БССР: сёння на яго сцэне няма ніводнай пастаноўкі рускай класічнай драматургіі.

Ці трэба паўтараць, што лепшыя розумы сусветнага тэатральнага мастацтва вызначальнымі лічылі пазнаваўчую і выхаваўчую функцыі тэатра. «Тэатр — гэта такая кафедра, з якой можна шмат сказаць свету дабра», — так разумеў М. Гогаль прызначэнне тэатра. Прызнаем чэсна: сёння тэатр у многім згубіў гэта сваё высокае прызначэнне. Тэатр паступова ператвараецца ў відовішча тыпу «масавай культуры», пазбаўленае гуманістычнага пачатку. І няхай аўтара гэтых радкоў палічаць за рэтраграда, але ён зноў і зноў будзе паўтараць, што пры ўсёй разнастайнасці рэпертуару, пры ўсёй неадназначнасці паказваемых са сцэны чалавечых характараў, жыццёвых сітуацый, лейтматывам дзейнасці сапраўднага тэатра павінна быць імкненне паказваць людзей моцных духам, якія могуць за сабой павесці гледачоў да высокіх мэт. Пра што б ні быў спектакль, пра кепскае ці добрае, ён заўсёды павінен выклікаць у гледача катарсіс, ачышчаць яго душу і клікаць да лепшага.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Народны хор БССР — у Пхеньяне

«Незабыўнае ўражанне робіць віртуознае майстэрства савецкіх артыстаў на карэйскую аўдыторыю», — так адгукаецца друк КНДР пра выступленні савецкіх удзельнікаў Міжнароднага фестывалю мастацтваў «Красавіцкая вясна», што праходзіць ў Пхеньяне.

Гасцямі штогадовага артыстычнага агляду стаў на гэты раз, сярод іншых савецкіх калектываў, Дзяржаўны акадэмічны народны хор БССР. Карэйскія гледачы, паведамляе агенцтва ЦТАК, высока ацанілі яго вакальна-харэаграфічную пастаноўку «Беларусь — мая песня», а таксама іншыя канцэртныя нумары.

Прэм'ера кнігі

На гэты раз у Доме літаратара прысутныя змаглі пазнаёміцца з кнігай Анатоля Сербантовіча «Жаваранак у зеніце», якая нядаўна выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» і на сённяшні дзень з'яўляецца свайго роду зборам твораў заўчасна пайшоўшага з жыцця паэта.

Пра А. Сербантовіча ў час прэм'еры кнігі згадвалі вядучы сустрэчы Я. Сіпакоў і К. Камейша. Сваімі ўражаннямі ад творчасці паэта падзяліліся ўкладальнік зборніка С. Кавалёў, рэдактар кнігі М. Мятліцкі, Я. Хвалей.

Хто будзе дырэктарам музея?

Міністэрства культуры БССР і Саюз пісьменнікаў Беларусі аб'явілі конкурс на замяшчэнне вакантнай пасады дырэктара Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры.

Удзельнічаць у конкурсе могуць асобы, якія маюць вышэйшую адукацыю па профілю музея, валодаюць беларускай мовай, ведаюць праблемы і патрабаванні ў галіне музейнай дзейнасці, маюць арганізатарскія здольнасці.

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання аб'явы.

Да заявы прыкладаюцца наступныя дакументы: асабовы ліст па ўліку кадраў, аўтабіяграфія, характарыстыка з апошняга месца работы.

Заявы дасылаць на адрас: 220029, г. Мінск, вул. Старавіленская, 14, Аб'яднанне літаратурных музеяў БССР.

Як вядома, рашэннем Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў у Мінску ўстаноўлены Дзень памяці, правядзенне якога прымеркавана да ўсенароднага звычаю-рытуалу «Радаўніца». У гэты дзень пісьменнікі, прадстаўнікі грамадскасці, супрацоўнікі літаратурных музеяў наведалі Вайсковыя могілкі, каб ушанаваць памяць народных песняроў Янкі Купалы і Якуба Коласа.

На могілках выступілі В. Жуковіч, Л. Караічаў, верш прачытаў П. Прануза.

Тэкст і фота
Ул. КРУКА.

СЛУЖЭННЕ

Аматарам тэатральнага мастацтва добра вядома імя заслужанай артысткі БССР Юдзіф Самойлаўны Арончык. Большасць з іх ведае яе як мастацкага кіраўніка народнага тэатра мімікі і жэста Беларускага рэспубліканскага таварыства глухіх, якім яна кіруе амаль дваццаць гадоў. Але не ўсе, асабліва моладзь, ведаюць, што Юдзіф Арончык была вядучай артысткай Дзяржаўнага яўрэйскага тэатра БССР.

Я невыпадкова вынесла ў загаловак слова «служэнне». Менавіта яно ў самым сваім высокім сэнсе вызначае сутнасць яе жыцця—служэнне Тэатру.

У жніўні 1924 г. у Маскве адбыўся набор у яўрэйскую тэатральную секцыю, якая ўваходзіла ў склад Беларускай драматычнай студыі. Для большай саліднасці (няпоўных 16 гадоў) яна апранулася ў доўгі сарафан і туфлі на высачэзных абцасах, валасы забрала пад стужку. Экзаменатары, убачыўшы абітурыентку, не маглі стрымаць смех. Такім быў першы «тэатральны выхад» Ю. Арончык.

Два з паловай гады праляцелі імгненна. Не толькі студыя, але і тагачасная Масква тых часоў была невычэрпнай крыніцай мастацкіх, эстэтычных, духоўных уражанняў. Сустрэчы і праца з А. Дзікім, М. Тарханавым, В. Сахноўскім, П. Маркавым і інш. дзеячамі тэатральнага мастацтва пакінулі незабыўны след. Мастацкі кіраўнік студыі М. Рафальскі імкнуўся да найбольш шырокага прафесійнага і агульнаэстэтычнага спектра навучання. Супольнасць артыстаў, мастакоў, кампазітараў, літаратараў—адзнака таго часу. У такой атмасферы Ю. Арончык фарміравалася як актрыса, як чалавек.

У 1926 г. выпускнікі вярнуліся ў Мінск, а 21 кастрычніка адбылося адкрыццё Дзяржаўнага яўрэйскага тэатра БССР. Яшчэ пад час заняткаў у студыі пачала выяўляцца яе артыстычная прырода з яўна акрэсленай драматычнасцю пачуццяў. Душэўны лад большасці сцэнічных гераінь пацвердзіў гэту асаблівасць акцёрскай індывідуальнасці. Яна спалучала нацыянальную адметнасць з агульначалавечым поглядам на маральнасць, духоўнасць. Таму яе лепшыя сцэнічныя працы—здабытак нашай шматнацыянальнай культуры.

У рэпертуары—вобразы класічнай і сучаснай яўрэйскай драматургіі, сусветная класіка: Рохэлэ («Рэкрут» І. Аксенфельда), Авігайл і Пніна («Суламіф» і «Бар-Кохба» С. Галкіна), Годл («Тэўе-малочнік» Шолам-Алейхема), Мірандаліна («Карчмарка» К. Гальдоні), Кручыніна («Без віны вінаваты» А. Астроўскага), Бэла («Глыбокія карані» Дж. Гоў і А. Д'Юсы) і інш. Роля Лаўрэнсіі ў спектаклі «Авечая крыніца» Лопэ дэ Вэгі (рэжысёр Л. Літвінаў), які быў паказаны ў 1930 г. у Маскве на І Усесаюзнай алімпіядзе нацыянальных тэатраў і атрымаў высокую ацэнку, стала падзеяй. Актрыса правяла сваю гераіню па пакручастай лесвіцы духоўнага, грамадзянскага сталення. Усвядоміўшы неабходнасць барацьбы, яна ўзначальвала паўстанне сялян. Энергія думкі, душэўны тэмперамент, трагедыйныя моманты сцэнічнага існавання, пластычнасць і моўная віртуознасць вызначалі гэту ролю артысткі.

Сваё жыццё яна звязала са сваім тэатрам. Але ў 1949 г. тэатр быў расфарміраваны. Сёння мы ведаем—гэта вынік злачыннай палітыкі. Як склаўся лёс выдатнай артысткі? Ю. Арончык не магла ўявіць сябе без сцэны. Пачынае працаваць у Тэатры драмы і камедыі пры Белдзяржэстрадзе. Вандроўкі, бясконцыя вандроўкі, розныя неўладкаванасці... Колькі мужнасці патрэбна было, каб захаваць веру, надзею. І заставацца Актрысай.

Потым прапанавалі ўзначаліць Тэатр мімікі і жэста, калектыў складаны, своеасаблівы. Сваю няўрымслівасць, апантанасць, улюбёнасць, талент, энергію аддае яна калектыву. Праўда, часам даводзіцца чуць ад Юдзіф Самойлаўны: усё! Хопіць, вось толькі здам спектакль, і ўсё! Але спектакль выпускаўся, і Ю. Арончык зноў у працы.

А можа, кожны раз, калі яна наважваецца прыняць канчатковае рашэнне, яе спыняюць вочы артыстаў? Ім яна дапамагае адчуць, спасцігнуць свет «высокіх слёз і высокага смеху», і разам з імі зрабіць гэты невычэрпны свет мастацтва даступным глядзельнай залы.

Клара КУЗНЯЦОВА.

«ЛіМ» выступіў. Які вынік?

ДЗЯРЖКАМСТАТ БССР АДКАЗВАЕ...

У друку апублікаваны папярэднія вынікі Усесаюзнага перапісу насельніцтва 1989 года. Па дадзеных Дзяржкамстата СССР колькасць насельніцтва ў краіне на 12 студзеня 1989 г. склала 286 мільёнаў 717 тысяч чалавек. З іх у Беларускай ССР 10 мільёнаў 200 тысяч чалавек.

Поўныя вынікі перапісу будуць апублікаваны пазней.

Аднак мы вернемся да студзеньскай кампаніі па перапісе насельніцтва ў рэспубліцы. Нашы чытачы, пэўна, памятаюць публікацыі па гэтай тэме на старонках «ЛіМа» (№№ 3 і 4 за г. г.), звязаныя з анкетным пытаннем аб роднай мове і выпадкамі непаразумеласці ў гэтай сувязі паміж падлікоўцамі і прадстаўнікамі насельніцтва рэспублікі. Чытацкія лісты мы паслалі на разгляд у Дзяржкамстат БССР, адкуль атрымалі адказ за подпісам яго старшыні У. М. НІЧЫПАРОВІЧА. Ніжэй друкуем адказ:

«У Дзяржкамстаце БССР разгледжаны апублікаваныя ў газеце «Літаратура і мастацтва» 20 студзеня г. г. пісьмы жыхароў рэспублікі С. Абламейкі, Т. Бадзюлі і С. Клімковіч пад назвай «Падказка ці прымус?», агляд аддзела пісем «ЛіМа» 27 студзеня г. г. «Яшчэ раз пра перапіс. Працяг тэмы», а таксама іншыя заявы, якія паступілі ў рэдакцыю.

У пісьмах указвалася на тое, што падлікоўцы пры наведанні сем'яў адвольна тлумачылі стаўленне асоб беларускай нацыянальнасці да роднай мовы. Аўтары выказвалі апасенне, што такія дзеянні падлікоўцаў могуць прывесці да скажэння дадзеных аб роднай мове.

У гутарцы карэспандэнта вашай газеты В. Тараса з начальнікам аддзела статыстыкі насельніцтва Дзяржкамстата БССР В. В. Сівянковай на пытанне: «А як быць, калі чалавек сумняваецца ў адказе — адносна нацыянальнай прыналежнасці, скажам, ці роднай мовы?» быў дадзены адказ: «Што датычыць мовы — роднай лічыцца тая, на якой прынята гаварыць у сям'і». Такі адказ быў дадзены ў кантэксце зададзенага пытання.

У інструкцыі «Аб парадку правядзення Усесаюзнага перапісу насельніцтва 1989 года і запаўнення спісаў асоб, якія жывуць у памяшканні, і перапісных лістоў» указана: «У адказе на пытанне аб роднай мове запісваецца назва мовы, якую сам апытваемы лічыць сваёй роднай мовай. Калі яму цяжка назваць якую-небудзь мову роднай мовай, трэба запісаць назву мовы, якой ён лепш за ўсё валодае ці якой звычайна карыстаецца ў сям'і.

У раней апублікаваных артыкулах у рэспубліканскіх газетах, у выступленнях па радыё і тэлебачанні работнікамі Дзяржкамстата БССР правільна даваліся тлумачэнні аб мэце перапісу насельніцтва.

У падрыхтоўчай рабоце да перапісу насельніцтва Дзяржкамстат БССР пастаянна нацэльваў работнікаў статыстычных органаў на строгае захаванне патрабаванняў інструкцыі па правядзенні перапісу насельніцтва.

У Дзяржкамстаце БССР 12 снежня 1988 г. была праведзена нарада з начальнікамі абласных і Мінскага гарадскога ўпраўлення статыстыкі, іх намеснікамі па перапісе, на якой асаблівая ўвага была звернута на ўважлівае і адказнае стаўленне перапісных кадраў пры запаўненні звестак аб роднай мове. Такія нарады былі праведзены ў мясцовых статыстычных органах.

Улічвалася таксама і тая акалічнасць, што да перапісу насельніцтва прыцягнута з розных прадпрыемстваў, арганізацый і ўстаноў, вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў каля 40 тысяч чалавек, у тым ліку — 6 тысяч навучэнцаў вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў.

Для аказання дапамогі ў арганізацыі перапісу насельніцтва ў раёны і гарады былі накіраваны адказныя работнікі Дзяржкамстата БССР, у асноўным на ўзроўні намеснікаў старшыні камітэта, начальнікаў і намеснікаў начальнікаў аддзелаў і ўпраўленняў.

Пісьмы, што паступілі ў рэдакцыю газеты «Літаратура і мастацтва», праверaны на месцы з удзелам работнікаў Дзяржкамстата БССР, абласных і Мінскага гарадскога ўпраўленняў, раённых і гарадскіх аддзелаў статыстыкі, дэпутатаў мясцовых Саветаў і прадстаўнікоў камісій садзеяння перапісу насельніцтва пры райгарвыканкомах шляхам паўторнага абходу кватэр, у якіх асобы беларускай нацыянальнасці назвалі роднай мовай рускую. Праверана 20 падліковых участкаў, з якіх паступілі пісьмы. Акрамя таго, ва ўсіх абласцях праведзена выбарачная праверка шэрагу іншых падліковых участкаў. Тав. М. Ф. Плавінскаму, яго дачцэ і ўнучцы (г. Віцебск) роднай мовай запісана руская са слоў маці, А. С. Васілеўскаму (г. Мінск) — са слоў таварыша па інтэрнату, С. М. Клімковіч (г. Мінск) — са слоў яе дачкі. Пры разглядзе пісьма Т. М. Сагановіча (г. Мінск) устаноўлена, што яго пляменніку, які жыве у г. Пінску, Д. Лебядзеўскаму запіс аб роднай мове зроблены са слоў бацькоў, што не супярэчыць інструкцыі.

Усяго ў ходзе праверкі падліковых участкаў, на тэрыторыі якіх жыве звыш 600 тысяч чалавек, змены аб роднай мове ўнесены ў 19 выпадках з рускай на беларускую мову і ў двух — з беларускай на рускую. Астатнія грамадзяне пацвердзілі першапачатковыя запісы.

У ходзе праверкі не ўстаноўлена нейкага знарочыстага ўплыву на грамадзян рэспублікі пры вызначэнні роднай мовы. Пры паўторным абходзе жылых памяшканняў камісіямі апытвалася думка грамадзян аб перапісе насельніцтва, аб магчымых прэтэнзіях да падлікоўцаў. Як і ў пісьмах у газету, у асабістых гутарках асобныя жыхары выказвалі думку аб выключэнні з перапіснога ліста пытання аб роднай мове, аб запаўненні перапісных лістоў самімі грамадзянамі. Гэтыя і іншыя прапановы абагульняюцца і будуць прадстаўлены Дзяржкамстату СССР для ўліку іх у будучых перапісах.

З усімі грамадзянамі, якія прыслалі пісьмы, праведзены гутаркі, дадзены тлумачэнні на пастаўленыя імі пытанні.

На калегіі Дзяржкамстата БССР звернута ўвага кіраўнікоў абласных і Мінскага гарадскога ўпраўленняў статыстыкі на допушчаныя недахопы ў падборы і рабоце з кадрамі падлікоўцаў. Начальніку аддзела статыстыкі насельніцтва т. В. В. Сівянковай указана на адступленне ад інструкцыі пры дачы інтэрв'ю газеце па пытанні роднай мовы».

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Жылуновіч, але не Цішка Гартны...

«Даволі даўно, яшчэ ў сярэдзіне мінулага года, я атрымала пісьмо-водгук на сваю публікацыю ў «Работніцы і сялянцы» (№ 5 за 1988 г.) аб лёсе трох жанчын—дачок Чарвякова, Галадзеда і Жылуновіча (Цішкі Гартнага). Пісьмо — больш чым незвычайнае, і мяне яно, прызнаюся, усхвалявала вельмі і вельмі. Паказвала яго самым розным людзям і ад усіх чула адзін і той жа адказ: «Гэта памылка, гэтага не можа быць». І я быццам бы супакоілася.

Але вось прайшоў час, і пісьмо гэтае, чым далей тым больш, не дае мне спакою. Не магу пакінуць яго сярод іншых папер. Перадаю яго вам. Магчыма, вы ведаеце людзей, якія здольны высвятліць ісціну...».

З такімі словамі звярнулася да нас журналістка, былая лімаўка Алена Паўлаўна Уладзімірава і перадала нам тое «больш чым незвычайнае» пісьмо. Вось яго змест:

«Добры дзень А. Уладзімірава!

Справа ў тым, што ў 5-м нумары вашага часопіса апісаны лёс трох сем'яў і сказана, што Жылуновіч загінуў у 1936 г., але гэта не так. Да 53 года, а гэта я ведаю дакладна, ён быў жывы, а можа быць (хоць гэта малаверагодна, прайшло з таго часу 35 гадоў, ён і тады быў старым чалавекам), жывы і цяпер. У 48-м годзе майго бацьку, у тым ліку і Жылуновіча, саслалі ў Акмолінскую вобласць, Еркеншымскі раён, с. Карачаты, гэта ў 140 км ад Акмолінска. Праз кожныя 10 дзён яны ездзілі на адметку ў раён, у сяло Благадайскае. Сяло Карачаты было вельмі прыгожым месцам. Невялікія горы, рэчка, лес. Бацька заўсёды гаварыў, што ім «аддалі належнае» за гады, пражытыя на далёкай Поўначы, а адбываў ён зняволенне ў Варкуцінскай вобласці на ст. Іжма. Будаваў паўночную дарогу.

У лягасе работы для іх не было, і яны працавалі хто конюхам, хто кавалём, а дзед (так яго ўсе звалі) Жылуновіч быў пастухом. Пасвіў кароў. У яго шмат было спісана сшыткаў, трымаў ён усе пад ложкам і нікому не даваў, толькі часам чытаў майму бацьку і яны падоўгу смяяліся, але нам, дзецям, нічога не гаварылі. Быў ён невялікага росту, вельмі мажны і пакутаваў ад задышкі; а вось акуляраў на ім не помню, ды і дзе іх было ўзяць. На фотаздымку вельмі падобна на яго дачка, як быццам сам дзед. Прабачце, гэта я ўжо па звычцы. Я ў бацькі пыталася, чаму ніхто да яго не прыедзе! Ён адказаў, што, пэўна, усе ад яго адмовіліся, ён, відаць, таксама лічыў усіх загінуўшымі: прайшла такая вайна. А, можа, баяўся нашкодзіць сям'і. Бацька мог бы расказаць больш, але яго няма, на жаль, сярод нас: ужо 8 гадоў, як памёр у час аперацыі.

Можа, якія дакументы і засталіся, але хто цяпер туды дабярэцца, калі ўжо няма родных Жылуновіча, а шкада і вельмі. Прабачце за маё сумбурнае пісьмо. Я ўжо 20 гадоў нікому не пісала.

Так, я зусім забыла—у 53-м бацьку дазволілі выехаць на ст. Ерэмень-Тау, бо ён быў чыгуначнікам, а ў 56-м годзе яго рэабілітавалі і мы вярнуліся ў Чэлябінск.

Я таксама працую на ст. Чэлябінск — галоўны наглядчык вагонаў. *Мой бацька да самай смерці працаваў на аўтакантрольным пункце ст. Чэлябінск, звалі яго Аляксандр Васільевіч Корб.*

Яшчэ раз да пабачэння.

ПЯТРОВА Вольга Аляксандраўна».

Гэты ліст мы паказалі С. Грахоўскаму і папрасілі яго адказаць В. Пятровай. Вось што ён напісаў:

«Паважаная Вольга Аляксандраўна!

Ваш ліст адразу зрабіў уражанне незвычайнай сенсацыі. Падумаць толькі! Знайшоўся сведка, які сцвярджае, што Жылуновіч «Да 1953 года, а я гэта ведаю дакладна, быў жывы», пішаце Вы. Падрабязнасці знаходжання яго разам з Вашым бацькам у ссылцы ў Акмолінскай вобласці настолькі пераканаўчыя, што не выклікаюць сумнення, што і Вы ў дзіцячым узросце добра ведалі ссыльнага Жылуновіча.

Але якога! Імя яго Вы не напісалі. Ці памятаеце яго? У той, звыш пільны час, быў рэпрэсіраваны, відаць, не адзін Жылуновіч. А ці не той гэта быў Жылуновіч у Еркеншымскім раёне, якога добра ведаў я! У 1942 годзе на трэцім лагпункце Унжлага я сустрэў даволі круглага, бялявага, невысокага росту Хведара Жылуновіча. Працаваў ён кольшчыкам дроў на пякарні. Я зацікавіўся, адкуль ён, ці не радня Цішкі Гартнага. Так, з Капыля, родны пляменнік Змітра Хведаравіча. Дзесяць гадоў з высылкаю пасля адбыцця пакарання далі яму за сувязь з дзядзькам, «ворагам народа». (Следства па справе Цішкі Гартнага не было закончана і ніякага судовага рашэння па яго «справе» не было).

Хведар Жылуновіч мне казаў, што з дзядзькам сустракаўся толькі некалькі разоў, калі той прыязджаў у Капыль. Сам жа ён працаваў у калгасе, у вольны час любіў чытаць і ахвотна дэкламаваў мне ўрыўкі з «Тараса на Парнасе», з «Бібліі» Крапівы і вершы Цішкі Гартнага. Расстаўся з Хведарам Жылуновічам у 1946 годзе, а ў ссылку ён трапіў, як пішаце Вы, у 1948 г.

Я амаль упэўнены, што лёс Вашага бацькі і Вас у дзяцінстве звёў у Акмолінскай ссылцы з пляменнікам Цішкі Гартнага—Хведарам Жылуновічам.

Дакладна вядома, што Змітер Хведаравіч Жылуновіч памёр 11 красавіка 1937 года і пахаваны ў хвойніку на ўскраіне Магілёва. Сёлета, праз 52 гады пасля яго смерці, 11 красавіка я прысутнічаў пры адкрыцці часовага памятнага знаку на месцы пахавання нашага выдатнага пісьменніка і дзяржаўнага дзеяча Цішкі Гартнага—Змітра Хведаравіча Жылуновіча.

Сяргей ГРАХОЎСКІ».

ДЗЕ КАНЧАЕЦЦА ПРАВІНЦЫЯ

ЛІСТКІ З ПОЛАЦКАГА СШЫТКА

Лісток першы

Дружа мой, чытач! Шкада, што не завітаў ты ў Полацк хоць на паўдня, хоць на які з канцэртаў... Хочаш, каб я сёстое распавяла? Паспрабую. Акурат дзеля гэтага і разгарнула чысты сшытак. Праўда, як бы зараз ні расстаралася пяро, яно не здолее ўзнавіць эфемерны і стракаты гукавы кілім з відарысам фестывальнага Полацка.

Пяро народзіць толькі словы. А пабачу шнурочкі сваіх радкоў на паперы — бянтэжуся: рантам ты маім уражанням, чытач, веры не дасі? Але павер, павер: тое, што другі год запар адбываецца ў старажытным, знакамітым гістарычна, ды сёння досыць далёкім ад музычных сталіц горадзе, — і сапраўды дзівосны падарунак лёсу.

Мо памятаеш, год таму 6 мая былі ў «ЛіМе» нататкі з І Усесаюзнага фестывалю старадаўняй і сучаснай камернай музыкі, наладжанага ў Полацку. Сёлета зноў — з 15 па 23 красавіка — туды наведалася свята. Славуты аркестр Генадзя Раждзественскага, сусветна вядомы Ансамбль салістаў аркестра Вялікага тэатра Саюза ССР, выдатны харавы калектыў пад кіраўніцтвам Валерыя Палянскага, з якім выступаў і Дзяржаўны камерны аркестр Беларусі...

Дарэчы, цябе не здзіўляе, што прыезд на Беларусь такога сузор'я выканаўцаў апынуўся быццам бы «на перыферыі свядомасці» рэспубліканскага друку і тэлебачання, нашых кіраўнікоў культуры і ладнай часткі мастацкай інтэлігенцыі, найперш музыкантаў? Ну, хай сабе не было асаблівай рэкламы і афіцыйнай увагі да полацкага свята летась. Гэта можна сяк-так апраўдаць: фестываль праводзіўся ўпершыню не ў абласным нават цэнтры, па інерцыі маглі паставіцца да яго як да чыста мясцовага, правінцыйнага і выпадковага мерапрыемства. Аднак жа дастаткова было глянуць на афішу, каб пераканацца: тыя канцэрты на перыферыі даюць фору праграмам сталічнай «Мінскай вясны»!

Сёлета здзіўляліся госці-музыканты: чаму надзвычай прэстыжны, але ўсё ж ёмісты цяжар фестывалю ўжо другі год самааддана нясуць палачане? (Уяві сабе, дружа, чаго каштуюць канцэрты, калі, напрыклад, толькі ў адным са славутых калектываў гастрольная стаўка музыканта — 50 рублёў). На шчасце, ладную долю фестывальных выдаткаў бярэ на сябе «Саюзканцэрт» на чале з дырэктарам М. Бутавым. Будзем удзячныя, што ўнікальнасць полацкага музычнага свята разумеюць і цэняць у Маскве. Але чаму ўбаку ад гэтых клопатаў застаецца наша рэспубліка? Полацкі гісторыка-археалагічны запаведнік, на базе якога і арганізуюцца канцэрты, працуе ўсё ж такі пад шыльдай Міністэрства культуры БССР.

Ганю ад сябе думку, што сёння дзесьці яшчэ знойдзецца чалавек, для якога полацкія фестывальныя канцэрты —мястэчковыя забавы, накшталт нядзельнага кірмашу. Не-не, быць такога не можа! Наадварот: знаходзяцца энтузіясты, якія і з Мінска едуць у Полацк, хоць на суботу-нядзелю, удыхнуць паветра фестывалю, прычасціцца гаючай атмасферай высокай духоўнасці. Бачыла я ў зале адну са старэйшых нашых музыказнаўцаў Н. Юдзеніч, пісьменніка У. Арлова; а некалькі знаёмых мінчан прыехалі на выхадныя са сваімі дзецьмі-падлеткамі.

Прыемнай неспадзеўкай было сустрэць тут і Ю. Гільдзюка — мастацкага кіраўніка Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Ён завітаў у Полацк з Масквы, дзе вырашаў службовыя справы, і аказаўся адзіным на фестывалі, так бы мовіць, прадстаўніком дзяржаўных устаноў культуры Беларусі. Летась у «ЛіМе» прагучалі крытычныя закіды: маўляў, кіраўніцтва БДФ, па сутнасці, праігнаравала першы полацкі фестываль і не скарыстала яго як нагоду для навяздження дзелавых сувязей з сусветна вядомымі музыкантамі. Цяпер Юрый Мікалаевіч нагадаў мне пра тое, і, здаецца, без крыўды. Дый навошта крыўдаваць за леташнюю крытыку, калі зараз можна парадавацца: асабістыя гутаркі Ю. Гільдзюка з выдатнымі музыкантамі, неафіцыйныя праходкі з імі па ціхіх вулках Полацка далі надзею, што, можа, і Г. Раждзественскі, які ніколі не быў у Мінску, выступіць, нарэшце, у беларускай сталіцы. Ва ўсякім разе, мастацкаму кіраўніку філармоніі маэстра тое паабяцаў.

Лаўрэат міжнароднага конкурсу дырыжор В. Палянскі з музыкантамі Дзяржаўнага камернага аркестра БССР.

Лісток другі

Быў фестываль часцінкай жыцця горада, а жыццё горада — часцінкай жыцця прыроды... Летась мы ехалі ў Полацк чыгункай, казіраючы нясмелы, прытармажаны халадамі, рух вясны. Гэтым разам склалася інакш: каціілі па асфальце, праз шырокія шыбы «Ікаруса» разглядалі прыкметы сёлетніх, занадта ўпэўненых, уваходзін «раніцы года».

Сінеліся зыркімі букецікамі пралескі; сонечным цяпельцам свяціліся коцікі вярбы; бель веснавых кветак разлілася «ля ног» сырога цёмнага бору. Прамінулі маляўнічыя пагоркі пад Лагойскам. Потым праехалі паўз шчодры дар Лепельшчыны — азёры. Бліжэй да Полацка наглядзеліся на жывыя, неасушаныя балоты: бліскучыя асколкі вады, рассыпаныя паміж ссохлых купін; чэзлыя тычкі хваін, бяроз. А высушаныя тарфяныя палеткі каналі ад нябачнага агню, і над імі белым палатном цягнулася пахкая палоска дыму. Тарфяны дым даймаў нас, пакуль не заехалі ў вечаровы Наваполацк і не выгрузіліся ля прыступак гатэля.

Што ні робіцца — да лепшага: раніцай надвор'е крута змянілася, павярнула на халадэчу, дождж на тыдзень «прыбіў» балотны пажар, і ўгарны дым пакуль не запаўзаў у горад, паветра якога і без таго...

Чытач мой, ты, можа, ніколі не быў у гэтым горадзе, але пра тутэйшае паветра ведаць павінен. Пра экалагічную катастрофу, якая пагражае маладому гораду, ужо столькі сказана. (Быў і ў «ЛіМе» артыкул — «Смог»). Зразумела, найпершы мой абавязак — гаварыць пра фестывальную атмасферу ў Полацку, а не пра экалагічную небяспеку, у якой апынуўся яго бліжэйшы прамысловы сусед. Журналісцкія доследы гэтай тэмы я і не рабіла, але ж абмінуць яе зусім — не магу.

Дык вось. Кругагляд мінскіх журналістаў поўніўся новымі назіраннямі, бо летась мы кватаравалі ў самім Полацку, а цяпер жытло далі ў суседнім горадзе. Па дарозе мы прыгледзеліся да полацкіх ускраін. Удружылі ж сабе людзі! Многія сучасныя дамы, у якіх яны жывуць, не радуюць вока. Сцены «нямытага» колеру, аздобленыя нейкім рабаціннем з дробных каменьчыкаў, шчарбатыя і парэпаныя, быццам прастаялі не пару дзесяткаў гадоў, а пару соцень. Над балконамі лунае, вітаючы вулічны рух, такая размаітая бялізна, што па ёй, здаецца, беспамылкова можна вызначыць пол, узрост і камплекцыю насельнікаў цэлага квартала.

Ну, дык што з таго? А нічога. Проста праз некалькі аўтобусных прыпынкаў — Наваполацк. У яго забудове, здаецца, больш культуры, густу і фантазіі. (І музвучылішча месціцца, дарэчы, тут). Вылузваецца сонца з хмар, люд шыбуе па вуліцы, нарэшце, без парасонаў — прыемна глянуць у акенца, і хочацца далучыцца да гэтага руху, прайсці па светлай Маладзёжнай вуліцы. Але на вуліцы сонца ўжо не радуе; удаецца пераадолець два кварталы пешкі, каб паспешліва зноў уціснуцца ў аўтобус. У ім, хай цесным, перагрэтым, — збавенне. Бо наваполацкае паветра, мой дружа, на радасць хіба што таксікаманам, дыханне перасмыкае, нібы ад свежых пароў нітралаку.

Можа, выбрыкі гарадскога паветра — выпадковасць? Можа, гэта мае «непасрэдныя» адчуванні, а самі палачане папрывыклі дыхаць «усёй табліцай Мендзялеева»? Мы ж, напрыклад, ужо на трэція суткі прызвычаіліся да смаку водаправоднай вады — яна ў Наваполацку таксама «дзіця вялікай хіміі» і патыхае нейкімі сінтэтычнымі рэчывамі. Але прывычка ад хваробы не ўратуе...

Дзесяткі тысяч жыхароў горада дыхаюць шкодным паветрам, карыстаюцца нежывою вадой. Што з людзьмі будзе? Ці дачакаюцца іхнія дзеці ўнукаў, а ўнукі — дзяцей?

Амаль увесь свет гаворыць пра нашчадкаў Чарнобыля. Але дарэмна замаўчалі пра іншых — пра дзяцей таго ж Наваполацка ці Салігорска... Зрэшты, чытач мой, ты цудоўна ведаеш: прамысловы дым, сцёкавая вада, выхлапны газ не вядуць аседлае жыццё, не зважаюць на тэрытарыяльныя межы — вандруюць па свеце на хвалях ветру, у дажджавых хмарах. Хто скажа, мо зараз у небе над тваім домам прыпынілася нязваная госця — аблачынка з Наваполацка?

Яшчэ ты ведаеш, чытач мой, што ад невыноснага прыгнёту гэткіх думак чалавек або шалее, або робіцца Чалавекам. Ён робіцца Чалавекам, калі дух дабрыні, святлынь душы і мудрасць сумлення, стваральны талент і творчы дар дапамагаюць яму жыць. Памнажаць жыццё, дзяліцца жыццядайнаю сілай з тымі, хто побач.

Дык вось, такіх людзей я тут бачыла, на канцэртах. Твары ў іх адухоўленыя, вочы зацікаўленыя, сур'ёзныя і спагадлівыя. І што ж у тым дзіўнага: людзі зведалі на сабе невытлумачальную сілу сапраўднага мастацтва, паверылі ў яе невычэрпную жыццядайнасць...

На фестывалі ў Полацку аншлагі; у залу бяруць малых дзяцей, і тыя не нудзяцца, — а чаму гэта павінна здзіўляць? Далучанасць з першых гадоў жыцця да музычнай культуры — НОРМА існавання духоўна развітога чалавека. Музыка засцерагае яго ад пошласці, тупасці, шаленства. Бяда, дружа, што вельмі многія пра гэта проста не здагадваюцца і пераканана ладзяць сваё «нармальнае» жыццё пад абывацельскі акампанемент гукавога шырспажыву.

Лісток трэці

Тут няма нічога ад стандартаў канцэртнай залы. Ні роўных сцен і пляскатай столі, ні мяккіх крэслаў і фае для аматараў «сябе паказаць», ні буфета. Храм ёсць храм. Яго кіёск гандлюе арыгінальна аформленымі фестывальнымі праграмкамі, камплектамі рэпрадукцый «Полацк на старых паштоўках» (выдадзена па заказе гісторыка-археалагічнага запаведніка), унікальнымі грамзапісамі, зробленымі пад скляпеннямі Сафійскага сабора. «Всенощное бдение» С. Рахманінава; канцэрты Д. Бартнянскага ў выкананні хору пад кіраўніцтвам В. Палянскага; першы дыск «Музычны фестываль у Полацку» (фрагменты канцэртных выступленняў яго гасцей)...

І публіка, і самі музыканты літаральна запасаліся пласцінкамі, збіралі на іх аўтографы дырыжораў. Гэта і сувенір, і магчымасць узнавіць трапятлівы дух фестывальных вечароў, і высокі ўзор мастацтва: музыка, выкананне, якасць запісу — выдатныя! А тыраж пласцінак невялікі, хутка яны будуць рэдкасцю.

Брыгада з Усесаюзнай студыі грамзапісу «Мелодия» зноў працавала на фестывалі і зноў пад кіраўніцтвам вядомага высакакласнага гукарэжысёра І. Вепрынцава. Уявi сабе, чытач, як цяжка будзе рэдактару фірмы грампласцінак скласці другі дыск «Музычнага фестывалю ў Полацку»: запісана некалькі гадзін гучання музыкі!

Распачаўся фестываль выступленнем хору В. Палянскага. Духоўная музыка — паўнапраўная гаспадыня храма... Дырыжор прадставіў яе ў глыбокай і дынамічнай праграме: ад кананічнай строгасці, суровых фарбаў Д. Бартнянскага (канцэрты для хору), праз невядомую для многіх захопленую малітоўнасць П. Чайкоўскага (фрагменты «Літургіі святога Іаана Златавуста») — да ачышчальна - ўзнёслага і яркага «харавога светлапісу» С. Рахманінава (фрагменты «Всенощного бдения»).

Жанравая палітра свята не абмяжоўвалася харавымі і камернымі інструментальнымі творамі: гучалі сімфоніі І. Гайдна і Д. Шастаковіча, Меса Ф. Шуберта, інструментальныя канцэрты В. Моцарта, І. Стравінскага, А. Шнітке, «Руская уверцюра» С. Пракоф'ева, Трэцяя аркестравая сюіта П. Чайкоўскага... Мала таго: шматлюднаму аркестраваму калектыву Г. Раждзественскага проста немажліва было размясціцца на сцэне Сафійскага сабора. Таму два дні аркестр выступаў у Палацы культуры ВА «Шклозвалакно», а ўжо яго камерны склад іграў затым два канцэрты ў саборы.

Досыць тыповае, «са шкла і бетону», з нягоднай акустыкай збудаванне, пагадзіся, не храм. Але гаспадары фестывалю зрабілі немала, каб стварыць і тут атмасферу свята. Нядзельны сімфанічны канцэрт наладзілі днём, каб змаглі патрапіць на яго педагогі і навучэнцы музычных школ Віцебшчыны. Разгарнулі продаж пласцінак. Прывітальнай беларускай песняй і караваем сустрэў гасцей харавы калектыў Наваполацкага музвучылішча (кіраўнік М. Калацэй). Дзяўчаты ў нацыянальных строях падарылі музыкантам памятныя керамічныя медалі, а Г. Раждзественскаму быў уручаны сімвалічны ключ ад Полацка. Раждзественскі ўсміхнуўся (маўляў, спрабаваў падабраць гэты ключ да гарадской брамы яшчэ на леташнім фестывалі) — і прапанаваў паслухаць творы трох тытанаў XX стагоддзя: Пракоф'ева, Стравінскага, Шастаковіча.

Ведаеш, дружа, адзін агульны наш знаёмы (бяда, што ён не адзіны — такіх нямала) даводзіў бы зараз пра «баланс аркестравых груп», «чысціню інтанацыі і культуры гуказдабывання», «дакладна пазначаныя кульмінацыі», «падпарадкаванасць музыкантаў дырыжорскаму жэсту» і да т. п. А Раждзественскі — **проста вялікі артыст і мастак.** Разам са сваімі музыкантамі ён вось тут, у зале, «священнодействует», творыць услед за кампазітарам, ажыўляе непаўторнае гукавое палатно.

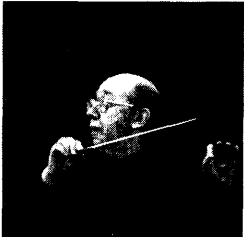
Вуглаватая грацыя музыкі XX стагоддзя, яе небанальная пікантная прыгажосць. Яе магутныя і драматычныя ідэі... Скажы, навошта расцягваць жывое палатно музыкі па нітачках, прэпарыраваць, прыціскаць да паперы чыгуннымі кніжнымі штампамі? Чыёй душы ад гэтага карысць?

Лісток чацвёрты

Генадзь Раждзественскі, магнетычная абаяльнасць, красамоўная міміка, артыстычны тэмперамент якога ўразілі нас яшчэ летась, на рэпетыцыі ў Сафіі, калі мы крадком сачылі за тварам дырыжора з-за куліс... Пасля канцэрта мы з калегамі прайшлі ў дырыжорскі пакой (Генадзь Мікалаевіч не адмовіўся з намі пагутарыць) і ці не паўгадзіны чакалі, пакуль схлыне чарга паклоннікаў.

«Сам» — за столікам, у бездакорным фраку; пальцы левай рукі сціскаюць прытушаную цыгарэту, правая ставіць аўтографы: на праграмках, на пласцінках. На століку ноты; распісны чайнік і кубак з недапітай гарбатай; адмысловая піраміда кошыкаў з гваздзікамі; толькі што падораны том Скарынаўскага энцыклапедычнага даведніка. Усё гэта яшчэ і маляўніча адбіваецца ў шырокім люстэрку...

Хтосьці папрасіў паглядзець партытуру 10-й сімфоніі Шастаковіча. І Раждзественскі між іншым расказаў. што напісана

«Поліфанічнае танга» (лаўрэат Ленінскай прэміі Г. Раждзественскі).

яна ў 1953 годзе, што II частка (чатырохмінутная), як яму тлумачыў кампазітар, — гэта музычны партрэт Сталіна. Што сёння ён іграў гэтую сімфонію ў саракавы раз і зноў *пасля яе* адчуванне такое, быццам заўтра ўжо нічога нельга будзе сыграць.

Генадзь Мікалаевіч нярэдка сам вядзе і каменціруе свае канцэртныя праграмы. Чаму? Ён перакананы, што павінна існаваць прадуманая сістэма нясення мастацтва людзям, што тлумачальнае слова неабходнае, асабліва да выканання незнаёмага для публікі твора. А пачаў каменціраваць праграмы тады, калі пачытаў анатацыі да сваіх канцэртаў. Столькі ў тых анатацыях было штампаў, фальшу і да т. п., што вымушаны быў выказваць слухачам свой пункт гледжання на музыку.

Ад Полацка, у які ён трапіў дзякуючы арганізатарскай энергіі дырэктара гісторыка-археалагічнага запаведніка Т. Рудавай, уражанні ў маэстра прыемныя. А розніцы паміж публікай полацкай і, скажам, нью-йоркскай ён як музыкант для сябе не робіць (вонкавае аблічча аўдыторыі значэння не мае). Таму і не робіць паблажлівасці для той ці іншай публікі. Таму і гучыць у Полацку самая розная і самая складаная музыка. І палачане апраўдваюць дырыжорскі давер. Нават ад «снабісцкіх опусаў» Шнітке, насуперак перасцярогам і прагнозам розных зычліўцаў, людзі не адварочваюцца, бо з дапамогай музыкантаў-мастакоў, музыкантаў-асветнікаў адкрываюць у іх прыцягальную сілу, якая даўно адкрыта ў лепшых творах мінулага.

Лісток пяты

Яе энтузіязм — не «гульня на публіку». Ён шчыры і дзейсны, таму варты самых захопленых слоў. (Мой чытач, ты, пэўна, здагадаўся, што захапленне сваё я адрасую Таццяне Давыдаўне Рудавай). Яна адчувае і цэніць сапраўдныя духоўныя каштоўнасці і бескампрамісна змагаецца за тое, каб пацягнуліся да гэтых каштоўнасцяў яшчэ не абуджаныя і яшчэ не засохлыя душы. Фестываль — шмат у чым яе асабістая заваёва, абараняць якую Т. Рудавай дапамагаюць супрацоўнікі запаведніка.

Хоць і другое музычнае свята атрымалася надзвычай яркае, у размовах пра яго Т. Рудава настройвалася на досыць крытычны лад. Не ўдалося сёлета дамовіцца з музыкантамі Эстоніі і Літвы, а хацелася ж геаграфічнай разнастайнасці на фестывалі. Не ўдалося прадухіліць *непаразумеласці* і накладкі ў рабоце полацкай сферы паслуг, а хацелася, каб усе службы горада бесперабойна ўключаліся ў настрой і і рытм свята. Прыемна было бачыць у зале і людзей з розных раёнаў Віцебшчыны, і мінчан, ды калі б да правядзення фестывалю далучылася Міністэрства культуры рэспублікі, яно магло б паспрыяць арганізаванаму прыезду студэнтаў і выкладчыкаў кансерваторыі, інстытута культуры, Мінскага музвучылішча на суботнія і нядзельныя дзённыя канцэрты.

Мы нямала гаварылі з Таццянай Давыдаўнай пра складанасці арганізацыі штодзённага канцэртнага жыцця ў саборы. Цяпер на ніве культуры шчыруюць кааператывы; нярэдка яны прапануюць звычайную халтуру. У гэтых умовах супрацоўнікі запаведніка робяць акцэнт на планамернасці заняткаў з маладзёжнай аўдыторыяй, са школьнікамі розных узроставых груп, каб праз 5—6 гадоў падрыхтаваць аўдыторыю для канцэртнай залы.

Але корань праблем Т. Рудава (і, вядома, не толькі яна) бачыць у тым, што ў нас увогуле дрэнна наладжана музычная адукацыя. Стаўка робіцца на развіццё сеткі музычных школ. Але пакуль заняткаў музыкай не будзе ў агульнаадукацыйных школах — абавязкова для ўсіх, штодзённа, з нулявога класа па дзесяты, ніколі мы не дасягнём жаданага эфекту ў культурным развіцці і выхаванні. А ў музшколах няхай вучацца не ўсе, хто захоча, а толькі асабліва даравітыя дзеці, будучыя спецыялісты-музыканты.

Полацк, Наваполацк — гарады індустрыяльныя. Я не ўстрымалася, папытала: ці ведаюць прамыславікі пра існаванне музычнага свята? Субяседніца *мая* досыць крытычна выказалася пра кіраўнікоў прамысловых прадпрыемстваў. Многіх «важакоў» яна ведае ў твар і, на вялікі жаль, заўважае, што яны на канцэрты не ходзяць. Дырэктар, парторг, старшыня мясцкома, камсамольскі лідэр — яны ж усе па абавязках сваіх выхавацелі, ад узроўню іх духоўнага, эстэтычнага развіцця, ад іхніх жыццёвых інтарэсаў залежыць вельмі многае! Нельга абмяжоўваць свае духоўныя патрэбы толькі рыбалкай, застоллем, тэлевізарам і штодзённымі газетамі. Да таго часу, пакуль кіраўнікі ўсіх рангаў не зразумеюць, што неад'емнай часткай выхавання грамадства з'яўляецца далучэнне да мастацкай, духоўнай культуры, мы не здолеем дамагчыся і культуры працы. Культура ў шырокім сэнсе вызначае і эканоміку, і палітыку.

...З Таццянай Давыдаўнай мы бачыліся штодня. Іншую гаспадыню музычнага фестывалю я не магу сабе ўявіць.

Лісток шосты

Час на фестывалях сплывае-зліваецца ў адзін вялікі дзень. Дык што яшчэ, мой чытач, было ў гэты «дзень»?

Ля гістарычнага будынка брацкай школы завіхаліся рабочыя: тут размесціцца музей кнігадруку, адкрыццё якога *прымеркавана да святкавання* 500-годдзя слыннага палачаніна Скарыны. Мы змаглі агледзець адкрыты пасля капітальнага рамонту краязнаўчы музей, і на ўсе нашы пытанні ярка і глыбока адказаў зусім яшчэ малады краязнавец, студэнт-завочнік, пра якога супрацоўнікі запаведніка пачціва гаварылі нам потым: «Гэта наш Леў Фёдаравіч. А прозвішча ягонае — Данько».

У карціннай галерэі побач з выстаўкай дарэвалюцыйнай гравюры заўважылі нешта вельмі арыгінальнае і... адкрылі *для сябе* унікальную творчасць сучаснага іспана-савецкага мастака Луіса Артэгі. Адзінага ў сусветнай гісторыі графікі майстра гравюры рулетай, які выпрацаваў дасканалую тэхніку, дасягае 15 ліній у адным міліметры і ствараe гравюры ў 78 фарбаў; працуе ён на паперы ручнога адліву. Партрэты, краявіды, кніжныя ілюстрацыі, зробленыя ім, — незвычайныя. І, да гонару палачан, экспазіцыя гэта не вандроўная: графічныя аркушы Л. Артэгі, якіх не мае пакуль Дзяржаўны мастацкі музей БССР, набыў для Полацкай карціннай галерэі запаведнік.

Усе шляхі нашы вялі да Сафіі. (Ах, дружа! Я ўспомніла раптам старую з «Пакаяння» і падумала: якія шчаслівыя, якія багатыя палачане, бо маюць і храм, і дарогу, якая вядзе да яго). Тут мы з вялікай насалодай зноў назіралі, як рэпеціраваў Раждзественскі. І як «лавілі кайф» (даруй, чытач, але інакш і не скажаш) самі музыканты, калі румяны маэстра ў малінавай кашулі весела свінгаваў, варажыў рукамі, рабіў «страшныя» вочы і тыцкаў пальцам у паветра, віртуозна маніпуліраваў палачкай і ўсміхаўся так, што тая ўсмешка ўспрымалася як выразны дырыжорскі знак.

Дзе былі кінадакументалісты, хранікёры, тэлевізійшчыкі?! Колькі чароўных імгненняў маглі б спыніць яны. Станаві камеру — і праз дзесяць-дваццаць мінут атрымаеш непаўторны фільм, скажам, «Генадзь Раждзественскі. Рэпетыцыя ў полацкім саборы».

Дарэчы, у саборы ён правёў, апроч вечара гайднаўскіх сімфоній, аўтарскі канцэрт А. Шнітке. Гэта было 19 красавіка. Акурат у той дзень у «Известиях» выйшаў добры нарыс пра кампазітара, гаварыць пра якога ўжо і можна, і модна. Вядома, Раждзественскі прапагандаваў творчасць Шнітке і тады, калі яна замоўчвалася, а то і забаранялася. Каму ж, як не яму, пагаварыць — дастойна, без панібрацтва — *пра драматычны лёс* друга, паразважаць пра мову ягоных твораў, сыграць «Музыку для фартэпіяна і камернага аркестра», Канчэрта гроса № 3, «Дыялог для салірyючай віяланчэлі і сямі інструментаў».

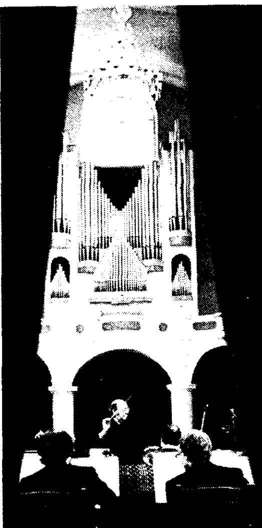
Які неверагодны «Па-дэ-катр» завяршаў той канцэрт! У кожнай з чатырох частак п'есы асобны аўтар, і з кожнай звязана свая гісторыя. Першую частку, «*Сланы і моські*», Г. Раждзественскі напісаў сам. Другую, «Уздоўж па Пятніцкай», — Э. Дзянісаў (толькі замест нот на аркушах... графічныя малюнкі), трэцюю, «Глушыцель», — А. Пярт, дасціпна трансфармаваўшы вядомую бахаўскую прэлюдыю для клавіра. А дзёрзкае «Поліфанічнае танга» прыдумаў А. Шнітке, які, карыстаючыся лацінскімі назвамі нот, зашыфраваў у гуках ініцыялы канкрэтных асоб.

І пра ўсё гэта быў падрабязны і захапляючы расказ дырыжора.

Лісток сёмы

Шкадую твайго часу, чытач, таму многае пакідаю ў сваіх асабістых блакнотах. Вось і пра канцэрт Ансамбля салістаў аркестра ДАВТа СССР скажу вельмі каротка. Ігралі «Серэнаду на тэмы оперы Даніцэці» М. Глінкі, адзін з нядаўна знойдзеных накцюрнаў І. Гайдна, творы А. Шнітке («Септэт», «Агучаныя літары», «Гук і водгулле»), «Канчэрта брэвіс» маскоўскага саракагадовага кампазітара Я. Падгайца. Як і летась, канцэрт з любоўю і грунтоўна каменціраваў віяланчэліст Аляксандр Івашкін.

Рэдкаснае сузор'е майстроў, асветнікаў, падзвіжнікаў прывабіў Полацк фестывальны! І цудоўна, што іхняе мастацтва разам з многімі рэдка выконваемымі творамі ўзбагаціла фанатэку Беларускага радыё. Гэта дзякуючы таму, што з Мінска прыехала перасоўная студыя гуказапісу — аснашчаная адпаведнай тэхнікай, вялізная, усім вядомая машына «Шкода».

Вечная музыка...

У машыне, за пультам з мноствам каляровых рычажкоў і мікшэраў, працаваў чалавек, які па-свойму «дырыжыруе музыкай». Яму ніколі не апладзіруюць слухачы, затое вельмі часта — ведаю гэта дакладна — дзякуюць выканаўцы, рэдактары перадач Беларускага радыё, лічаць яго віртуозным спецыялістам. Гэта гукарэжысёр Эдуард Мартэнс.

У Полацку разам са сваімі калегамі гукаінжынерамі У. Пазняком, А. Хаменкам і С. Герасімовічам ён разведваў акустычныя асаблівасці залы. Пачынаўся канцэрт — і ў паўзах паміж творамі, калі мяняўся інструментальны склад і выканаўцы перасаджваліся, перасоўвалі нотныя пульты, Мартэнс з'яўляўся на сцэне, папраўляў, пераставіў мікрафоны і хутка знікаў за кулісамі. Пасля, калі ўся наша «мінская каманда» рушыла на няўклюднай радыёмашыне ў Наваполацк, ён мог нетаропка і зацікаўлена разважаць пра канцэртную праграму, *пра музыку ўвогуле, пра* ўлюбёны тэмбр віяланчэлі, на якой некалі іграў і сам.

Між іншым, гэта менавіта Э. Мартэнс ўратаваў, выцягнуў з правалу, запіс музыкі ў малапрыстойных акустычных умовах палаца «Шкловалакна». Можа, умела расставіў мікрафоны, *можа*, пакруціў карэктары тэмбраў ці скарыстаў рэвербератар — я ў гэтым рады не дам, але ж на магнітнай стужцы, якую мы крыху паслухалі адразу пасля канцэрта, і Чайкоўскі, і Шнітке гучалі досыць аб'ёмна і выразна.

Лісток апошні

Нядаўна я слухала перадачу пра заключныя фестывальныя канцэрты. Дзяржаўны камерны *аркестр БССР і хор В. Палянскага*, лютневая музыка ў выкананні Э. Шафранскага (ён таксама каменціраваў свой канцэрт) з удзелам спявачкі Г. Шульгіной, старадаўнія рамансы — рамантычнае, пры свечках, выступленне саліста беларускай оперы Я. Пятрова...

Згадалася непаўторная атмасфера Полацка і зрабілася трывожна за лёс трэцяга фестывалю: у наступным годзе плануюцца вялікія скарынаўскія ўрачыстасці, і асноўны цяжар свята давядзецца несці зноў жа гораду Полацку, яго гісторыка-археалагічнаму запаведніку. Традыцыйны музычны фестываль мог бы арганічна ўвайсці ў чараду юбілейных падзей. Але хто возьме на сябе выдаткі? Хіба што на трэці фестываль славутыя артысты паедуць ужо не толькі з-за глыбокай асабістай павагі і прыязнасці да дырэктара запаведніка, да чулай гасціннай публікі, а і таму, што іх, можа, *нарэшце, запросіць кіраўніцтва* культуры рэспублікі? Будзем спадзявацца.

Зараз жа я паспрабую растлумачыць табе, чытач, што гэта ў мяне ў загалоўку — наконт правінцыі. Правінцыя, мяркую, канчаецца там, дзе чалавек — на сваім месцы. Там, дзе ён добра, сумленна і захоплена робіць сваю справу. Музыканты, якія пасля зарубежнага турнэ ахвотна едуць у глыбінку і не падбіраюць музыку для «тутэйшай» публікі, а іграюць, як для сябе, тое, што захапляе іх саміх. Знакамітыя маэстра, якія проста і жыва размаўляе з публікай пра складаны творчы свет кампазітара. Палачане, якія маюць рэдкі талент — слухаць, якія ўмеюць *захапляцца разам з артыстамі*. Дзівакі з Мінска, якія ахвяруюць выхадным днём і цягнуцца за блізкі свет да чыстага паветра Мастацтва. Улюбёны ў гісторыю свайго Полацка юнак, які паказвае наведвальнікам краязнаўчага музея рэшткі старажытнай кафлі, што ўласнымі рукамі выкапаў з зямлі. Гаспадары фестывалю, якія кіруюцца *высокімі эстэтычнымі* арыенцірамі і не імкнуцца сэканоміць на духоўных набытках для сваіх землякоў. Усе яны — людзі на сваім месцы. І там, дзе ёсць, дзе паяўляюцца такія *падзвіжнікі*, — канчаецца духоўная правінцыя.

Але ўвогуле яна не здасць сваіх пазіцый, не адступіць, пакуль не зжыве сябе «рэшткавы прынцып» стаўлення да культуры, гэтак моцна ўкаранёны і ў эканоміцы і, што асабліва страшна, у масавай псіхалогіі.

Так я, дружа чытач, мяркую. Ці ты са мной згодны?

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

Полацк — Мінск.

ЦІ СТАЎ «ЛЕТАПІС...» ЛЕТАПІСАМ?

Рэпліка чытача

У выдавецтве «Полымя» выйшла на рускай мове кніга, адрасаваная маладым, што ўступілі ў шлюб, — «Летапіс сям'і». Выданне спецыфічнае і таму цалкам пайшло ў ЗАГСы, аб чым аўтару гэтых радкоў паведаміла дзяўчына-прадавец у мінскай кнігарні «Паліткніга».

Няма *патрэбы* сцвярджаць, што выданне летапісу сям'і па самой задуме — рэч актуальная, жаданая. З часам такія летапісы могуць стаць збіральнікамі розных сямейных легенд, паданняў і наогул — крыніцай жыццёвага вопыту для будучых пакаленняў. На жаль, названы «Летапіс сям'і» не дае падстаў для такога ўспрымання.

Аб'ём брашуры, мяккая, не практычная вокладка аніяк не стасуюцца з запраграмаваным доўгім часам яе жыцця, з багатым матэрыялам будучых сямейных запісаў. І само мастацкае афармленне ў характары вясельнага настрою не для «Летапісу сям'і», які павінен увабраць у сябе ўсе фарбы сямейнага жыцця, бо разлічаны аж на залатыя юбілеі, якія адбудуцца не ў 198... нейкім годзе, як няўважліва пазначана ў адпаведнай застаўцы, а ўжо недзе ў трэцім тысячагоддзі. Вунь куды на самай справе адрасаваны «Летапіс...» То ці да месца тут сёння *модны, кідкі* на вочы стыль, што ідзе ад «масавай культуры»? Ці не больш падышоў бы стрыманы, класічны строй з добрым аб'ёмам свабодных старонак, у добрых прыгожых вокладках, разлічаных на доўгае, вельмі доўгае жыццё «Летапісу...»?

Асаблівасцю «Летапісу...» з'яўляюцца вершаваныя застаўкі-эпіграфы да «раздзелаў» (вехаў) сямейнага жыцця. Выкарыстаны ўрыўкі з вершаў Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Максіма Танка, Петруся Броўкі ў перакладзе на рускую мову. Так, у застаўцы да шлюбнага здымка — два чатырохрадкоўі з паэмы Я. Купалы «Яна і я» (тэкст прыводжу ў арыгінале):

Стаялі мы. Нявіданыя дзівы
Нас абымалі крыллямі сваймі,
Шапталі мне: вазьмі яе шчаслівы!
Шапталі ёй: сабе яго вазьмі!

І рукі злучывалі нам навекі,
Благаслаўленне далі нам сваё
Ісці ў свет праз горы, долы, рэкі,
Ісці супольна праз усё жыццё.

Няўжо гэтыя цудоўныя радкі трэба даваць у перакладзе? Няўжо ўкладальнік А. Куліш лічыць, што небеларусы, якія жывуць у Беларусі, іх не зразумеюць? А, можа, так трэба ўяўляць інтэрнацыяналізм. Паэты беларускія, мова руская — пра нацыяналізм ніхто не заікнецца. Але ж — няма што сказаць і пра нацыянальнае. Вымытае адусюль, нават з «Летапісу...», яно памірае «роўнае сярод роўных», не кранyўшы слыху тых, што народзяцца і будуць запісаны ў гэты «Летапіс...»

Маладой дзяўчыне з кнігарні «Паліткніга» «Летопись семьи» падабаецца. Упэўнены, што і многім яе сучасніцам — таксама. Але ці з гэтага трэба рабіць выснову? Выхаванне культуры вызначаецца ўзроўнем самой культуры.

Дык ці не час сёння прапанаваць маладым, што прыйшлі да шлюбнага запісу, «Летапіс сям'і», адпаведны сэнсу гэтых ёмістых слоў? І каб быў зроблены на роднай мове. Каб тыя двое, што панясуць яго ў жыццё, куды б іх ні закінуў лёс, берагалі яго, як рэліквію не толькі сям'і, але як знак культуры зямлі, адкуль яны родам.

В. СТАШЧАНЮК,
мастак.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Барысу Сачанку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата Мікалая Іванавіча.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне паэтэсе Але Канапельцы з прычыны напаткаўшага яе гора смерці брата.

БЯСПАМЯЦТВА

СЯРОД чарады майскіх свят Дзень Перамогі — самае дарагое для савецкіх людзей. 9 мая— *незвычайная, адметная дата.*

Адначасова дзень гэты стаўся і днём нашай *балючай, пякельнай Памяці.* Памяці па загінуўшых. Па мільёнах нашых дзядоў, бацькоў і братоў, што склалі галовы ў імя свабоды і шчасця Радзімы, па мільёнах бязвінных ахвяр фашысцкіх вылюдкаў.

Дзень Славы і дзень Памяці...

Ніхто не забыты і нішто не забыта...

І ў той жа час...

Напярэдадні Дня Перамогі (сёлета, дарэчы, з ім супала і Радаўніца—традыцыйны, народны дзень памінання продкаў) у рэспубліканскім друку якраз і былі публікацыі пра выпадкі — ганебныя выпадкі!—нашага бяспамяцтва. Маем на ўвазе хоць бы матэрыял карэспандэнтаў БЕЛТА В. Багдановіча і А. Тамковіча «Зняважаная памяць» — пра недагледжанасць і запусценне на могілках у вёсцы Каралёў Стан пад Мінскам, дзе пахаваны і воіны - інтэрнацыяналісты, пра абыякавасць да памяці з боку мясцовых улад.

«У Каралёвым Стане,—пішуць аўтары публікацыі,— амаль тысяча жыхароў, ёсць васьмігадовая школа. Напэўна, настаўнікі многа гавораць юнакам і дзяўчатам аб мужнасці, патрыятызме, запрашаюць на сустрэчы ветэранаў вайны і воінаў - інтэрнацыяналістаў. Запрашаюць жывых, а мёртвыя ляжаць за якія-небудзь сто метраў ад школы, сярод смецця і хламу. І такіх могілак у рэспубліцы — сотні. Сотні забытых, закінутых брацкіх магіл, дзе плачуць аблезлай фарбай помнікі героям Вялікай Айчыннай вайны на сельскіх і гарадскіх аколіцах...».

«І такіх могілак у рэспубліцы—сотні»... На жаль, так, сотні. Пра гэта з болем пішуць у рэдакцыю і нашы лімаўскія чытачы. Пішуць адусюль: з Брэстчыны і Магілёўшчыны, Віцебшчыны і Гродзеншчыны. Пішуць, прысылаюць здымкі, на якіх — паваленыя крыжы і абеліскі, разламаныя агароджы, кучы друзу і смецця.

Вось адно з такіх пісьмаў. Гаворка ў ім ідзе пра *Козыраўскія могілкі паблізу Мінска.*

«Зірніце на гэтыя здымкі, — піша **С. Шмурыгін** з Мінска.—Гэта «віды» Козыраўскіх могілак. З 1925 го*да па 1968, гэта* значыць, сорак з гакам гадоў, тут хавалі людзей. 20 гадоў мінула з таго часу, як тут хавалі апошні раз. Усяго толькі 20! Але сёння тут запусценне і занядбанасць. Толькі паасобныя магілы наведваюць людзі і даглядаюць. Астатнія ж не ведаюць памяці. Не прачытаць ужо літар і лічбаў на крыжах і помніках. Шматгадовы, скамянелы птушыны памёт на плітах і агароджах. Даўняе лісце, смецце, друз, бруд...

Балюча, горка на ўсё гэта глядзець. Дваццаць гадоў — тэрмін невялікі, і ў тых, хто тут спіць вечным сном, ёсць, несумненна ёсць яшчэ жывыя родзічы і сваякі. Чаму ж спіць іх сумленне, іх памяць?

Аднак ёсць тут і іншыя магілы. І пра іх — гаворка асобная. Цяжкі грэх нашчадкаў, што забыліся на сваіх продкаў. Але ўдвая горка бачыць, як дзяржава страчвае памяць аб сваіх грамадзянах — няхай сабе мёртвых, былых. Дзяржава — гэта перш за ўсё людзі, і калі яна здраджвае ўласным грамадзянам, іх памяці, праху сваіх салдат—яна здраджвае сама сабе.

Сорак пяць гадоў назад — не так далёка ўжо да 3 ліпеня—адгрымелі пад Мінскам баі. Сорак пяць гадоў *назад ляглі тут у зямлю* загінуўшыя вызваліцелі нашы. І сорак пяць гадоў галосіць па іх памяць. Толькі самаробны плакацік (угледзьцеся ў здымак) заклікае: «Калі ласка, не кідайце смецця. Тут у 1941—44 гадах пахавана вельмі многа савецкіх салдат і ваеннапалонных». Ды ніхто гэтага закліку не чуе. Ужо лепш было б учыніць прамое кашчунства—прайсціся па гэтым месцы бульдозерам, зраўняць з зямлёй безыменныя магілы. Бо ў такім выглядзе, як сёння, яны толькі абражаюць памяць.

Скажыце, людцы, вы хацелі б так ляжаць?»

Дадаць да гэтага штонебудзь цяжка. Акрамя хіба што роспачна ўздыхнуць: што з намі, сапраўды, адбываецца?..

На заканчэнне—яшчэ адна згадка з друку гэтых дзён. 5 мая ў «Правде» ў раздзеле «Праўдзінскія пятніцы» змешчаны роздум С. Кошачкіна ў Доме-музеі Якуба Коласа «Пакінуўшы людзям песню і мару». Гаворачы пра тыя грамадзянскія клопаты і турботы, якімі жыў народны пясняр, С. Кошачкін зазначае: «Гэта яго клопат аб прывядзенні ў парадак сельскіх могілак у вёсцы Мікалаеўшчыне, родных мясцінах паэта, адгукнуўся ў многіх вёсках высакароднейшай справай — зберажэннем дастойнай памяці аб тых, што адышлі».

Так, тая Коласава турбота *знайшла водгук, па* рэспубліцы пракацілася тады добрая хваля народнай ініцыятывы, дагледжаны былі, прыведзены ў парадак сотні могілак, тысячы і тысячы магіл, у тым ліку, канечне ж, брацкіх і асобных магіл савецкіх салдат і партызан.

Чаму ж мы сёння так ачарсцвелі душою? Чаму не разумеем, што, асуджаючы на бяспамяцтва іншых, *самі* сабе рыхтуем такую ж долю?

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ і ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

ЧАШНІЦКАЯ ЗНАХОДКА

У кожнага калекцыянера сярод сяброў і знаёмых ёсць нямала добраахвотных памочнікаў. Самі, як правіла, яны далёка стаяць ад збіральніцтва, але садзейнічаюць папаўненню калекцыі, знаходзячы часам вельмі і вельмі цікавыя рэчы. Былі такія выпадкі і ў мяне.

Неяк пазваніла дацэнт Віцебскага медыцынскага інстытута Мая Паўлаўна Мядзведзева.

— Мае сябры знайшлі ў сваім сямейным архіве і прыслалі цікавую паштоўку. Мне здаецца, што яна заслугоўвае ўвагі...

І вось падарунак М. Мядзведзевай у мяне на стале. Не спяшаючыся, разглядаю яго. На першы погляд, гэта звычайная паштовая картка, якія тысячамі выпускалі ў дарэвалюцыйнай Расіі. Іх і дагэтуль можна сустрэць у букіністычных магазінах. На зваротным баку ў правым верхнім кутку прыклееныя тры аднакапеечныя паштовыя маркі з царскім гербам, пагашаныя звычайным круглым штэмпелем. Крыху ніжэй размашыстым почыркам напісаны адрас атрымальніка, а ў левым змешчана кароткае пісьмовае паведамленне.

Паштоўка як паштоўка. Аднак варта *тольні* паглядзець на яе верхні бок, як нават не вельмі вопытны ў збіральніцтве чалавек вылучыць гэтую картачку з тысяч на яе падобных. Замест традыцыйных відаў гарадоў і прыроды, партрэтаў артыстаў, слонікаў, матылькоў, безгустоўных калядных сюжэтаў на ёй выяўлены вялікі натоўп людзей, што сабраліся на вузкай вуліцы невялікага правінцыяльнага гарадка. Тут мужчыны і жанчыны, падлеткі і старыя, рабочыя, рамеснікі, сяляне, інтэлігенты, навучэнцы і салдаты. Твары і паставы людзей, іх транспаранты, на якіх выразна бачны лозунгі «Мір, роўнасць і братэрства» і «Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!», даюць магчымасць сцвярджаць: паштовая картка захавала да нашых дзён адну з рэвалюцыйных маніфестацый 1917 года. Пра месца яе правядзення няцяжка даведацца з пісьмовага паведамлення і паштовага штэмпеля. Гэта мястэчка Чашнікі былой Віцебскай губерні.**

Калі, кім і дзе была выпушчана гэтая незвычайная паштовая картка? Мяркуючы па адзенні людзей і штэмпелі (26 красавіка 1917 г.), гэтыя падзеі адбыліся ў другой палове сакавіка ці ў першыя дні красавіка. Ніякія выхадныя дадзеныя (выдавецтва, тыраж, друкарня) на паштоўцы не ўказаны. Наўрад ці гэта было зроблена ў саміх Чашніках. Хутчэй за ўсё ў якім-небудзь буйным горадзе Паўночна-Заходняга краю. Цікава, ці захоўваюцца ў каго-небудзь падобныя карткі?

А. ПАДЛІПСКІ.

г. Віцебск.

З 15 ПА 21 МАЯ

15 мая, 19.25

«СЛЕД У ЖЫЦЦІ»

Пра Максіміліяна Валошына — паэта і мастака.

15 мая, 20.00

«МУЗЫКА МАЕЙ РЭСПУБЛІКІ»

Я. Глебаў. Фрагменты з балета «Мара».

16 мая, 21.40

«ЛІРА»

17 мая, 20.05

«Караніся, галіньса, купайся ў сонцы!» (Лес І. Шкляраўскага).

17 мая, 21.50

У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ

М. Ор і Р. Дэнам. «Усё пра Еву».

Спектакль Гродзенскага абласнога драматычнага тэатра.

20 мая, 11.35

«МЕТРАНОМ»

Вы ўбачыце спектакль Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР «Клоп» паводле п'есы У. Маякоўскага на музыку У. Дашкевіча, а таксама пачуеце думкі пра пастаноўку вядомых крытыкаў І. Васілінінай, Г. Дубасава, В. Рыжковай, С. Карабкова, японскага літаратуразнаўцы Т. Мацідзукі, інтэрв'ю з рэжысёрам спектакля В. Цюпам.

Вядучы — кандыдат мастацтвазнаўства В. Ракіцкі.

20 мая, 23.10

СТУДЫЯ «РЭЙ»

Музычная прагулка па Еравану.

21 мая, 13.50

Іграе ансамбль ударных інструментаў. У праграме творы Грыга, Бакерыні, Качыні, Шчадрына, Кабалеўскага, Джопліна.

21 мая, 14.15

«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»

Пра вынікі агляду-конкурсу фільмаў кінастудыі «Беларусьфільм» за 1988 год гавораць кінарэжысёр О. Дункерс (Рыга), В. Семянюк (Ленінград) і старшыня журы кінагледачоў Ю. Ступлаў.

Вядучая — кандыдат мастацтвазнаўства Н. Фральцова.

21 мая, 15.15

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ

С. Бельцюкоў. Л. Дранько-Майсюк. «Я ўсё зраблю».

Выконваюць С. Гаўрыленка і В. Нікалаеня.

21 мая, 16.40

«РОЗДУМ»

Ф. Скарына і яго час.

Вядучы — мастацтвазнавец У. Бойка.

21 мая, 18.30

ЛІТАРАТУРНЫ ТЭАТР

Да 100-годдзя паэмы «Тарас на Парнасе».

У ролях Літаратара і Тараса — артыст А. Гарцуеў.

Уступнае слова гаворыць акадэмік АПН СССР М. Лазарук.

21 мая, 23.30

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07546 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.